

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

491.99-5

7-13

2980

Изъ кнѣзь Астарсанова

1874

2010

491.542-5

7-13
M.

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

Աշխատասիրեց

ՍՅՔԱՆՈՍ ՅՈՎՀ. ՊԱՍՍԱՆԵԱՆ.

1007
32390

Հատոր Երկրորդ

ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻԶ

ՀԱՐԲ. ԷՆՖԻՆԱՆՆԵՑԻ ԵՒ ԸՆԵՆՐՈՒԹԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ :

1869.

11997

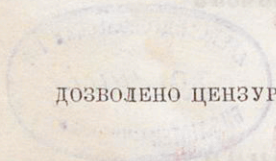
საქართველო

საქართველოს მთავრობის დასახელება

საქართველოს მთავრობის დასახელება

საქართველოს მთავრობის დასახელება

საქართველოს მთავრობის დასახელება

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ. Тифлисъ. 27-го Марта 1869-го года.

საქართველოს მთავრობის დასახელება

საქართველოს მთავრობის დასახელება

საქართველოს მთავრობის დასახელება

საქართველოს მთავრობის დასახელება

საქართველოს მთავრობის დასახელება

გორბუნაყან

ჩეჩენური

2002

Յ Ա Ռ Ա Չ Ա Ր Ա Ն

Հրոտարակելով մեր «Գործնական Փերականութեան» երկրորդ հատորը, պարտք ենք համարում ամենից առաջ յայտնել մեր հրատարակչական շնորհակալութիւնը այն սիրայիւր ընդունելութեան համար, որին հանդիպեցաւ սոյա առաջին հատորը մի քանի յարդելի ուսուցիչներին կողմից, և յետոյ մի քանի խօսք տանել այս երկրորդ հատորի առիթով, որ պարունակում է իր մէջ համաձայնութիւնը — լեզուի հոգու լիտւի ծանօթութիւնը:

Իւրաքանչիւր լեզուի համաձայնութիւնը կարող է աւանդուիլ երկու եղանակով: Կամ իւրաքանչիւր մասն քանի առանձին առնելով ու խօսելով ամէն մէկի համաձայնութեան կանոնների վրայ առանց ընդհանուրի հետ ոնեցած կապը ցոյց տալու, և կամ ամբողջ նախադասութեան մէջ ցոյց տալ քանի մասանց իրլու մէկ ամբողջի անդամների համաձայնութեան օրէնքները: Առաջին եղանակով գրւում են բոլոր մեր քերականութիւնները, իսկ երկրորդը գործ է դրւում ներկայումս եւ ուղական ազգերի մէջ, իրբեւեռ զործնական, հետեւաբար եւ օգտակար միջոց, այս եղանակը վերջնիցիւր և մենք առաջին անգամ մեր լեզուի վերաբերութիւնում: Տարաբոյս չկայ որ եթէ բացատրութեան եղանակի մէջ հետեւեցաւք եւրոպական դիտութեան հասած հետեւեցնելին, միւս կողմից ջանացիւք երբէք չխտարելու մեր գրոց լեզուի հոգոց, ընդհակառակն մեր բոլոր ճիշդ լիտուիցիւր լեզուի առանձին յատկութիւնները երևան հանելու, քայտրբեւեռ, որքան հնար էր, իւրաքանչիւր ձեռն գործ և ահա այս կողմից, համարձակում ենք քաւել, մի վտարիկ ծառայութիւն արած ենք համարում մեզ մեր լեզուի քերականութեան: Ընթերցողին հրաւիրում ենք վերծի համար համեմատել մեր դասադրքի մի քանի տեղերը (օրինակի համար, ամականներին համաձայնութիւնը կամ բայի ինդրատուութիւնը) ուրիշ քերականների առանցիկ հետ և մեր խօսքի ճշմարտութեանը կը վկայէ:

Այս ընդհանուր տեղեկութիւններից յետոյ, հարկատր ենք համարում ցոյց տալ մեր գրքի զլիստուր բաժանմունքները և յոյսս պարունակութիւնը:

Ա. ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ: — Ոորովհետեւ համաձայնութեան մէջ մեծ տեղ է բռնում նախադասութիւնը, այս պատճառով բնական է ամենից առաջ խօսել նախադասութեան վրայ ընդհանրապէս, նորա կազմութեան և այլ և այլ տեսակների վրայ: Այս ամիս մեր հին քերականները բոլորովին բոտմեն: Հնայելով որ սա է այն միակ ուղիղ ճանապարհը, որ առաջնորդում է մեզ լեզուի տանուր մտնելու:

Բ. ՀԱՄԱՐԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍԱՆՅ — ԲԱՆԻ: — Այս մասը պարունակում է իր մէջ համաձայնութեան զլիստուր մասը, այս պատճառով մեր քերականները իրանց բոլոր ուղք ու միտքը սոյա վրայ են դարձնում, և հետեւաբար մէկը միւսից առաջ են անցիկնում, որքան կարելի է շատ կանոններով և առելի շատ քայտրբեւեռ լիտուիցիւր անցիկնում, որքան կարելի է շատ կանոններով և առելի շատ քայտրբեւեռ լիտուիցիւր անցիկնում, որքան կարելի է շատ կանոններով այս ճշմարտութիւնը թէ:

Յ Ա Ր Ա Չ Ա Ր Ա Ն

30054

33 Գերանուանական ամականների ու
թուականների համաձայնությունը . 42

34 Գոյական յատկացուցչի համաձայ-
նությունը իր յատկացեալի հետ . 46

35 Բացայայտչի համաձայնությունը իր
բացայայտեալի հետ 48

**Գ. Խնդրաուղթիւն մա-
մասանց — բանի:**

36 Բայերի խնդիրները 52

37 Ո՛ր հոգիները կարող են խնդիր
լինել ,,

38 Ուղղական հոլովը իր խնդիր . . . 53

39 Սեռական հոլովով խնդիր 55

40 Տրական հոլովով խնդիր ,,

41 Հայցական հոլովով խնդիր 59

42 Բացառական հոլովով խնդիր . . . 63

43 Գործիական հոլովով խնդիր . . . 65

44 Գիտելիք բայերի խնդիրների վրայ . 67

45 Բայանունների խնդիրները 71

46 Բաղդատական ամականների խն-
դիրը 74

47 Գերանուանական ամականների և
թուականների խնդիրները 75

ՆԱԽԱԳԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԿԱ-
ՊԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

**Ա. Երկրորդական նախա-
դասութիւնների կապակ-
ցութիւնը:**

48 Երկրորդական նախադասութիւն-
ների անակները 77

49 Ածական նախադասութիւնների
կապակցութիւնը 78

50 Ածական նախադասութիւնների
կրճատումը 83

51 Գոյական նախադասութիւնների
կապակցութիւնը 85

52 Գոյական նախադասութիւնների
կրճատումը 86

53 Երկրորդական սարգայական
նախադասութիւնները 88

54 Տեղական նախադասութիւնների
կապակցութիւնը 89

55 Ճամանակական նախադասութիւն-
ների կապակցութիւնը ,,

56 Որական նախադասութիւնների
կապակցութիւնը 91

57 Պատճառական նախադասութիւն-
ների կապակցութիւնը 93

58 Պարագայական նախադասութիւն-
ների կրճատումը 94

**Բ. Անկախ նախադա-
սութիւնների կապակ-
ցութիւնը:**

59 Անկախ նախադասութիւնների կա-
պակցութեան տեսակները 96

60 Բաղձխական կապակցութիւն . . . ,,

61 Ներհակական կապակցութիւն . . . 99

ԳԱՍԱԻՈ՛ՒԹԻՒՆ ՄԱՍՍՆՅ
ԲԱՆԻ

62 Սովորական և անսովոր դասաւ-
րութիւն 100

63 Արտուղութեան կանոնները 101

Հ Ա Մ Ա Չ Ա Յ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՀԱՅՈՒՄ ԱՌԱՅՈՒՆ

ՆԱԻԱԳԻՏԵԼԻՔ

Ա. Նախադասութիւն եւ նորա կազմութիւնը

§ 1. Ինչից է կազմվում խօսքը:

Երբ մի որ և իցէ անձի հետ խօսում ենք, հաղորդում ենք նորան մեր մտքերը այլ և այլ առարկաների վրայ: Այսպէս էլ, երբ մի բան զրում ենք, մի և նոյնն ենք անում, — մեր մտքերը թղթի վրայ շարելով ենք հաղորդում ուրիշներին: Ուրեմն ամէն խօսակցութիւն, բերանացի լինի թէ գրաւոր, կազմվում է մեր զանազան առարկաների վրայ ունեցած մշտաբերկց:

Ինչպէս որ խօսելիս մեր մտքերը իրարու հետ չխառնելու համար, յաճախ կանգ ենք առնում. այսպէս և զբերու ժամանակ մի և նոյն նպատակով զործ ենք զնում այլ և այլ կէտադրութեան նշաններ, որ են Բռւն ('), սորսիկ (.), Ֆլուիկ (.) և Ֆլուիկ (:) : Իսկ ուր որ խօսելիս կամ կարգալիս շեշտում ենք, զրութեան մէջ զործ ենք ածում հետեւեալ առողանութեան նշանները. շեշտ ('), երկար (') և պարզ (°) :

§ 2. Ի՞նչ է նախադասութիւնը:

Ազդ երթայ և ազդ դայ, և երկիրս յաւիտեան կայ: —
 Ոչ նորոզի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ճերանայ.
 ոչ փոփոխի անյեղձեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ: — Էս եմ որ
 յաւիտենիցն եմ: — Աշխարհ Հայոց մեծ է և արդաւանդ: —
 Սէրն է պատճառ բարեկամութեան:

Այս բոլոր օրինակների մէջ այլ և այլ մտքեր կան: Առաջին օրինակի մէջ
 խօսքը նախ ազդ վրայ է, թէ երկուսն էլ գայ, յետոյ եւէթ վրայ, թէ կայ: Երկրորդ
 օրինակի մէջ խօսք է լինում Աստուծոյ բնութեան վրայ, թէ ոչ նորոզի, ոչ հնանայ,
 ոչ մանկանայ, ոչ ճերանայ, ոչ փոփոխի: Երրորդ օրինակի մէջ խօսքը զարձակ Աստուծոյ
 վրայ է, թէ է, գոյութեան ունի: Չորրորդ օրինակի մէջ խօսվում է Հայոց աշխարհի
 վրայ, թէ մեծ է, արդաւանդ է: Վերջապէս հինգերորդի մէջ խօսվում է սէրն վրայ,
 թէ պատճառ է բարեկամութեան:

Այս այլ և այլ օրինակների բովանդակից երևում է, որ խրատնախոր խօսքի
 մէջ առարկան մէկ գործողութեան է կատարում կամ չէ կատարում (այդ գոյ, այդ
 երկուսն, Աստուած ու փոփոխի, ու ճերանայ), — կամ մի յարկութեան ունի (աշխարհ է մեծ)
 կամ ցոյց է արվում թէ էն բան է առարկան (սէրն է պատճառ բարեկամութեան),
 կամ վերջապէս լոկ առարկայի գոյութեան վրայ է խօսվում (էս եմ): Խօսել այս,
 կերպով մէկ որեկիցէ առարկայի գործողութեան կամ յատկութեան վրայ, նշա-
 նակում է դասել նորա վրայ, և այս դասադասութիւնը քերականութեան մէջ կոչ-
 վում է նախադասութեան: Որքանն

Մանուկներն կոչվում է մեր տուած դատողութիւնը
 առարկայի վրայ: Խօսքը մեզ նորա համար է արուած, որ մեր
 մտքերը հաղորդենք, ուրիշների սասաջը դասենք, և խօսելիս կամ
 գրելիս՝ մենք խօսում ու զրոււմ ենք նախադասութիւններ
 բով: — Ազդ գայ, Աստուած ոչ փոփոխի, Սէծ է աշխարհ նախա-
 դասութիւններ են:

§ 3. Ենթակայ և բայ իբրև գլխաւոր մասունք նախադասութեան:

- Ձրմեռն արդ էանց.
- Հասանէ ամառն
- Ի լոյս գեղապանձ.
- Ոչ ևս այլ ի ձիւն
- Ծածկին դաշտորայք
- Ի սպիտակ ի զոյն:

Այս փոքրիկ ստանաորի մէջ երեք նախադասութիւն կայ: Առաջին սողի
 մէջ խօսքը չէրան վրայ է, թէ էանց: Երկրորդ սողի մէջ առարկան վրայ, — թէ հա-
 սանէ: Հինգերորդ սողի մէջ խօսք է լինում դաշտորէնց վրայ, թէ ու չ-ձիւն ի
 ձիւն:

Խրատնախոր նախադասութեան մէջ երկու գլխաւոր մասն կամ անդամ կայ:
 1) — առարկան որի վրայ խօսք է լինում, և 2) դասադասութեան առարկայի վրայ:

**Գլխաւոր առարկան՝ որի վրայ խօսք է լինում նախա-
 դասութեան մէջ, կոչվում է ենթակայ, որովհետև մեր դա-
 սողութեան ենթակայ է իսկ առարկայի վրայ ասուածը կոչ-
 վում է բայ, այսինքն բան կամ խօսք, որովհետև ցոյց է տայի
 թէ ի՞նչ էնք ստանձ առարկայի վրայ: — Ձմեան էանց, ամառնէ
 ամառն, Ծածկին դաշտորայք նախադասութիւնների մէջ չէանն, ա-
 մառն, դաշտորայք ենթակայ են, իսկ էանց, ամառնէ, Ծածկին բայ:**

Ենթական և բայը նախադասութեան գլխաւոր մասունքն
 են, որովհետև առանց նոցա ոչ մէկ նախադասութիւն չէ կա-
 ռող կազմուիլ:

**Նախադասութեան մէջ ենթական կարելի է գտնել թիւ
 կամ զինչ հարցմունքներով: Ո՞վ գայ. — Մտաք: Ձիւն է անց. —
 Ամառն:**

Կէտադրութիւն

**Գրութեան մէջ ենթական բայից ոչ մէկ կէտադրութեան
 նշանով չէ բաժանվում:**

§ 4. Երկրորդական մասունք նախադասութեան:

**Գազաթն լեռանց բարձրաց մեշո պատի չէամբ և սասանա-
 մանեօք:**

Այս նախադասութեան մէջ գոթն ենթակայ է, իսկ պատի բայ: Բայց բայի
 այս գլխաւոր մասունքներից, ենթակայի և բայի մօտ ուրիշ բառեր կան, որոնք
 պարզում, ամբողջացնում են նոցա միտքը կամ գործողութեան հանգամանքը,
 պարագաներն են յայտնում: Լեռանց գրանելով գոթն ենթակայի մօտ, ցոյց է տայի
 թէ լեռների գագաթների վրայ է խօսքը և ոչ թէ ծառի, կամ ուրիշ բանի: Բա-
 շանց գրանելով լեռանց բառի մօտ, ցոյց է տայի թէ լեռները բարձր են և որոշում
 նոցա փոքր լեռներից: Չէամբ և սասանանեօք գրանելով պատի բայի մօտ, լրացնում
 են նոցա միտքը, ցոյց տալով թէ ինչով է պատած բարձր լեռների գագաթները:

Երբ պատճառ է լինում բարձր լեռների գագաթը ձմեռով և սառնամանկով: Գեղ, — այս բառը պատճառ է լինում վրայ գրուելով, ցոյց է տալի ժամանակի պարագան:

Բայ ՚ի ենթակայից և բայից, մտքի պարզութեան և ամբողջութեան համար, նախագասութեան մէջ շատ անգամ տեղիք ունին յարկայուցիչ, Բացառայուցիչ, Հրացայուցիչ և պարագայուցիչ բառեր: Սորա ընդհանուր անունով կոչվում են Երկրորդական ճանաչող նախագասութեան, որովհետև կարող են լինել կամ չլինել նախագասութեան մէջ:

§ 5. Յատկացուցիչ և Յատկայեալ:

Լաւ է մանուկ սոցոսք և իմաստան՝ քան զթաղաւոր ծէք և սնմք: — Օրհնութիւն հօր հաստատէ զտունս որդւոց և անէծք ճօր խախտն ի հիմանէ:

Առաջին օրինակի մէջ սոցոսք և իմաստան բառերը գրուելով ճանաչող ենթակայի մաս, որոշում են նորան հարստ ու անմիտ մանուկներից: Այսպէս էլ ծէք և սնմք գրուելով թաղաւոր բառի մաս, զանազանում են նորան երկուստարդ և իմաստուն թաղաւորից. որից խօսքով սոցոսք և իմաստան ցոյց են տալի մանկան յարկայուցիչ և ծէք և սնմք թաղաւորի յատկութիւնները, թէ որպիսի կամ ինչպիսի են: — Որպիսի մանուկ. — Աչտար և իմաստան: — Որպիսի թաղաւոր. — Ծէք և սնմք: Երկրորդ օրինակի մէջ հօր բառը որոշում է օրհնութիւնը որից որեկից անձի օրհնութիւնից, ցոյց տալով թէ ամբողջ առաջ է կամ է. — հօրէջ. խի ճօր բառը որոշում է անէծքը որից ամեն անէծքներից յատկացնելով նորան մօր: — Որոյ օրհնութիւն. — Հօր. — Ոչր անէծք. — Սօր:

Այն բառերը՝ որոնք մէկ առարկայ միտից որոշում են, ցոյց տալով նորա որպիսութիւնը կամ յարկութիւնը, կամ ում պատկանելը և ումից կախում ունենալը, կոչվում են յարկայուցիչ, իսկ միւսները յատկայեալ: — Վերելի օրինակների մէջ սոցոսք և իմաստան, ծէք և սնմք, հօր և ճօր բառերը յատկացուցիչ են, իսկ մանուկ և թաղաւոր, օրհնութիւն և անէծք յատկայեալ:

§ 6. Բացայայտիչ և բացայայտեալ:

Դաւիթ սրբազան արքայ Նփրազ գետոյ, փանեայ զգօրս Աղբաւազարայ սրբազան, և յաւարէ անախ ազգացն պարտելոց պատ-

բաստեայ ոսկի և արծաթ բազում յոյժ Սողոմոնի որդւոց խորում:

Այս օրինակի մէջ նշանակած բառերը մեկնում, Բացայայտում են, թէ ով կամ ինչ են այն առարկաները, որոնց մաս գրուած են: Արծազ գրուելով գետի անուն մաս, ցոյց է տալի թէ գաւիթ ով է. — թաղաւոր և ոչ հասարակ մարդ: Երկրորդ գրուելով հօր մաս, ցոյց է տալի թէ ինչ գետի վրայ է խօսքը. — Եփրատայ և ոչ Տիգրիսի վրայ: Արծազ գրուելով Արքայապետ մաս, ցոյց է տալի թէ Աղբաւազար թաղաւոր է ոչ զգրաւար: Որդւոց գրուելով Սողոմոնի մաս, ցոյց է տալի թէ Սողոմոն գաւիթի օտար չէ, նոյա որդին է: — Այսպէս էլ, երբոր ասում ենք. «Ի բաց ընկեացորդ զերկնութիւն, զմարդն անհաստատիւն», — զմարդն անհաստատութեան գրուելով զերկնութեան բառի մաս, ցոյց են տալի թէ երկնութիւնը է՛նչ որդւոց անհաստատ է այս նախագասութեան մէջ:

Այն բառերը՝ որոնք ցոյց են տալի թէ մէկ առարկայ ո՞վ է, կամ ինչ է, կամ ի՞նչ մտքով անունած է, կոչվում են Բացայայտիչ, իսկ միւսները Բացայայտեալ: — Վերելի օրինակների մէջ սրբազան, Նփրազ, որդւոց խորում, զմայնն անհաստատութեան բացայայտիչ են, իսկ գաւիթ, Գետ, Աղբաւազար, Սողոմոն, զերկնութիւն բացայայտեալ:

Բացայայտիչը մեկնում է բացայայտեալին, երբ ընդհանուր հասկացողութիւնը զրկում է մասնաւորի մաս, ինչպէս օրինակի համար մարդոց յատուկ անունների մաս հասարակ զոյ. անունները (Սողոմոն սրբազան) կամ երբ ընդհանուր հասկացողութիւնը պարզվում է մասնաւորով, ինչպէս հասարակ զոյ. անունները յատուկ անուններով, բաց ի մարդոց յատուկ անուններից. Անի քաղաք, Տեփրիս գետ, Արարատ լեռան:

Բացայայտիչը նորանով է զանազանվում յատկացուցիչ, որ բացայայտիչը քերականորէն ամենեւին կախում չունի բացայայտեալից, այլ նորա մօտ գրուելով իբրև մէկ բարդ բառ է կազմում:

§ 7. Լրացուցիչ բառեր կամ խնդիր բայից:

Արեղանն ճառագայտիւնս խորով լուսա որէ զամենայն որեւ զէրս:

անունների հորովներով, որոնք, ինչպէս յայտնի է, յաճախ մակրայի նշանակութիւն ունին*։ Պարագայական բառերը նորանով են զանազանութեամբ բուն խնդիրներին, որ այս վերջինները մօտիկ կապակցութիւն ունին բայի հետ և ամենազարկաւոր են նորա միտքը լրացնելու համար. իսկ պարագայական բառերը կարեւոր չեն բայի համար, ու միայն մէկ որ և իցէ հանդամանք են յայտնում։ Այսպէս, հետեւեալ նախադասութեան մէջ. «Մըլինն յամարայնի պատրաստէ զկերակուր», իսկապէս երկու խնդիր կայ, — յամարայնի և զկերակուր. բայց առաջինը այնքան մօտիկ կապ չունի պարագայական բայի հետ, այլ միայն ժամանակի պարագան է ցոյց տալիս ուստի և կարող է նախադասութիւնից դուրս քցուիլ, առանց մտքի միութիւն պատճառելու. իսկ երկրորդը սերտ կապակցութիւն ունի պարագայական բայի հետ, որի դործողութիւնը անց է կենում նորա վրայ, ուստի և եթէ դուրս քցուի, միտքը ամբողջ չի լինիլ։ Չէ կարելի ասել. «Մըլինն յամարայնի պատրաստէ», բայց կարող ենք ասել. «Մըլինն պատրաստէ զկերակուր»։ Սորանից յայտնի երևում է թէ զկերակուր խնդիր է, իսկ յամարայնի պարագայական բառ կամ, ինչպէս հին քերականները ասում են, պարագայական էրբէր։

Կէտադրութիւն :

Յատկացուցիչը յատկացեալից, բացայայտիչը բացայայտեալից, խնդիրը բայից և կարճ պարագայական բառերը նախադասութեան մէջ ոչ մէկ կէտով չեն բաժանվում։ Միայն բացայայտիչը, եթէ հոլոված է, սովորաբար բաժանվում է իր բացայայտեալից բուժով կամ ստորակէտով . «Աւետարանեաց նա մեզ գէշանքն յաւերանանքն՝ զնոգին ստարքն»։ «Նեղ դեղ ի բանախի տան դահճապետի, դեռ և դմարտաբարն»։

§ 9. Միջանկեալ բառեր :

Բայ ի զլեաւոր և երկրորդական մատուցներին, նախադասութեան մէջ տեղիք ունին երբեմն այնպիսի բառեր, որոնք ոչ մէկ բառից կախում չունին, և զործ են զրվում այն ժամանակ՝ երբ հարկ է ցոյց տալ թէ խօսողը ում է դառնում իր խօսքովը, ինչպէս. «Աստուած ի՞մ, Աստուած ի՞մ, ընդէր թողեր զևս»։ «Ն'ըբարք՝ մի ձանձրանայք զբարխա զործեկ»։ Այս տեսակ բառերը ասվում են միջանկեալ կամ նշանակաւոր բառեր։

* Տես Ստուգ. § 113.

Կէտադրութիւն :

Կոչական բառերից յետոյ, եթէ նախադասութեան սկզբումն են, զրվում է ստորակէտ կամ բուժ : եթէ նախադասութեան վերջն են, իրանցից առաջ ստորակէտ է զրվում։ Իսկ եթէ նախադասութեան մէջն են զանվում, երկու ստորակէտի մէջ են զրվում։ «Լիւր, որդեակ, խրատու հօր քո։ Ո՛րդեակ, լուր խրատու հօր քո։ Լիւր խրատու հօր քո, որդեակ»։ Ինչպէս այս օրինակներից երևում է, կոչական բառը իր վրայ միշտ շեշտ է աւնում։

§ 10. Կատարեալ և անկատար նախադասութիւն :

Եկին ընդ մեզ և յաշակերտաց անախ։— Գովեսցէ զքեզ ընկերն և մի՛ քո բերան. օտարն, և մի՛ քո շրթունք . — Ոչ օգտի և խաղաղութեան բանս խօսի, այլ չարի։— Մի՛ դատիք և ոչ դատիցիք. սուք և սացի ձեզ։— Որչափ մեծ է իշխանութիւն, դժուարին է մարան։

Այս այլ և այլ օրինակների մէջ նախադասութեան մէկ կամ միս անդամը զօրութեամբ է իմացվում, առանց մտքի միութիւն պատճառելու։ Առաջին օրինակի մէջ եկին բայի կոչական զօրութեամբ է իմացվում, որ է սուր։ Երկրորդի մէջ բաժնեց բայը մի տեղ միայն յիշուելով, միս տեղերը զօրութեամբ է հասկացվում. «Գովեսցէ զքեզ ընկերն և մի (գովեսցե) քո բերան. (գովեսցե) օտարն և մի (գովեսցե) քո շրթունք»։ Երրորդ օրինակի մէջ բառ յատկացուցիչը մէկ անգամ յիշուելով, առանց կրկնելու զօրութեամբ է իմացվում. «Ոչ օգտի և խաղաղութեան բանս խօսի, այլ չարի (բառ)»։ Չորրորդի մէջ դատիք և ոչ դատիցի խնդիրները բոլորովին զօրութեամբ են իմացվում. «Մի՛ դատիք (դատ) և ոչ դատիցիք (չաճիցի)։ սուք (սուք) և սացի ձեզ (սուք) չաճիցի»։ Հինգերորդ օրինակի մէջ սուրբ պարագայական բառը հեշտ կերպով զօրութեամբ է իմացվում. «Որչափ մեծ է իշխանութիւն, (սուրբ) դժուարին է մարան»։

Այն նախադասութիւնները՝ որոնց մէջ բոլոր մատուցները յիշվում են, կոչվում են նախադասութիւն. իսկ նոքա՝ որոնց մէջ մի որևիցէ անդամ զօրութեամբ է իմացվում, կոչվում են անկատար։ — Գովեսցէ զքեզ ընկերն և մի՛ քո բերան նախադասութիւնը անկատար է, որովհետև գովեսցէ բայը մէկ անգամ յիշուելով՝ միւս անգամ զօրութեամբ է իմացվում։

§ 11. Ո՞ր բանի մասունքը կարող են ենթակայ լինել:

Ինչպէս մեր՝ նոյնպէս և օտար լեզուներում ենթակայի Համար գործ են զրվում սովորաբար Գոյտիան անունները և էական բերանունները եզակի և յոգնակի ուղղութիւն հոլովով, ինչպէս.

Մէ՛ գիտեմք զն զերկիր և զջուր շուրջ օր պատէ, և առանց նորա ոչ կենդանի կարեն կեալ և ոչ արտիճ աճել:

Բայց ուրիշ բանի մասունքն էլ կարող են ենթակայ լեւնել, եթէ դոյական անունների քեզ կամ նոյնա ճարտը են բանում, ինչպէս

1) Աճուման անունները, հասարակ ածական լինին, թէ թուական անուն կամ դերանուն.

Բարեկտիս (մարդ) գործէ առանց խորհելոյ:

Հինգէ ի նոյննէ (ի կուսանաց) իմաստունք էին, և հինգն յիմարք:

Ոհն (այր) այսպէս խօսէր և ոհն այնպէս:

2) Բայերի անորոշ բերբնայը.

Չօր օրինակ անհնար է արծուոյ միով թեով ի բարձունս Բուշէլ, այսպէս և ոչ կրօնաւորին միով առաքինու թեամբ ի յերկինս էլնալ:

3) Չայնարիւնները.

Ոհն փախաբանաց՝ որում ոչ հասանեմք, է տարացոյց ապաշաւանաց:

Քերականութիւնների մէջ միա բոլոր բանի մասունքն էլ կարող են ենթակայ լինել, ինչպէս. Գու է մակրայ, Եր — նախադրութիւն, և — շարկատ, Խեւ — բայ: Բայց այս տեսակ նախադասութիւնները միայն քերականութեան մէջ տեղիք ունին:

§ 12. Ո՞ր բանի մասունքը կարող են բայ լինել:

Բայը երկու տեսակ է լինում. պարզ և Բաղադրեալ:

Պարզ բայը գործ է ածվում այն ժամանակ, երբ հարկ է ենթակայի արած կամ կրած գործողութիւնը և զրու թիւնը յայտնել:

Պարտե՛ծի գճայրն մեր և պարտե՛ծի ի նմանէ:

Բայց գործողութիւնը առարկայի միակ յատկութիւնը չէ. մենք կարող ենք առարկայի Գոյտե՛ան, որդիսու՛նէսն և այլն ուրիշ յատկութեան վրայ դատողութիւն տալ, ուրեմն և բայը կարող է բացատրուիլ ուրիշ բանի մասունքով, ինչպէս դոյականով, ածականով և այլն. որոնց բայի ձև սալու համար՝ գործ են ածվում է՛մ և լինե՛մ օգնական բայերը և այսպէսով կազմվում է բաղադրեալ բայը:

Բաղադրեալ բայը կազմվում է դոյական անունով, երբ կամենում ենք յայտնել ենթակայի քվ կամ ինչ բան լինելը, ածականով՝ երբ կամենում ենք նորա արդիւնի կամ ինչպէ՛ս լեւնելը ցոյց տալ:

Ես է՛մ Տէր: Լեբուսի արք:

Եղիցուս տեսուն մերում ծառայք:

Սուղ է կենցաղս:

Վարդե՛մ և Բերարարք է լեզու:

Մեր քերականները այս տեսակ նախադասութիւնները այսպէս են մեկնում. «Ես եմ մարդ».— Ես ենթակայ, է՛մ բայ, Դուր ուղ. հոլովով խնդիր է՛մ բային: «Սուրդար է դա».— Ես ենթ. է բայ, արդու ուղ. հոլ. խնդիր: Բայց այս բաղադրվին սխալ է. որովհետեւ այս նախադասութիւնների մէջ զլիարտը միտքը Դուր և արդու բառերի մէջ է, և ոչ է՛մ էական բայի մէջ, որ այստեղ է— Ես նշանակութիւն չունի, այլ Դուր ու արդու բառերին բայի ձև տարվ. օգնական բայ է:

Հէնց այս պատճառով այս տեսակ նախադասութիւնների մէջ երբեմն էական բայը իբրև աւերող դանց է լինում, ինչպէս.

Մեք յաւ և դու արե՛ցէլ մեր, այսինքն մեր կա է՛, դու ստեղծի՛ն մեր է: Ըստ Հլարկրատեայ կեանք սուլ և արուեստ էլնալ, այսինք սուղ է, երկայն է: Իսկ եթէ ստեղծիք. «Ստուտած է և կայ յարկուտան».— այստեղ է առանձին առած էական բայ է, և չէ կարող գործութեամբ խնացուիլ, որովհետեւ նորանում պարունակվում է Ես է՛ն միտքը, որ կամենում ենք Ստուտած ենթակայի վրա յայտնել:

§ 13. Ո՞ր բանի մասունքը կարող են յատկացուցիչ լինել:

Յատկացուցիչ կարող են լինել նախադասութեան մէջ նախ՝ ածական անոանները, ինչպէս նաև այն բոլոր բառերը, որոնք ածական անուան միտք կամ շեռունին, այսպէս են. անցեալ դերբայները, Լուսնի անոանները և դերբայանունադաս ածականները, զորօրինակ.

- Նրթունք իմաստանոց հաստատեն զվկայութիւն:
- Սիրա խոսորեալ նիւթէ զչարիս:
- Երէնք և երբէք վկայիք հաստատեսցի ամենայն բան:
- Ընդէք է կորուստ այդ իւղոյդ:

Երկրորդ, գոյական անոանները սեռական հոլովով յատկացուցիչ են դասնում, երբ որ պատկանելութիւն են ցոյց տալի, ինչպէս.

- Որ զըեռն ընկերին բառնայ, կատարէ զօրէնս Քրիստոսի:
- Պատու պատրաստեալ մահ է:

Յատկացուցիչը եթէ յարաբերական ածական է, կարող է սեռական հոլովով գոյական յատկացուցիչ փոխուիլ առանց նշանակութիւնը փոխելու, նոյն է սակ զբնական օրէնք և զբնք Քրիստոսի, պարտական զեն և զեն Պարտեյ, հայեան սերունդ սերունդ Հայաստան, արեգակնային ճառագայթք և ճառագայթք արեգակն: — Սորանից երևում է թէ ինչ մասիկ յարաբերութիւն ունին միմեանց հետ ածական ու գոյական յատկացուցիչները:

§ 14. Ո՞ր բանի մասունքը կարող են բացայայտիչ լինել:

Բացայայտիչ լինում են սովորաբար գոյական անոանները, կամ նոյա տեղ բանող գոյական դերբայները, ինչպէս.

- Ես լուացի զոտս ձեր, անք և վարդապետ:
- Երկու կողմանց լինիցին մեզք, նոյա և շեք:

Ուրիշ բանի մասունքն էլ կարող են բացայայտիչ լինել, եթէ գոյականի մտքով են բանում, ինչպէս.

1) Ածական անոանները.
Հասարակաց ամենեցուն օրէնս զնէ, Ջեմալանց և արհապոյ:

Յերկուց հակառակացն խառնեալ, է Բարսեյն և է չարէ:

2) Բայերի անորոշ դերբայը.
Ունէր մարդն իշխանութիւն երկոցունց, և անուղջն և չանուղջն:

§ 15. Ո՞ր բանի մասունքը կարող են խնդիր լինել և որոնք ինդրաբու:

Խնդիր լինում են սովորաբար գոյական անոանները կամ նոյա տեղ բանող գոյ. դերբայանունները պատկան հոլովով, նայելով թէ բայի միտքը որ հոլովն է պահանջում:

- Փոխ տայ Աստուծոյ, որ օղորմի անոանին:
- Լաւ է որ յաղթէ Բարսեյն, քան որ անուղջն արհապոյ:

Իժիշէք յորժամ տեսանեն զքս հիւանդացեալ, ոչ յապաղեն երթալ աս հո:

- Ամբարաւանութիւն է յերկնից ընկեց զերեւոյթն:
- Բաղիղն վնասակար պատի զճաստով:

Ածական անոանները, եթէ գոյական անուան միտք ունին, նոյնպէս և բայերի անորոշ դերբայը կարող են խնդիր լինել:

- Արեգակն հրային մասամբ ջեռուցանէ պատկան գոյացեալ:
- Այրս այս սկսաւ շինել և ոչ կարաց չարարել:

Մի բանի բերականներ այս անորոշ դերբային արեւել Երբոյ ևն ասում, երբ իրանից յետոյ գոյ. խնդիր է լինում իբր թէ չէ թողնում դիմադր բային իր իցնդիր անելու. բայց այդ սխալ է, որովհետև շատ անգամ խօսքին ծուռ միտք է տալի, ինչպէս. «Եթե թէն արեւ ծածկիլ զմերկութիւն», որ եթէ ասկից ասանց անորոշ դերբայի բնութեան օգէ զմերկութեան, բոլորովին հակառակ միտք կունենար: Այսպիսի նախադասութիւնների մէջ դիմադր բայը անորոշ դերբայի հետ մէկ միտք ունի. «Յիսուս սխալ լաւաւ զոտս արեւելեացն»: — Յետոյ ենթակայ, սխալ լաւաւ լայ, զոյս արեւելեացն խնդիր բայի:

Խնդիր պահանջում են ընդհանրապէս բայերը, ինչպէս տեսանք վերևի օրինակների մէջ:

Գոյախան ու ռճախան անունները և զերանունները կարող են նոյնպէս խնդիր առնուի :

Մարզկան ճուղակներն ի պատուիրանս և նախնիք ի չարխան՝ յոչ բարին դարձուցին զբարկութիւն :

Աստուծոյ ստացուածոց նոցա աշխատեցան, և աւարն օր քան զօր աճեցեալ բազմանայր :

Սէ ան ի ձէնջ մասնելոց է զէս :

§ 16. Ո՞ր բանի մատուցելը կարող են պարագա-
յական բառեր լինել :

Բայերի գործողութեան պարագաները ջոյց են տալի զլեւաւորագէտ ճաշակները, ինչպէս.

Միշտ ուսանիմ, և երբէք ի զհառութիւն ճշմարտութեան ոչ հասանեմ: սոսի ինչ քաջալիրիմ, և սուսուշլաղէս լքանիմ :

Բայց մակրայները բաւական չեն բայերի տեսակ տեսակ պարագաները բացատրելու :

Այս պատճառով նոյն մտքով բանում են երբեմն Գոյ. անունները կամ դերանունները այլ և այլ հոլովներով, և անցեալ ու անորոշ դերբայները, ինչպէս.

Աւետարանն համատարած քարոզեցաւ ընդ ամենայն եր-
կիր, ընդ ծով, և ընդ գամաք, և ընդ հողին :

Խոտ վայելչական և կանաչագեղ է է Գարնանային Ժամանակի :

Եւ Բայիւտ զգուրս՝ մատեաւ աղախին մի տանն դնել :

Բ. Նախադասութեան տեսակները

§ 17. Գիմաւոր և անդէմ նախադասութիւն :

Անդգամն անդունէ զխրատ :

Այս նախադասութեան մէջ ենթական որոշ լինում է և պատասխանում է մէկ հարցմանը : Ո՞վ անդունէ. — Անդգամն :

Ի՞նչ, որդեակ, խրատու հօր քո :

Այս նախադասութեան մէջ ենթակայ չկայ, բայց յայտնի խնայում է սրբա-
կոյտեան բառից. որք (ի հարկե դու), որդեակ: Իսկ հարցումէ նախադասու-
թեան մէջ ենթակայ չկայ ու չենք էլ խնայում թէ որն է :

Այն նախադասութիւնը՝ որի մէջ ենթական յիշվում
կամ զօրութեամբ որոշ խնայվում է, կոչվում է դիմաւոր: —
Անդգամն անգամնէ զխրատ և լո՞ւր, որդեակ, խրատու հօր քո նախա-
դասութիւնները դիմաւոր են :

Այն նախադասութիւնը՝ որի մէջ ենթակայ չկայ կամ
անյայտ է, կոչվում է անդէմ: — Փայտասնէ անդէմ նախա-
դասութիւն է :

Անդէմ նախադասութիւնները գործ են ածվում այն
Ժամանակ, երբ կամ չենք կամենում զլեւաւոր աւարկան յայտ-
նի անել, ինչպէս. Չէպէտէ ստեն շինել առ Բելաքոնիւ. ո՞չ ասեն, —
անյայտ է. կամ եթէ կամենանք էլ յայտնել, չենք խնայում:
այսպէս են բնութեան երեւոյթները, ձիւնէ, անշուշտ, որբոսոյ,
յօղէ :

§ 18. Հարցական և պատմական նախադասութիւն:

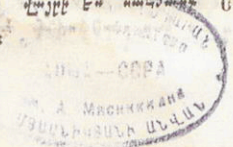
Եհարց ոմն զլակոնացի. Պ՞՛ւր սահմանք Սպարտայ՞: Եւ
նորա զնիզակն ցցեալ՝ ասէ. Պ՞՛Յայտ վայրի՞ն:

Այս հատուածի մէջ խօսքը Սպարտայի սահմանների վրայ է: Փեկը չեմտաւ
թէ որտեղ են Սպարտայի սահմանները, հարցում է Լակեդեմոնացուն: Կա էլ
ջոյց տալով իր նիզակը, կարճ բայց որոշ կերպով պատասխանում է: «Յայտ վայրի»:

Այն նախադասութիւնը՝ որի մէջ խօսքը մէկ բան չէ
խնայում, կամ մի բանի վրայ կամկածնելով հարցմունք է ա-
նում, կոչվում է հարցական: — Ո՞ւր են սահմանք Սպարտայ նա-
խադասութիւնը հարցական է :

Իսկ այն նախադասութիւնը՝ որի մէջ խնայող հանդիստ
ու վտահ կերպով պատմում է մի բան, կոչվում է պատ-
մական: — Յայտ վայրի են սահմանք Սպարտայ նախադասութիւնը
պատմական է :

1007
32390

Պատմական նախադասութիւնները կոչվում են

1) Բարոյական, երբ խօսողը սաստիկ զգածուած լինե-
նելով՝ գոչում է, ինչպէս. Բանի՛ն արքայնայ արքանն էն որի՛նայ
կինքերորդի արքան, և

2) Հրամայական, երբ խօսողը հրամայում է կամ ցանկա-
նում, որ գործողութիւնը կատարուի, զորօրինակ. Դն՛ջէ՛ս, Դտն-
ի՛ն, Գաղ՛ցր է գուն :

Կէտադրութիւն.

Հարցական նախադասութեան մէջ Կարգական Կշանք (պա-
րոյի) զրվում է այն բառի վրայ, որի մէջ պարունակվում է
հարցմունքը. ԿՆ՞րբ իցէ, զի ազիտութիւնն իմ հասցէ ի կատա-
րեալ զիտութիւն : Բացադանչական նախադասութեան մէջ
գործ է ածվում երկուք, իսկ հրամայականի մէջ՝ շեշտը, ինչ-
պէս. Կ՛վայ զրկանացս, աւա՛ղ թշուառական պատմու-
թեանս : — Հարցէք, քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է ըն-
տրեալ կալցուք :

§ 19. Հաստատական և բացասական նախադա- սութիւն :

Լուսին առնու զլոյս յարեգահնէ և ոչ արեգակն ի
լուսնոյ :

Այս օրինակի մէջ երկու նախադասութիւն կայ. 1) Լուսին առնու զլոյս յարե-
գահնէ և 2) արեգակն ոչ արեգակն զլոյսն : Առաջին նախադասութեան մէջ առնու
բայը հաստատական յայտնում է լուսին ենթակայի գործողութիւնը : Երկրորդի մէջ
ու առնու բայը բացասում է նոյն գործողութիւնը արեգակն ենթակային :

Այն նախադասութիւնը որի մէջ բայը ենթակայի գոր-
ծողութիւնը հաստատապէս է յայտնում, ասվում է հաս-
տատական նախադասութիւն. իսկ իթէ ենթակայի գործո-
ղութիւնը բացասվում է, կոչվում է բացասական նախադասու-
թիւն : — Լուսին առնու զլոյսն իսր յարեգահնէ և ոչ արեգակնն ի

լուսնոյ նախադասութիւնների մէջ առաջինը հաստատական է,
իսկ երկրորդը բացասական :

§ 20. Գլխաւոր և երկրորդական նախադասու- թիւն :

Թագաւոր՝ որ ոչ ունի զեմաստութիւն ավթոռակից իւր,
ոչ կարէ ի վիճակին իւրում վայելուչ գոլ :

Այս օրինակի մէջ երկու նախադասութիւն կայ : Առաջին նախադասութիւնը
Թագաւոր ոչ կարէ ի վիճակն իւրում վայելուչ գոլ բարոյական անկախ է : Երկրորդը
որ ոչ ունի զեմաստութիւն ավթոռակից իւր առաջինի մասն է կազմում և նորա հետ
կապվում է :

Այն նախադասութիւնը՝ որ կախում չունի ուրիշ նա-
խադասութիւնից, կոչվում է գլխաւոր : Իսկ այն նախադա-
սութիւնը՝ որ գլխաւորի մասն է կազմում, ու նորան պար-
զելու, բացայայտելու համար է գործ զրվում, կոչվում է երկ-
րորդական : — Թագաւոր ոչ կարէ ի վիճակն իւրում վայելուչ գոլ
նախադասութիւնը գլխաւոր է. որ ոչ ունի զեմաստութիւն ավթո-
ռակից իւր — երկրորդական :

§ 21. Միջանկեալ նախադասութիւն :

Ոչ է պատմութիւն ճշմարիտ (ասէ Մովսէս Խորենացի)
առանց ժամանակագրութեան :

Այստեղ ալ Մովսէս Խորենացի նախադասութիւնը իբրև ծանօթութիւն ընկած է
ու է պարսեպոլիսի գիշերս ասանց ժամանակագրութեան նախադասութեան մէջ, և շատ
քիչ յարաբերութիւն ունի նորա հետ :

Այն նախադասութիւնը՝ որ ուրիշ նախադասութեան մէջ
է ընկնում ու խօսքի հետ քիչ յարաբերութիւն ունի, կոչ-
վում է միջանկեալ : — Ասէ Մովսէս Խորենացի միջանկեալ նախա-
դասութիւն է :

Միջանկեալ նախադասութիւնը նորանով է զանազանվում
երկրորդականից, որ ամենևին կապուած չէ գլխաւոր նախադա-

առթեան հետ և կարող է դուրս թողուիլ, առանց զլիա-
ւոր նախադասութեան միտքը փոխելու : Իսկ երկրորդական
նախադասութիւնը միշտ կապուած է զլիաւորի հետ (որչա-
րաբերականով և շաղկապներով), ուրեմն և չէ կարելի բա-
ժանել նորան զլիաւորից :

§ 22. Յաւելեալ նախադասութիւն :

Հարցանէ ոմն զԱղէքսանդր Մակեդոնացի. «Ո՞ւր են դանձք
բա՞ : Եւ նա ցուցեալ զսիրելին՝ ասէ. «Ի սոսա» :

Այս հատուածի մէջ հարցանել տն զԱղէքսանդր Մակեդոնացի և նա առե նախադա-
սութիւնները անկախ ուրեմն և զլիաւոր նախադասութիւններ են. իսկ ո՞ւր են
գանձք քա և է սոսա (են) — մէջ բերուած նախադասութիւններ են, որոնք թէպէտ
ոչ մէկ բառով չեն կապուած զլիաւոր նախադասութիւնների հետ, բայց չեն կա-
րող դուրս թողուիլ :

Այն նախադասութիւնը՝ որ մի որ և իցէ անձի բառա-
կան խօսքերն է պարունակում, կոչվում է յառեւելալ : — Ո՞ւր
են գանձք քա և է սոսա յաւելեալ նախադասութիւններ են :

Յաւելեալ նախադասութիւնները միջանկեալներից նորա-
նով են զանազանվում, որ միջանկեալ նախադասութիւնները,
ինչպէս տեսանք, կարող են բաց թողուիլ, առանց զլիաւոր
նախադասութեան միտքը փոխելու. իսկ յաւելեալ նախադա-
սութիւնները՝ եթէ դուրս թողուին, զլիաւոր նախադասու-
թիւնը անկատար ու անհասկանալի կը լինի : Յաւելեալ նա-
խադասութիւնները սովորաբար լրացնում են զլիաւոր նախա-
դասութեան բայի միտքը, ուրեմն և ինդրի զօրութիւն ու-
նին. «Հարցանէ ոմն զԱղէքսանդր (զե՞նչ). Ո՞ւր են գանձք քա :
Եւ նա ասէ (զե՞նչ). Ի սոսա» :

§ 23. Երկրորդական նախադասութիւնները կերև
յատկացուցիչ, բացայայտիչ, խնդիր և պարա-
դայական նախադասութիւններ :

Ամենայն որ՝ որ հակառակամարտն է, զյաղթովն լինել որ-
բան կարէ՛ ախորժէ :

Այս օրինակի մէջ զլիաւոր նախադասութիւնն է. Ամենայն ո՞ր ախորժէ զյաղ-
թանք լինել, իսկ մնացեալ երկուսը երկրորդական : Որ հակառակամարտն է երկրոր-
դական նախադասութիւնը ամենայն ո՞ր ենթակայի որպիսութիւնը կամ շարժա-
նալիքն է ցոյց տալի : Որպիսի որ ախորժէ զյաղթողն լինել. — Ամենայն ո՞ր հակառակամարտն է : —
Իսկ ո՞րան կարէ նախադասութիւնը ախորժէ բայի զօրոգութեան բանալի-
քն է ցոյց տալի : Որքան ախորժէ ամենայն որ յաղթող լինել. — Որտե՛ս կարէ :

Ամենեքեան եմք մահկանացուք, այն որ բժշկէն և այն որ
բժշկին :

Այստեղ զլիաւոր նախադասութիւնն է. Ամենեքեան եմք մահկանացուք, իսկ մնա-
ցեալ երկուսը երկրորդական, որ բացայայտում են զլիաւոր նախադասութեան
ենթակային. «Ամենեքեան (նքը — այն ո՞ր բժշկէն և այն ո՞ր բժշկին)՝ մահկանա-
ցուք են » :

Արտուած զոր կամի զիտէ :

Այստեղ էլ զլիաւոր նախադասութիւնն է. Արտուած զիտէ : Զոր կամի երկրորդա-
կան նախադասութիւնը լրացնում է զիտէ բայի միտքը : Զինչ զիտէ Արտուած. — Զոր
կամի :

Առ հասարակ երկրորդական նախադասութիւնները զլիա-
ւոր նախադասութիւններին երկրորդական մասունքների տեղն
են բռնում, այսինքն յատկացուցիչ, բացայայտիչ, խնդրի և
պարագայական բառերի տեղ :

Եթէ երկրորդական նախադասութիւնը յատկութիւն է
ցոյց տալի, կոչվում է յատկացուցիչ նախադասութիւն : — Որ հա՛նա-
տա՛նմարտն է յատկացուցիչ նախադասութիւնն է :

Եթէ երկրորդական նախադասութիւնը մեկնում կամ բա-
ցայայտում է զլիաւոր նախադասութեան մէկ անդամը, կոչ-
վում է բացայայտիչ նախադասութիւն : — Այն որ բժշկէն և այն ո՞ր
բժշկին բացայայտիչ նախադասութիւններ են :

Եթէ երկրորդական նախադասութիւնը լրացնում է զլիա-
ւոր նախադասութեան բայի միտքը, կոչվում է խնդիր նախադա-
սութիւն : — Զոր կամի խնդիր նախադասութիւնն է :

Եթէ երկրորդական նախադասութիւնը ցոյց է տալի զըլ-
իաւոր նախադասութեան բայի մէկ որ և յցէ պարագան, աս-
վում է պարագայական նախադասութիւն : — Ըրբե՛ն կարէ պարագայա-
կան նախադասութիւնն է :

§ 24. Կրճատեալ նախադասութիւն :

Ամենայն՝ որ զւար գործէ, չար գտցէ :

Այս օրինակի մէջ որ զւար գործէ երկրորդական նախադասութիւնը կարող է մէկ բառով բացատրուիլ. — Լարգործ :

Եթէ երկրորդական նախադասութեան ենթական ու բայը, երբեմն և խնդիրը կրճատվում ու մէկ բառով են բացատրու- վում, կոչվում է կրճատեալ : — Զարգործ կրճատեալ է որ զւար գործէ նախադասութիւնից :

Երբեմն միջանկեալ նախադասութիւններն էլ կարող են կրճատուիլ կամ միջանկեալ բառերի փոխուիլ : Զոր օրինակ, փոխանակ ասելու. «Յայտնութեանն Հայկ, սակ Մար Աբաս կարնայ, էր մի յսկայիցն, որք յղացեալ ամբարտաւանու- թեամբ ծնան զամբարիշտ խորհուրդ աշտարակաշինութեան», կարելի է ասել. «Յայտնութեանն Հայկ, ըստ Բոնից Մար Աբաս կարնայ, էր և այլն : Այսպէս էլ, փոխանակ որդէս կործեմ, կարելի է ասել. ըստ Բոնից կործեաց, կամ ըստ իս :

Կէտադրութիւն.

Երկրորդական նախադասութիւնները, եթէ զլիաւորների մէջ ընկած են, երբեք ստորադասութիւն են առնվում, կամ Բո- նով և ստորադասութիւն են բաժանվում, ինչպէս. «Զբեռնը, զոր դու ոչ ես բառնայոց, էր վասն հոգաս» : — «Թագաւոր՝ որ ոչ ու- նի զեմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ ի վեճակին իւ- րում վայելուց գոյ» : Իսկ եթէ խօսքի սկզբումն է, երկրոր- զական նախադասութիւնը ստորադասութիւն է բաժանվում զլիա-ւորից. «Որ զման ոչ փետե, երկնչի ի մահուանէ. իսկ որ փետե զման, ոչ երկնչի ի նմանէ» :

Միջանկեալ նախադասութիւնները սովորաբար երբեք ստո- րադասութիւն են բաժանվում, երբեմն էլ փախճում. «Յայտնոս-

թեանն Հայկ, սակ Մար Աբաս կարնայ, էր մի յսկայիցն և այլն : Ոչ է պատմութիւն ճշմարիտ (սակ Մովսէս Խորե- նացի) առանց ժամանակագրութեան» :

Յաւելեալ նախադասութիւններից առաջ միջակ է զըր- վում, և սկզբից ու վերջից շահեալներով են բաժանվում. «Շար- ցանէ օմն զԱղէքսանդր Մակեդոնացի. յՈ՞ր էն փոխի րո» :

§ 25. Պարզ և բաղադրեալ նախադասութիւն : — Միաւորեալ նախադասութիւն :

Հովիւք արածեն զխաշինս իւրեանց :

Մեղու, որ քան զամենայն տկար է, զերկասիրութիւն պատուէ :

Առաջին օրինակի մէջ մէկ ենթակայ կայ, մէկ բայ, մէկ խնդիր և մէկ յա- տկացուցիչ, որբեմն և մէկ նախադասութիւնից կազմուած է : Երկրորդը երկու նախ- դասութիւնից կազմուած է. 1) Մեղու գերաւորութիւն ուրուտ և 2) որ քան զամենայն տկար է :

Այն նախադասութիւնը որի մէջ մէկ ենթակայ կայ, մէկ բայ, մէկ յատկացուցիչ և մէկ խնդիր, կոչվում է պարզ : — Հովիւք արածեն զխաշինս իւրեանց պարզ նախադասութիւն է :

Այն նախադասութիւնը՝ որ կազմուած է երկու կամ աւելի պարզ նախադասութիւններից, կոչվում է բաղադրեալ : — Մեղու, որ քան զամենայն տկար է, զերկասիրութիւն պատուէ նախ- դասութիւնը բաղադրեալ է :

Բաղադրեալ նախադասութիւնը կազմվում է սովորաբար մէկ զլիաւոր և մէկ կամ աւելի երկրորդական նախադասու- թիւններից, որոնք զլիաւորից կախում ունին. «Տե՛սնայ փոք- իտանոս Հայոց աշխարհին, որ զրգեալք և զգուեալք էին յիւ- քանչիւր բաստեռունս և ի գահաւորակս, հանապաղ Բոնի և Կեդի երկային ի րոնսն աղօթից, անձանձորթ խնդրեալ ուխտիք՝ զե- համբերել կարացեն մեծի նեղութեանն» : — Նշանակած նա- խադասութիւնը զլիաւորն է, իսկ միւս երեքը երկրորդա- կան :

Բայց պատահում է որ բաղադրեալ նախադասութիւնս ներք կազմվում են երկու կամ աւելի պարզ նախադասութիւններից, որոնք միմեանցից ամենեւին կախում չունին, ինչպէս. «Բարձրւմ ձմեռաց հարկեցան սասնամանիք. եհաս գարուն և եկին նորեկ ծիծեռունք. տեսին և խնդացին կենցաղաւեր մարդիկ, և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալին իւրեանց»:

Լուսին և աստեղք լուսատու են զիշերոյ :

Այս նախադասութեան մէջ երկու ենթակայ կայ. լուսին և աստեղք, որեմն և կազմուած է երկու նախադասութիւնից. 1) Լուսին լուսատու է գիշերոյ և 2) աստեղք լուսատու է գիշերոյ :

Չուր ծովու աղի է և դառն :

Այս օրինակի մէջ երկու բայ կայ, որեմն և երկու նախադասութիւնից է կազմուած. 1) Չուր ծովու աղի է և 2) Չուր ծովու դառն է :

Գարուն զարդարէ զերկիր խոտովք և ծաղկամբք :

Այստեղ էլ երկու խնդիր կայ. խոտովք և ծաղկամբք, ուստի և կազմուած է երկու նախադասութիւնից. 1) գարուն զարդարէ զերկիր խոտովք և 2) գարուն զարդարէ զերկիր ծաղկամբք :

Մանուկ խոհեմ և ջանասէր ուրախութիւն է ծնողաց :

Այս խօսքի մէջ էլ երկու յատկացուցիչ լինելով երկու նախադասութիւն է պարունակում իր մէջ. 1) մանուկ խոհեմ և ջանասէր է ծնողաց և 2) մանուկ ջանասէր ուրախութիւն է ծնողաց :

Այն նախադասութիւնը՝ որ մի քանի նախադասութիւնների միաւորութիւնից է կազմվում, կոչվում է միաւորեալ:— Լուսին և աստեղք լուսատու են գիշերոյ և Չուր ծովու աղի և ուղի է նախադասութիւնները միաւորեալ են :

Կէտադրութիւն.

Եթէ բաղադրեալ նախադասութիւնը զլուսուոր և երկրորդական նախադասութիւններից է կազմուած, երկրորդականները բաժանվում են զլուսուորից բոլորով և սորառնէրով, ինչպէս որ վերեւի օրինակների մէջ տեսանք. իսկ եթէ բաղա-

դրեալ նախադասութիւնը պարզ ու միմեանցից անկախ նախադասութիւններից է կազմուած, պարզ նախադասութիւնները սորառնէրով են բաժանվում, եթէ շաղկապներով են կապված, և միմեանքով եթէ շաղկապներով կապուած չեն. «Բարձրւմ ձմեռաց հարկեցան սասնամանիք. եհաս գարուն և եկին նորեկ ծիծեռունք. տեսին և խնդացին կենցաղաւեր մարդիկ, և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալին իւրեանց»:

Եթէ միաւորեալ նախադասութեան մէջ հետզհետեւ շարվում են մի քանի ենթակայ կամ բայ, ինչպէս նաև մի քանի միատեսակ յատկացուցիչ, խնդիր և պարագայական բառեր, ու չեն կապվում եւ, կամ շաղկապներով, սորառնէրով բաժանվում են միմեանցից. «Եմուտ Նոյ, Ամ, Քամ, Յամբեթ՝ որդիք Նոյի և երեք կանայք որդւոց նորա ընդ նմա՝ Ի տապան անդր»:

§ 26. Քանի՞ կողմից կարելի է նկատել նախադասութիւնները :

1. Այս եղանակի բացատրութեան ենթակայի :
2. Այս եղանակի բացատրութեան բայի :
3. Այս յարաբերութեան նախադասութեանց առ միմեանս :
4. Այս ներքին պարունակութեան :

Այս եղանակի բացատրութեան ենթակայի՝ նախադասութիւնները լինում են

- 1) Գիմուոր.
- 2) Անդէմ.
- 3) Հարցական.
- 4) Պատմական :

Պատմականները լինում են զարձեալ
ա) Բացադանշական և

Տրամայական

Ըստ եղանակի բացատրութեան բայի՝ նախադասութիւնները լինում են

- 1 Հաստատական.
- 2 Բացասական :

Ըստ յարաբերութեան նախադասութեանց առ միմեանս՝ նախադասութիւնները լինում են

- 1 Գլխաւոր.
- 2 Երկրորդական.
- 3 Միջանկեալ.
- 4 Յաւելեալ :

Ըստ ներքին պարունակութեան՝ նախադասութիւնները լինում են

- 1 Պարզ.
- 2 Բաղադրեալ :

§ 27. Համաձայնութիւն և նորա բաժանումը :

Ստուգաբանութիւնը իւրաքանչիւր մասն—բանի առանձին առաձ քննում ու նոցա կազմութիւնը ցոյց է տալի. իսկ Համաձայնութիւնը սովորեցնում է թէ ինչպէս պէտք է բառերը իրարու հետ կապել, որ հասկանալի ու կարգաւորեալ նախադասութիւն կազմուի, նախադասութիւնից էլ ամբողջ խօսք :

Առանձին բառերից ու նախադասութիւններից հասկանալի խօսք կազմելու համար, լեզուն երկու միջոց է տալի մեզ. 1) փոփոխական մասանց—բանի վերջաւորութիւնները փոխել, ուր տեղիք ունի երբեմն և Կախարչիքի գործածութիւնը, և 2) շարժարեւը և նոցա մտքով գործ դրուած բառերը, ինչպէս են դերանունները և Տակարարքը : Առաջին միջոցը տեղիք ունի սովորաբար պարզ նախադասութիւնների մէջ բերորդը—բաղադրեալ նախադասութիւնների մէջ :

Այս հիման վրայ համաձայնութիւնը բաժանվում է երկու զլխաւոր մասն : Առաջին մասը ցոյց է տալի թէ երբ և ինչի համար պէտք է փոխել փոփոխական մասանց—բանի վերջաւորութիւնները : Համաձայնութեան այս մասը կոչվում է Համայնութեան Տասանց—Բանի : Երկրորդ մասը ուսուցանում է թէ երբ և ինչ շարժարեւր պէտք է գործ դնել նախադասութիւնները յարմարաւոր կերպով կապելու համար : Համաձայնութեան այս մասը անուանում ենք Մտարարութեան Կախարչութեանց :

Բայց բառերից և նախադասութիւններից կարգաւորեալ և հասկանալի խօսք կազմելու համար՝ ուրիշ բան էլ է հարկաւոր. կարելի է համաձայնութեան այս երկու մասերում աւանդուած կանոնները պահպանել, և խօսքը անհասկանալի դա՞մ գէթ դժուարահասկանալի կը լինի, եթէ բառերը օրինաւոր կերպով չբաժանուին ու պէտք եղած կէտերով չբաժանուին : Այս պատճառով բաց ի այս երկու մասերից, համաձայնութեան մէջ մի նրորդ մասն էլ է մտնում, որի նպատակն է ցոյց տալ թէ ինչ օրէնքներով պէտք է զասուութել բառերը նախադասութեան մէջ : Համաձայնութեան այս մասը կոչվում է Դասարարութեան Տասանց—Բանի :

ԳՅՏՈՒԱՑ ԵՐԿՐՈՐԳ

ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍԱՆՑ - ԲԱՆԻ

Ա. Համաձայնութիւն եւրպայի եւ բայի

§ 28. Դիմաւոր բայի Համաձայնութիւնը եւթա-
կայի հետ :

6 1. Դիմաւոր բայի եւթական սուղակին հղովով է զըր-
գում և բայը թուով աւ գէմքով նորա համաձայն, ինչ-
պէս. Անուն մը Տասանցի ժամանակաւ : Այստեղ անուն եւթական
եզակի երրորդ գէմքով լինելով Տասանցի բայն էլ նոյն գէմքով
զրուած է :

Հովիտի սրածէն զխաշինս :

Համերի նշանացի խօսին :

Արեգակն ընդ լուսոյ և զճերմութիւնն սրածէ :

Աստուի թ՛ որպէս հովանի անցին և ես որպէս խոտ ցա-
մախոյ :

2. Հաւարական անունների և առ հասարակ եզակի ձայ-
նով յոգնականն միտք ունեցող բառերի հետ բայը կարող է
քերականորէն համաձայնիլ կամ մտքին նայելով. երբեմն
մի և նոյն խօսքի մէջ երկու կերպով էլ լինում է, ինչպէս.

Ժողովարդն ա՛նն ա՛նկը Զարարիայ և պարճանայն ընդ յա-
մէն նորա :

Պատուեցե՛ իւրաքանչիւր զընկեր իւր յաշխարհի աստ :

Է՛կն անդ էրնպատան աշէնիւր ջուրց :

Հինգ չափ երկուց զանդայ վաճառի :

Այսպէս էլ անեզական բառերի բայը կարող է քերակա-
նորէն համաձայնիլ, կամ մտքին նայելով եզակի մտալ :

Անցէն էեանս մեր իբրև զհետ ամեոց :

Միտք զբանս քննէն, և քննի զկերակուրս ճաշակէն :

Արդաստանն զգատնութիւն սրտին ճշմարտի :

3. Երբոր եզակի կնթակայի մօտ զործխական հղովով
երկրորդական առարկայ լինի զրած, որ զլիաւոր առարկայի
զործողութեան մասնակցութիւն ունենալ է ցոյց տալի, բայը
յոգնակի է զրվում, եթէ կամենանք որոշակի յայտնել երկ-
րորդական առարկայի մասնակցութիւնը, և եզակի՛ն եթէ բոլոր
զործողութիւնը կնթակայի մէջ ենք պարունակում :

Յաւորա Մակե՛քէ այնպէս զնդաւն, որ ընդ նմա էին, անցու-
ցանէին զժամանակն :

Մակե՛քէ զօրօրն է՛ն : — Մոգպէսն ինքնին մոզօքն հան-
գերձ նաւաներ :

Երեւեցաւ նոցա եղև Մովսիսի. հանգերձ, և խօսէին ընդ
Յիսուսի :

Կ Ր Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

1. Առեւեկ նստադատութիւնների մէջ նշանակած բայերը համաձայնեցնել
իրանց կնթակաների հետ :

Ստորութիւնն քաղաքացւոյն զգարմանն : Չհատուն զործքն զբացաւանէ :
Աղքատութիւնն սասանանն ամենայն մարդոյ զճամարտութիւն : Պատվոքն սասանանէ
զզգատութիւն : Ճա՛ւտիւց ինձ չարիք և ևս ոչ կարացի ճանաչել : Կորհուրդը
թիւրք անգարի յԱստուծոյ, և զօրութիւնն փորձ յարգութեանն զանդղամա : Կատարան
բարեաց ոչ պարտի : Ունիւորէն էնին իրատու խմատունն : — Ի բառնայ ազգին
սրչակունեաց, ուրեւայ աշխարհիս Հայոց ազգն Մատանայ Պարսկի : Ամենայն մարդ
զրան շակառ անեղ և ոչ զնտազն ստուղ : Ամենայն անիրաւ ի պատտխանին
էն պարտորդ : Ամենայն երկիրն քի է փաղօք նորա : Գունցն Հայոց հասնալ անցա-

Ջեր մեծաւ զօրութեամբ : Ընդն ի նոցանէ ինտրան էր և Հինգն յիտար : Մեղք միայն բռնակէ և տարտոյցանէ յԱստուծոյ : Մեղքն արտաբանէ մեղիութիւն : Կեանք իմ ի դժոխս մեղեցան : Այս գիրքը առատագոյն բանիս էրտարն զՍտուծոյն : Երբք աչաց թէպէտ և արագնայ լինին զայս տեսաներով, բայց զինքն անարան տեսանել : — Ատարտեցան սուրբ Հովիտիմէ կրեաուն և երեք ընկերօքն հանդերձ : Քաղցրեմնի զերաբանսիս որ ի մեծամեծ սաղանտն Հայոց սուրբ Ղևոնդ հանդերձ երանելեան Յովակիմա : Գալ Գրիգորիոս Օտայեան հանդերձ, և սլլ բազում մարդիկ :

2. Հետեւեալ նախադասութիւնները զրարար թարգմանել :

Արարել հանգու (շինանել) : Մեր լապտերները հոնգան : Քաղաքը կործանուեցաւ : Քաղաքի պարիսպները կործանուեցան : Դուրք քնքն իրանից բացուեցաւ : Տաճարի դռները փակուեցան : Արարազոյրը վերկից ներքև պատուեցաւ : Մեր շրթերը պատուեցան : Այլը չէ կարող տեսնել : Ապրելը չեն կարող ման գալ (գնալ) : Իմ օրերը շուտքի պէս անցան : — Բոլոր ժողովուրդը թագաւորի առաջ պնաց և մեծ հանդեսով քաղաք ընդունեց նորան : Ասէից յետոյ մէկը միայնց առաջ ել ընկնում (այլ զարամբ ելանել) Հայոց երկրին սիրելու : Այն օրը թշնամիները կողմից երեսուն հազար մարդ ընկաւ : Քանն հազար սովից մեռան (սովանաչ լինել), և տասը հազար գերի դնացին : — Եկա զօրավարք իր զօրքերի հետ և բանակեցաւ թշնամիների դէմ ու զէմ : Հովիտիմէն պարկերտ մեծցած (պարկերտասուն) ընկերներովը փախում էր Հայոց ճորդաւ թագաւորից (յերեւասց ճրդասայ . . .)

§ 29. Անդէմ բայի Համաձայնութիւնը ենթակայի հետ :

1. Անդէմ բայի՝ տրիքն անորոշ ու անցեալ դերբայները ենթակային սեռանիւն հարկով է զրվում, թէև զիմաստը բայի հետ էլ լինի :

Օր. 'ի ծագել արեգակն լուսաւորի, և ի ճարտել նորա խաւարի :

'ի ճատնել ճարտոյ կորնչի դեղեցիութիւն երեսաց նորա : Տեռեալ ճարտիւն զծիծառն, նովաւ ճանաչեն զհասանել զարնայնոյն :

Մարտոյ ի սուրբ օրս վայելեալ՝ առողջագոյն լինի :

2. Եթէ անորոշ՝ երբեմն և անցեալ դերբայի ենթակային գերանուն լինի, սովորաբար արտիւն է զրվում, ինչպէս.

Ի կալ նորա կամ 'ի կալ նմա յաղօթս :

Անաստել ունէ՛ Աստուծոյ չար է :

Թողեալ չեղ զԱստուած՝ քարանց պաշտօն մատուցանելիք :

Պատահում է, որ այս երկու կանոններից դուրս՝ երբեմն երկու դերբայներին ենթակային ուղղակի է զրվում :

Բայց ասի 'ի ժամանակս Արտաշիսի ոչ գտանել երկր անգործ յաշխարհիս Հայոց :

Ինչպէ՛ս յարաստուս հարեալ փրայսն, ոչ որ կարէր լուցուցանել :

3. Յայնի է որ անցեալ դերբայը է՛մ էական բայի ներկայ, անկատար և ստորադասական ժամանակներով զործ է զրվում անցեալի այլ և այլ ժամանակները բացատրելու համար* : Բայց աւելի սովորական ու վայելուչ է էական բայի էքր, ինչ կզակի երրորդ դէմքերը բանեցնել, և այն ժամանակ անցեալ դերբայը անդէմ բայի ձև ստանալով՝ սեռանիւն հարկով ենթակայ է առնում, ամէն դէմքի տեղ էլ, կզակի և յոգնակի, ինչպէս.

ժողովանի տեղում	առկում է
Ես տեսեալ եմ	Իմ տեսեալ է
Դու տեսեալ ես	Քո տեսեալ է
Նա տեսեալ է	Նորա տեսեալ է
Մեր տեսեալ եմք	Մեր տեսեալ է
Դուք տեսեալ էք	Ձեր տեսեալ է
Նորա տեսեալ են :	Նոցա տեսեալ է :
Ես տեսեալ էի	Իմ տեսեալ էր
Դու տեսեալ էիր	Քո տեսեալ էր
Նա տեսեալ էր	Նորա տեսեալ էր
Մեր տեսեալ էաք	Մեր տեսեալ էր
Դուք տեսեալ էիք	Ձեր տեսեալ էր

* Տես Աղբյւր. § 106.

Նորա տեսեալ էին :
 Ես տեսեալ իցեմ՝
 Դու տեսեալ իցես
 Նա տեսեալ իցէ
 Մեր տեսեալ իցեմք
 Դուք տեսեալ իցէք
 Նորա տեսեալ իցեն

Նոցա տեսեալ էր :
 Իմ տեսեալ իցէ
 Քո տեսեալ իցէ
 Նորա տեսեալ իցէ
 Մեր տեսեալ իցէ
 Զեր տեսեալ իցէ
 Նոցա տեսեալ իցէ :

Այսպէս էլ բացասական մտքով չի բայը գործ է զըս-
 փում :

ժողովուրդի ասելու

ասում է

Ես չեմ տեսեալ
 Դու չես տեսեալ
 Նա չէ տեսեալ
 Մեր չեմք տեսեալ
 Դուք չէք տեսեալ
 Նորա չեն տեսեալ

Իմ չիք տեսեալ
 Քո չիք տեսեալ
 Նորա չիք տեսեալ
 Մեր չիք տեսեալ
 Զեր չիք տեսեալ
 Նոցա չիք տեսեալ :

Այս տեսակ նախադասութիւնների մէջ սեռական հարա-
 փով ենթական և անցեալ դերբայը ու հական բայը կարող են,
 մտքին կամ խօսքին ներդաշնակութեանը նայելով, յետ ու ա-
 ռաջ դասուիլ, ինչպէս. *Կեանք է իմ, իմ է Կեանքս, է մեր Կե-
 անք, իմ է իմ Կեանքս, չէ մեր Կեանքս, և այլն :*

Զի՞ ի՞մ ամենեւին երգուեալ, և ոչ սուտ խօսեալ :

4. Բուն անդէմ բայերը, որովհետև իրանք իրանցից զեմք
 չեն ցոյց տալի, որովհետև հարկով բառ են աւանում. որպէս է
 ինչ, որքան է քեզ, մայել է հոն : Այս տեսակ նախադասութիւն-
 ների մէջ սովորաբար անորոշ դերբայ է լինում, որ կարող է
 ենթակայի տեղ համարուիլ, ինչպէս. *մայել է երկրորդական Կե-
 անք շինել ծերաց, այսինքն Կողմնակալութիւն մայել է երկրորդական :*
 Բայց կարող է և ինդիք համարուիլ, և այն ժամանակ արա-
 կան հարկով բառը, ինչպէս առ հասարակ պատահում է

անդէմ բայերի մօտ, ենթակայի գորութիւն է ստանու մ. Ան-
 հար է մարդայ (զլ՝ նչ) էնդանի մտալ աստեց իերակայ :

Չայերն իրարի յատու սճով երբեմն զիմտոր բայի տեղ էական բայի կգտի
 և իրարից զեմք գործ է զլինում և զիմտոր բայի անորոշ դերբայը :
 Եւ ինձ շինել յերկրի անմասնովում. — այսինքն շինել է հոն :
 Եւ երբեմն (նորա) զհետ երանակայ ցոյց աւուել, — այսինքն աւուելն հոն :
 Ինձ շինել դուրեւ զԱստուած պարիչ. — այսինքն ես պարիչեց :

Կ Ր Թ Ո Ւ Ի Թ Ի Ի Ն

1 Ի դառնայ շեշտով կեցցի : Ի զյորիլ անհասարակինն զօրացեալ կանգնել հա-
 տարք : Ի ճարակել խօսուած անդրին վիպարիմ : Յանգեանքինն բազմանալ սկըն
 դամարի : Բոց պակասի ի պակասել քաշք : Հո՞ւ ասեալ դաման պար անոր տա-
 րարքի : Բարս մայիւղ զկակուղ կան ստեղծանէ անօթ : Բազում անդամ զան
 բնօրէյով շահալ ի մօրէն ի բաց ոչ դառնայ, այլ կոչեցեալ իմանէ : Ի զիրին անկանի :
 — Անցից ընդ երկիր քա, կրթալ անցանել է՞ յաշխարհ իմ : Ոչ կամի Աստուած շե-
 կրծատուրացս ոնել ոսկի և արծաթ : Արաչեմ ի բաց լինել ամենցսն չեք ի կրտ-
 տական դրոցոց : Կամիկ ի քէն էրէ՞ ի սոտցանէ չառնում յանձն : Ի բարձր սրտե-
 յազմունս ժեշտ է՞ ես և դու՞ ընդ իս : Ես երբեւե՞ր ի մտի բազում չարարանօք կար-
 ճել զձեզ ի կենաց ձերոց : Եթէ չե՞ս շեշտաբեւեւ և ի փախտտ զարձեալ, միտմ
 ի մէջ ոչ տային ապրել : Մե՞ս այդպէս ե՞ս ասեալ զգորս բնութիւնդ : Մինչև և կր
 արարեալ Աստուծոյ ի կանուս զխառնեան իբրում տեսանէր զարարանս. որպէս
 և այժմ մինչև է զգործեալ շարք բարի ինչ կամ չար, Աստուծոյ յայտնի է անդործ
 մտորոյն : Ձե՞ր ես տեսեալ զհայրենիս իմ : Ձե՞ր ես ասեալ զզիրս սուրբ : Ձե՞ր
 ընթերցեալ դու զիրս : — Անհար է Խոս և Չուր ի միասին կեալ : Պարս է Ժու-
 շանք անել բարբառ չախար և հեղ : Ոչ է ոչ հանցիտտ դտանել յաշխարհի :

2 Արեգակի ճաղերս ժամանակ զազմանելը իրանց որբերն են գնում : Մարդու
 մեռնելու ժամանակ հոգին նորս հետ չէ մեռնում : Արևի մայր մտնելու ժամանակ
 զօրքերը բաղար մտան : Գարնան գարու ժամանակ ծիծեռնակներն էլ են դալի :
 Զօրքերին քուն եղած ժամանակը թշնամին եկաւ և կոտորեց նայանից շատերին.
 Իսկ տմար վերկեանայով փախան : Զօրակալը տեսնելով իր զօրքի յալթուիլը յետ
 յետ բաշտեցաւ : — Ո՞րն ես տեսել : Ես ոչ որք չեմ տեսել : Կ՞նչ բան (իմն գործ)
 ես արել : Ոչինչ լաւ բան չէ արել : Ոչինչ չէնք արել այս շարքի : Կնամ օրիցս
 մինչև այսօր ոչինչ չեմ սովորել : Միտքս դրել եմ այս տեղից կրթալ : Չխտտ ա-
 սաց զկտորսն : Աբաղային խօսելոց սառձ կրթ անգամ կարստես ինձ : Թէ
 որ մեռնելու արձանի բան է արել սա, թող մեռնի : Շատ նեղութիւնով սկտք է
 մեք մտնելը կրկնել ս բբայութիւնը : Պարս չէ մէկ յաստատուի մեղի կրի շա-
 ստութեան չամար :

§ 30. Բայի համաձայնութիւնը այլ և այլ ենթակայաների հետ:

1 Եթէ նախադասութեան մէջ շտտ ենթականեր կան, բայի համաձայնութեան համար պէտք է իմանալ՝ 1) թէ արդեօք ենթակաները նոյն գէմքով են գրուած, թէ այլ և այլ գէմքերով, և 2) թէ ինչ մտքով է խօսվում ենթակաների վրայ:

2 Եթէ ենթակաները այլ և այլ գէմքի են, զորօրինակ առաջին և երկրորդ գէմքի միանգամայն, բայը գրվում է յոգնակի առաջին գէմքով. եթէ երկրորդ և երրորդ գէմքի են, բայը գրվում է յոգնակի երկրորդ գէմքով. որովհետև առաջին գէմքը նախապահեալ է համարվում երկրորդից, երկրորդն էլ երրորդից:

Ես և Հայր իմ մի եմք:

Եթէ մեղեցէ քեզ եղբայր քո, յանդիմանեալ՝ զնա, յորժամ որոս և նա միայն իցէք:

Կեցցոսք և մի՛ Տեսցոսք և Տեք և դուս նոս սպասցոսածք Տեք:

3 Իսկ եթէ այլ և այլ գէմքի ենթակաները ես — ես, Լէ — Լէ, ոչ — ոչ, կամ շաղկապներով կապուած լինին, բայը մօտիկ ենթակաների հետ համաձայնում է գէմքով և թուով, և պատճառը յայտնի է. որովհետև այս տեսակ նախադասութիւններին մէջ իւրաքանչիւր ենթակայի բայը զօրութեամբ է իմացվում, և խօսքի ոյժը աւելի այն բայի մէջ է, որ ներգործութեամբ գրուած է:

Մի՛ Տեսանկցին և նոսք և դուք:

Ոչ դու և ոչ դա, և ոչ որ զինի ձեր Գաղցնք է, զայն ՚ի մեզ ոչ կարէ տեսանել:

4 Նոյն գէմքով շտտ ենթակաների բայը խօսողի մտքին նայելով՝ կարող է յոգնակի էլ գրուիլ, եղակի էլ: Եթէ բոլոր ենթակաները միասին աւելուին, բայը յոգնակի է գրվում:

Գինի և արբեցումիւն սպանանէն զարս իմաստունս:

Ոչ է պարտ հեռագոյն դատաստանս զասուլ, մինչև ասքոսանէալն և ամբոսոսանն մերձ էկեցին:

Իսկ եթէ իւրաքանչիւր ենթական առանձին աւելուի, բայը եղակի է գրվում, և այն ժամանակ ենթակաները ստորակէտով են բաժանվում:

Ե՛սոս, Նոյ, Սե՛մ, Քո՛մ, Յա՛քէլէ՛ որդիք Նոյի և Կին՝ Նոյի և նոսպք որդւոց նարա ընդ նմա ՚ի տապան անդք:

Կ Ր Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ամենայն աստուածաշունչ զիրք և մեք Էլույն զմին Գրիստոս Աստուած և մարդ դասանք: Ի ձեռին Աստուծոյ էք, և մեք, և բանք մեր և ամենայն հանճար: Ես և դու, և ամենայն բազմութիւնդ աւելորդեալն աստուածային զյոց: Հասարակեալն նորա զու և եղբայր քոյ, և ամենայն որ հնազանդին քեզ կամես: Պատիս և շատ սարգիս քոսքէ յարքայից արքայէ և դու և մեք: — Եթէ յաւելեալ ի միջի քում մարդարէ կամ երազահան և լինեցն նշանն կամ արուեստն, մարդարէն այն կամ երազահանն կրողոց լեռնէ: Արա զկամս զորա և կեցուսէ դու և մեք: — Արեւէ և Աստուծոյ ամբարշտեալն և ամբարշտութիւն իւր, զի գործն և գործելին առ հասարակ արեւելոց: Գողն և գողակիցն ի միում պատժի է: Մեղուն և միջինն վատաց Էրդուդէ լինէ: Փայտ, խտտ և եղեգն վարդարակի ազգութի հրոյ: Երթովեան և հրահանգութեան կարգանն իմաստակրն, ճարտասանն, և քերթողն: Ձիք ինչ ի մեղաց, զոր զինի և պրեցութիւն ոչ բռնէ:

§ 31. Բաղադրեալ բայի համաձայնութիւնը ենթակայի հետ:

1. Բաղադրեալ բայի համաձայնութեան համար պէտք է իմանալ, թէ արդեօք այս տեսակ բայերի ենթական եղակի է թէ յոգնակի: Եթէ ենթական եղակի է, բաղադրեալ բայի գոյական կամ ածականը առանց մէկ փոփոխութիւն կրելու միանում է էական բայի հետ:

Ես եմ որքն ճշմարիտ և հայր իմ ճշո՞ք է:

Յորժամ պողուեց իցէ ծառ, տերևն յայնժամ Գեղեցիկ է:

2. Եթէ ենթական յոգնակի է, սովորաբար էական բայը

Թուով համաձայնում է, իսկ զոյականը կամ ածականը անհամաձայն է մնում:

Դ. ու. ք է* ուղ երկրի:

Տաճար էի* հոգւոյն սրբոյ, արդ զոհարան զիւսոյ լինիցի*:

Լուսացուցիչ ահն էն ամենայն խորհրդոց հաւատք:

Բայց երբեմն բաղադրեալ բայի՝ զոյականը կամ ածականը համաձայնում են թուով:

Վարդապետի էի* առաքելական քարոզութեանն, արդ աշուհէրայ լինիցի* մտար խաբէութեանն. ստուգելի էի* ճշմարտութեանն, քարոզի էի* արարչական զօրութեանն, յանբնական էի* սրտութեանն, արդ և քան զսուան սոստոյնս լինիցի*:

3. Հայերէն լեզուի առանձին յատկութիւնով երբեմն պատահում է, որ բաղադրեալ բայի զոյականը կամ ածականը նախընթաց արականի ձև է ստանում, բայց միտքը նոյնն է մընում, ինչպէս. «Բայ է դուռն և ՚ի Բայ է դուռն: Եղիցին ամենայն զժուարիք ՚ի Երեւնիս, և առաջաբքն ՚ի քաջս»:

Բ. Յատկացուցչի և յատկացեալի համաձայնութիւնը

§ 32 Ածական յատկացուցչի համաձայնութիւնը իր յատկացեալի հետ:

1. Ածական յատկացուցչի համաձայնութիւնը կախուած է նորա դասաւորութիւնից նախադասութեան մէջ: Եթէ ածականը զոյականից նախադաս է, սովորաբար անհամաձայն է մնում թէ հոլովով և թէ թուով:

Ճամայնացի վշտօրս զանճամայնացի երանութիւնն ժառանգեցուք:

Արեգակն արդարութեան ճառագայլաւոր լուսովն զաշխարհս ամենայն լուսաւորեաց:

Երանայլաճ նսեմութեամբ կուրացան՝ մարտալք յարքունական պողոտային:

Այսպէս էլ՝ եթէ յետագաս զոյականից յետոյ ածական լինի, անհամաձայն է մնում, որովհետեւ իրանից յետոյ զոյականը զօրութեամբ է իմացվում:

Բողոս՝ էն մեզ բանք և դժոխարարարած:

2. Բնդհակառակն՝ եթէ ածականը զոյականից յետագաս է, համաձայնում է նորա հետ հոլովով և թուով:

Եթեթուք իմաստասէ հաստատեն զվկայութիւն:

Ինքն ազգք են խորհրդոց անճարից, որ խռովեն զօրի մեր:

Այն ինչ ծնեալ մանուկ՝ իբրև անբան է և անխօս, թէպէտ և զվերպարանս մարդոյ Բողոսարի և իմաստոյ ունիցի:

3. Այս երկու հիմնական կանոնները միշտ անփոփոխ չեն. պատահում է երբեմն, որ առաջին կանոնի հակառակ՝ նախադաս ածականը համաձայնում է. երբեմն էլ երկրորդին հակառակ՝ յետագասը չէ համաձայնում:

Նախադաս ածականը համաձայն է զրվում,

1) երբ ածականը միջանկիալ բառերով բաժանվում է իր զոյականից, որպէս զև իր ներքին կապը չկորցնէ հետընկած զոյականի հետ:

Եթէ կամիս օգտեցուցանել զնա և զքեզ, անբողոքանք վարեցիր Բանիս:

Բողոսն Բողոսբերս և Քինէբերս՝ իմնս անկեաց ոչքին:

2) Միախնդ և առհասարակ կարճ ածականները ներդաշնակութեան համար նոյնպէս համաձայն են զրվում:

Կարճամտք ՚ի քոյունոյ վշտաց խորտակին, և կարծեն թէ անհամբերիք վիշտ եկն ՚ի վերայ նոցա:

Մոլութիւնք առանց մեծի աշխատութեան և քրտանց մեկուսանալ իմարդոյն ոչ կամին:

Նախանց կացուք Բողոսայ զործոյ և առաքինասեր վարուց:

3) Վերանուական յօդ ունեցող ածականը համաձայնում

է իր զոյականի հետ հետեւեալ պատճառով : Որովհետեւ այդպիսի ածականը զոյականի զօրութիւն ունի, և մինակ զոյականի տեղ էլ է բանում, ուրեմն բուն զոյականը բացայայտիչ է դառնում ածականին, որ իբրև բացայայտեալ համաձայնում է իր բացայայտչի հետ հոլովով և թուով :

✕ Խոստովան լիցուք զզաղանին սրաից մերոց ծածկագիւնն Աստուծոյ :

Մեքարոզք ևեթ լիցուք, այլ և արարողք՝ զնալով զհետս ճշմարտիցն հովուաց :

Եւ ընդ իւրեաւ նուածէ (Սմբատ), զոմանս հեշտոյնանս բանիւ և զոմանս արդեամբք յինքն յանկուցեալ :

✕ Յետադաս ածականը անհամաձայն է մնում .

1) Եթէ զժուար հոլովելու բառ լինի, և վերջաւորւում է ունի, կան, ետն, եայ :

Գտին անդ զունդ բազում ի զօրացն արքանին : Պասիաւն էւս սարտան զարդարեաց զնա :

Չայս լուեալ Գաւթի ճամբիսնէն՝ փութացաւ վաղվաղակի ընդ առաջ նորա :

2) Անցեալ դերբայը, իբրև ածական, աւելի անհամաձայն է մնում :

Ետես երկուս ելքարս արիւնի ուռեան ի ծով :

Հարջիք զամենայն քաղաքս ամբայեալ :

4. Անեղական զոյականների ածականները՝ թէ նախադաս լինին և թէ յետադաս, համաձայնում են հոլովով, բայց ոչ թուով, ինչպէս. Բոցոս երեւոյ, մեծոս րանդոս, անցարիս էնոց :

Աւաղ փառացս անցարիս :

Ստուերտանին սակաւն ծառայէ օրինաց :

5. Այլ և այլ եղակի զոյականների ածականը, ամէն մէկի համար առանձին համարուելով, կարող է եղակի մնալ, թէ նախադաս և թէ յետադաս, միայն յետադասը հոլովով համաձայնում է :

Բազում ցնծուեամք և ուրախուեամք յաւանն դառնային :

Սախա հայեւս և ջրով շատանային :

Երէկաղն և խորուեամք Բողոս ըմբռնեալք աղմկէին :

Բայց զոյականները միասին առնելով՝ յետադաս ածականը թուով էլ կարող է համաձայնել :

Փոխարտի և փոխառտի իմի վայր հասեցայ :

Աւ գարձաւ և զոնի, զգաւալ իտան ճեռն :

6. Յատուկ անունների հետ էլ յետադաս ածականը սովորաբար յոգնակի է զրվում, իսկ նախադասը եղակի, թէ և հոլովով համաձայն :

Իժամանակս Գեղոսի և Վաղէսի ամբարշտացն :

Ստառը և Յոննանս սիրելիս :

Չօրարտեղն Աբրահամ և Ղուպոյ :

7. Երբեմն որակական ածականների յատկացուցիչը երայական ոճով զոյական յատկացուցչի ձև է ստանում և սեռական հոլովով զրվում է ուրիշ զոյականի մօտ, ինչպէս. արք պորուեան, նահապետի գալուեան, գոռն լանչրուեան, այսինքն արք պորուարք, գաղ նահապետի, լանչր գոռն :

Հոգի քո Բարուեան առաջնորդեսցէ ինձ :

Եւ որովհետեւ այս սեռական հոլովով զոյականը բոլորովին ածական յատկացուցչի միաք ունի, այս պատճառով երբեմն հասարակ ածականի պէս իր յատկացեալին համաձայն է զրվում հոլովով :

Չայնիս բողոքուեամք երգէին :

Պնրուեամք սրտն և հաստատուն հաւատովք յարձակեսցուք ի վերայ թշնամեացն :

Նախդիրների գործածութիւնը :

1. Եթէ զոյականը նախդրաւոր հոլովով է, նախդիրը սովորաբար նախադասի վրայ է զրվում, թէ զոյական լինի և թէ ածական :

Ով որ իր թշնամիներն բաւթին է անում, մեծ վարձքի արժանի է: Երկ-
չտաները փոքր նեղութիւններից (վիշա) յուսաՀատուով են: Եթէ յաղթենք մեր թշ-
նամիներն, մեծ ուրախութիւնով մեր քաղաքը վր դառնանք: Սարայ թաղուհին և-
բաւաղէմ եկա ծանր զօրքով: Սերևկիտս Հնազանդեցրեց Պարթիներն մեծ պա-
տերազմով:

Հետևեալ նախ, մէջ ածականները յետադաս դնելու է:

Քրիստոս երեքօրեայ թաղումով մահուան բռնութիւնը քանդեց (լուծանել):
Երկատոր թագաւորի գլուխը զարգարեցին փշէ պատկով: Շատերը սրբերից վայրե-
նի խոտերով բաւականանում էին (շատանալ): Եկա մոզպետը մոզերի հետ թագա-
ւորական հրամանով և սիթեց քար ու քանդ անել քրիստոնէակաների եկեղեցիները:
Մամիկոնեանք իշխում էին Տարօն աստուծ գաւառի վրայ: Նախարարները թագա-
ւորի պալատը գնալիս պատուական հագուաններ էին հագնում մարդարտով և
թանկագին քարերով բանած: Վաղարշապէս էր առաջին թագաւոր արշակունի
տանկց:

§ 33. **Դերանուանական ածականների ու թուա-
կան անունների Համաձայնութիւնը:**

Դերանուանական ածականների ու թուական անունների
Համաձայնութեան ընդհանուր կանոնները տեսանք *.

1. Գրեանք որ *այս, այդ, այն* ցուցականները զոյականից
նախադաս կարճ հոլովներով են զրվում, բայց 'ի յողնակի ուղ-
ղականից և նախդրիւ հոլովներից. իսկ յետադաս՝ երկար հո-
լովներով են բանում և նախադաս զոյականը *ս, ոչ, ն, որոշեալ*
յօդերն է առնում, ինչպէս. «այս ասուր, այդ՝ շնորհի, այ-
սու օրինակաւ, յայն՝ օրէ. այս բանք, այց բանից, զայդ ա-
ռաջնորդս, յայնց պատճառաց: — Այլ՝ այս, առնալ այդորիկ,
յաւուրսն յայնուիկ, թղթովք այդուիկ, 'ի քաղաքէ՞ յայնմա-
նէ. արանցք այդոցիկ, բանիւք՝ այսօրիք, 'ի պատուիրանաց՝
յայտցանէ՞»:

'ի վերայ *այդ* վեմի շինեցից զեկեղեցի իմ:

Ապաշխարութիւն չեք յայն՝ աշխարհի:

Աշխարհակալութիւն Ասորեստանի առ *այնու* ժամանակօք
վարիւր յայնապէս:

* Ստուգ. § 89.

2. **Բայց երբեմն պատահում է որ բոլորովին անհամաձայն են
մնում, թէ նախադաս լինին և թէ յետադաս, մանաւանդ է՝**
թէ անզական զոյականների հետ են:

Ընդէ՞ր է կորուստ *այդ* իւղոյդ:

Յայն տանն փառք և մեծութիւն է պատրաստեալ:

Յորժամ պատերազմիս *այս* յաղթես, այլ ևս պատերազ-
մունք չարին զիւրբարը յաղթին:

Յայտ է զի *այս*՝ կենաց պիտոյ է օրինադրութիւն, և ոչ
հանդերձեալ մն:

'իբր զեղ *այս*՝ վերաց զժողովութիւնն:

Ես ինձէն իսկ յիշեմ առ հարբն իմ, որ նստէր 'ի մեծ
գահոյս *այս*՝:

3. Հայերէն լեզուի յատուկ ձև է, որ յետադաս *այս, այդ,*
այն ցուցականների անզ կամ նոցա հետ, որոշեալ յօդերի տեղ,
զրվում են հետևեալ մակբայները. *այսք, այդք, այնք* պարզ նախ-
դրիւ տրականի հետ, *ասոք, այդք, այնք* նախդրիւ վերջահոլով
տրականի հետ, *ասոք, այդք, այնք* բացառականի հետ, ինչպէս.
« 'ի տեղի *այսք* զալ (փոխանակ 'ի տեղիս *այս* քալ). երթեալ էին
'ի քաղաք *այնք*. փոփոխիլ 'ի լաւ *այնք*. յաշխարհի *ասոք*, յազգի
այնք իւրում. յազգէ *ասոք* յայսմանէ, 'ի բարեսիրութենէ *այ-
սք* ձերմէ, 'ի տեղուովէ *այնք* յայնմանէ»:

'ի պտոյ *այնք* ծառն ճանաչի, այսինքն — 'ի պողոյն յայնմանէ:

Որ ելանէ 'ի բերանոյ 'ի սրտէ *այնք* զայ:

Նոյ այդ արդար և կատարեալ էր յազգի *այնք* իւրում:

4. Ստացական դերանունները սովորաբար զոյականից յե-
տադաս են զրվում և նոցա հետ միասին հոլովում են, բայց
'ի յողնակի ու զղականից և նախդրիւ հոլովներից. Հայր ի՞մ, հօր
ի՞նչ, հարբ ի՞մ, 'ի հօրէ ի՞մ, զհայր ի՞մ. հարբ մեր, հարց մե-
րոց, հարամք մերոյ, զհարս մեր: Բայց նախադաս էլ են վար-
վում և նոյն կանոնով են համաձայնում, միայն եթէ զոյա-

կանից հեռու ընկած են, սովորաբար զխմորոշ յօլ էլ են առնում:

Ընդէ՞ր տեսանեմք զարև յետ Ժրոյ սիրելեացն:
Քաղցրացուցանէ զքիմն յերոյ մտաց:
Ինքն զինքն դատապարտէ անզգամն յերոյն տանջեալ խոր-
հրդոց:

Ու բախակից Եճաճս լինիցիք բերկրու թեան:
Այս կանոնից խոտորում են անեզական, երբեմն և հա-
սարակ զոյականները, որոնք նախադաս ստացականների հետ մի-
այն հոյովով են համաձայնում:

Ես փոխանակ ձեր մեռանիմ. և Եճաճ շարշարանօքս զհայր
իմ ընդ ձեզ ՚ի հաշտութիւն ածեմ:

Մէք իսկ պաղատեցաք վասն յերոյ տառապանացդ:
Քրոյով պարզեօքդ ծածկեա զամենեւեան:

5. Ինչ անորոշ գերանունը սովորաբար զոյականից յե-
տադաս է զրվում, բայց նախադաս էլ է բանում, և կարող
է համաձայնիլ և չհամաձայնիլ:

Նախանձոտն յորժամ տեսանէ զայլս Բարոյ Եճաճ զիպեալ
հայն և մաշի, և ոխերիմ մտօք միշտ հայի:

Ուստ՛ զբերան քո խօսել զայն Եճաճ, որ իցէ ՚իսիրա քո:
Մեր կեանքս որպէս ՚ի շարժմանէ Եճաճ ընթանայ առ իւ-

րաբանչիւր ընտանի կատարած:
Մարմին որ յախուէ Եճաճ վտանգի, զվնասակարն բաղձայ և
ոչ քօփառախոս:

Այսպէս ասվում է նաև « զինի ամաց Եճաճ յետ աւուրց
Եճաճ »:

Երբեմն Եճաճ զարդի տեղ է զրվում:
Եթէ հնար Եճաճ է, ընդ ամենայն մարդկան զխաղաղութիւն
կալչեք:

6. Գոյական անունները, եթէ թուական անուններից յե-
տոյ դասուին, շատ անգամ եզակի են մնում:

Երկու այր. Զինստուն և զինն ոչխարն.
Երիւք հարցմամբ. Երկերիւր և երկըտասան այր.
Չորք կանգուն. Ութ հազար հեծեալ սպա-
ռազինաւ.

Յետ հինգ աւուր. Երիւք բիւրուք վահանաւ որ
Ջեօթն օրև զեօթն զիշեր. զօրու և չորիւք հազարօք
Յետ ութ աւուր. հեծեալօք զնգաւ.

՚ի տան դահեկանէ. Զերկոսին եղջիւր նորա.
Զերկոտասան ազգն. ՚ի չորեցունց կողմանէ:
Քառասուն և միոյ ամի.

Իսկ եթէ զոյականները նախադաս լինին, յողնակի են
զրվում, թէև թուականները եզակի լինին:

Արք երկու. Ամն Էճաճ աւուրս եօթն.
Ամք երեք. Աւուրց տասանց.
Կանգնող երկոյ. Հեծեալս եօթանասուն.

Աւուրց հնգից. Ղտերս հարիւր.
Եօթնեակս վեց. Ամք չորեք հարիւր և երեսուն.
Ամք եօթն. Աքք իրբև երկու հազար:

Կ Բ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ֆրիլը այս աշխարհը զալու ժամանակ պապիս ասաց. այս է իմ պատուէրս,
որ սիրեք մէկմէկու: Այս աշխարհում շատ նեղութիւններ կան: Մտնելից ուղար-
կուած րտեանները իրանց կողմնակները սիրող ան քցեցին (զարհուրեցողանել)
և սատակեցան այն անապատում: Ինչո՞րում եմ ձեզ հովիտներ, մի դնէք (կայտ-
ցանել) այդ հօտի մէջ անմիտ և սղեւտ աշակերտներ: Յիտու դնաց այն դերեզ-
մանը, որ զրած էր Ղազար: Տարիա և հետը դնացող (ուղեկից) հրշտակը նա-
տան դետի ասի մտտ. երբոր իջաւ Տարիա դետի ասի յապուելու, այն դետից մի
ձուկը վազեց, և կամենում էր կուտալ նրան: Թնամիները հետացան այս զաղա-
քից: և ամէն մէկը դարձաւ իր ստմբ: — Թէ որ մէկը քեզ մի բան հարցնէ, վայ-
ելուց պատասխան տուր: Թէ որ աղքատներին մի բան տաս, մի հոգար թէ շատ
տուիր: Այ մի բան (ոչինչ) չբերինք աշխարհ, ու ոչ մի բան էլ կարող չենք տանել:
Ինչ որ ձեզ ասէ, արէք: Ինչ որ պիտի անես, շուտով արա: Մէկ քանի օրից վախ-
ճանեցաւ: Թէ որ մէկը մի քանի օր աշխատում է ու յետոյ զաղարոււմ, չէ կարող
մի բան սովորել:

10 § 34 Պոյական յատկացուցչի Համաձայնութիւնը իր յատկացեալի հետ:

1. Աշխարհաբար լեզուի մէջ սեռական հոլովով գոյական յատկացուցիչը միշտ յատկացեալից նախագաս է զրվում, իսկ գրաբարում՝ թէ նախագաս և թէ յետագաս, և կարող է միջանկեալ բառերով բաժանուիլ յատկացեալից:

Որ զքեռն ընկերին բառնայ, կատարէ զօրէնսն Գրեհոտոնի: Որում շատ առաւ Գրեհոտոն իմաստ, շատ խնդրեցի ՚ի նմանէ աստիւտութեան տեսալի:

Ամենցուն՝ որ ՚ի ժողովրդեանն էին աչ ՚ի նա հայէինս — այսինքն՝ աչք ամենցուն:

Յարտ թաւալի ճշոյց. — այսինքն՝ յախտս մեղաց:

2 Յատկացեալը մի անգամ յիշուելով խօսքի մէջ, միւս անգամ կարող է զօրութեամբ իմացուիլ, և այն ժամանակ յատկացուցիչը սովորաբար դերանուանական յօդ է առնում, յատկացեալը աւելի որոշ կերպով հասկացնելու համար:

Ոչ օգտի և խաղաղութեան բանս իօսի, այլ չարի. — այսինքն՝ չարի բանս:

Հրէշտակի կարծեցին զաստուածային բարբառն. — այսինքն՝ հրէշտակի բարբառ:

Այս առակ և պատարարին՝ հաւատարապէս խրատեն զմեզ. — այսինքն՝ և դատաւորի առակ:

Յիշեցես զօր մահուն և պարտապանին. — այսինքն՝ զօր դատաստանին:

3. Երբեմն գործիական և բացառական հոլովով յատկացեալներն յատկացուցիչը սեռականի տեղ համաձայն է զրվում գործիական և բացառական, ածական յատկացուցչի պէս:

Բազում Բանիւք որդբանաց, իմ ասելի ճիշտ որդբական բանիւք:

Հաստատեա զտիրոս քո պարտաւ միով հոցեա. — այսինքն՝ պատասով միով հացի:

Ոչ էր արեալ նորա այնչափ յօրէ ծննդեանէ իւրե. — այսինքն՝ յօրէ ծննդեան իւրոյ:

Ի ասնէ կողմանէ. ՚ի ճէշ կուսէ. ՚ի ծագաց երչիբ. — այսինքն՝ ՚ի կողմանէ տան, ՚ի մեր կուսէ, ՚ի ծագաց երկրի:

Նախդիրների գործածութիւնը:

1. Եթէ յատկացեալը նախգրաւոր հոլով է, նորա նախդիրը նախագասի վրայ է զրվում, թէ յատկացեալը լինի և թէ յատկացուցիչը:

Քաւ լեցի մեզ թողուլ զօրէնս և զիրաւուս Աստուծոյ և ՚ի հրամանս զառնալ թագաւորի:

Բազմաժամանակեայ սովորութիւն պնտութեան զօրութիւն առնու:

Բերան պարտին իմաստս խօսիւք ՚ի յայտ բերէ:

2. Երբեմն երկուսի վրայ էլ զրվում է նախդիրը, մանաւանդ եթէ միջանկեալ բառերով բաժանուած լինին:

Հովանի առաքելոց պատս բժշկեր պշխանդաց:

Յովսէփ մեկնեաց պնտաւոնի պերզն:

Կապեցէք զգորա զոտս և զձեռս:

Ջառնջեան և զգիշերոյ զանզու գութիւնս արեգակն ծնանի:

Քիչ անգամ պատահում է որ միայն յետագասի վրայ զրուի նախդիրը:

Ծառայի առեր զկերպարան:

Հանդերձիւք գառանց կերպարանին, և գործ զգայլոց գործեն. — այսինքն՝ զգործ գայլոց:

3. Եթէ յատկացեալը զօրութեամբ է իմացվում, նորա նախդիրը յատկացուցչի վրայ է զրվում, որ դերանուանական

յօղ էլ աննելով՝ հասկացնում է զօրութեամբ զբուռլ յստակացեալին:

Ամենայն ծառատունկը ոչ երբէք փոխեն զզոյնս ծաղկանցն և զտերեւոյ. — այսինքն՝ զզոյնս տերեւոյ:

Տուք զկայսերն կայսեր, և զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ. — այսինքն՝ զՏարկ կայսեր, զՏարկ Աստուծոյ:

Կ Թ Ո Ւ Ի Թ Ի Ի Ն :

Երկրի ու երկրի տէրը Աստուած է: Թագաւորն որդին մեռաւ: Արեգակի ծագումը մարդուն ուրախացնում է (ուրախ առնել): Երկրի թռչունները ծառերի հովանիի տակ են բնակվում: Մահկանացուների ժամանակը կարճ (սուղ) է: Որոտման ձայնը ահաւոր է: Գերեզմանը սուգի տեղ է: Դատաստանի օրը սարսափելի (տանջ) է: Գիակի վատ հոտը (փանաւհոտութիւն) անտանելի է: Հեթանոսները բարդ ու ճակատալիք սովորեցրին, և Աստուծոյ նախանամութիւնը ու մարդոց անձնիշխանութիւնը վերջրին: Անդգամը արհամարհում է (անդունել) հօր իրատը: Հօր օրհնէքը հաստատում է որդու տունը, և մօր անձնքը հիւրից խախտում է: Արժաթանքի ցանկութիւնը չէ կրտանում (յարճեալ) ստացուածքի (ինչք) շատութիւնով: Ոչ թէ խօսելն է խնայտութիւն, այլ խօսելու ժամանակ ճանաչելը: Պարտական ենք օղ նել մէկզմէկու և իրար ազատել հոգու և մարմնի վտանգներէր: Չեր խօսերը անհամ ու անայլ (անսղ) էլինին, ինչպէս ռաբիւններին: Աստուած անօրինում է մարդոց մարմնատար պիտոյքը ինչպէս և ուրիշ կենդանիներին: Փոխանակ իրանը տարու կարօտեալներին, նոցանը յափշտակում է: Կա խիստ շատ գինի խոնջ, որքան չէր խմել իր ծննդեան օրից: Աստուծոյ գործքերը վառարանվում են աշխարհի մէկ ծայրից (ծագ) մինչև միւս ծայրը: Մեր կողմից ինչ որ հնար էր, այլնք: Ոչ ինչ հոգս չէ տանում (հօղալ) տան կողմից: Ուրտա սրտով ստացայ (լնկալայ) ձեր նամակը: Թշնամին խօսեցաւ նոցա հետ խաղալ խօսքերով: Քո ստոր արվանի թափուելով (հեղումն) աշխարհքը ազատեցիր:

§ 33. Բացայայտչի Համաձայնութիւնը իր բացայայտեալի հետ:

1 Բացայայտիչը, թէ նախադաս լինի և թէ յետադաս, համաձայնում է հղովով և թուով իր բացայայտեալի հետ, իբրև նորան մեկնող և նորա տեղ զբուռլ բառ:

Զգլուխ ամենայն աստիճանաւանձնէն՝ զսէրն բովանդակեալ ունի:

Մէքրահամ հոյս չէր ցանկացաւ տեսնել զօր իմ:

2. Բայց երբոր շատ եղական անուններ յօգնակի անուն բացայայտիչ են, կամ անեղական անուններ բացայայտում են եղակի անուններ և ընդ հակառակն, համաձայնութիւնը մտքին նախելով՝ միայն հղովով է լինում և ոչ թուով:

Մտքի սրբոյ Յոսիպի Պատկ և Աւետիսիան մահ անձանց նիւթեցին:

Ամենայն նիւթ՝ ի շորից սարեբայ է բաղկացեալ ի հողոց, ի ջրոց, ի յօրոց և ի հրոց:

Տեսանելով զերկնաւոր փեայն զարդարեալ լուսով՝ հայրախն փառօք:

Աւետարանեաց նա մեզ զլէւնէն յաւիտեանն՝ զն. գին սուրբ:

3. Որովհետեւ բացայայտիչը բացայայտեալի մեկնութիւնէ, այս պատճառով բացայայտչի հետ զօրութեամբ խնայվում են հետեւեալ մեկնական բառերը, որոնք կրբեմն ներգործութեամբ էլ զրվում են. որ է, այս է, այն է, յայտ է, այսինքն, այսինքն է, իմո, առեմ: Սոցանից եթէ որ է, այն է բառերի միջնորդութեամբ մեկնուելի բացայայտեալը, բացայայտիչը անհամաձայն է զրվում ասողոյն, որովհետեւ մեկնական բառի հետ առանձին բացայայտիչ նախադասութիւն է կայվում. այն կամ որ դառնում է նիւթակայ, իսկ բացայայտիչը հական բայի հետ՝ բաղադրեալ բայ:

Ձգայչ լերուք ի խմբոց փայլեցաւոյն, որ է կեղծասարտաւեան, — այսինքն՝ խմբ փարսեցւոց է կեղծաւորութիւն:

Ժողով լինէր, առ նոսա քաղաք գրքայ տախտակոց, աղէ հղբ և պատերազմոց. — այսինքն՝ որ է աղբ հղբ զօր կային:

Իսկ մնացած մեկնական բառերի հետ, թէ ներգործութեամբ զբուռն թէ զօրութեամբ խնայուին, որովհետեւ լոկ շարկալի պաշտօն են վարում, բացայայտիչը սովորաբար իր բացայայտեալի համաձայն է զրվում:

Մի սիրելի գծաւորաւեան և գրան, (այլինըն) զմայն ամենայն թշուառութեանց:

Հիւանդանայ մարմինն յառաելուլ Տեոյ տարերն, Չերմոն
ասեմ կամ որորոյն:

Քայց երբեմն ընտիր զըքերում՝ մեկնական բայերի կամ
նախադասութեան մէջ եղած բայերի պահանջած խնդրովն է
զրվում բացայայտիչը:

Իբրև զբարինս էր ունի և ործաթ յերկրի մերում, զճար-
տաւնն իմն և զարթունն. — որովհետև իմնուլ հայցական
խնդիր է պահանջում:

Ձերից ծամանակայ ունի զնախադիտութիւն, զանցեալն, զնեղեալս
և զապագայն. — այսինքն իմն զանցեալն և այլն:

Ձբարուն իողն յորմզգէ զնեն, զարջաւոց (ասեմք) և զընտարն
և զայլոց պիտոնացաւոց:

Իերինն յորս տապանն Հայոց զաղարեաց՝ վկայեն, զՀայոց
չերանցն ասեմ:

Անմարանեցան այլնն ի պարմագրոց, զիխասոս ասեմ զբազ-
մավիպէն և զԱբի-դէնայ. — որովհետև տեւ բայը հայցական
խնդիր էլ է առնում, զով բացառական էլ:

4. Տեղերի յատուկ անունները իբրև բացայայտիչ, եթէ
նախադաս են, հասարակ ածականի պէս աւելի անհամաձայն
են մնում, թէև համաձայն էլ զրվում են երբեմն:

Մովսիսական օրէնքն ոչ ՚ի Սիոնէ, այլ ՚ի Սիոն լեանէ տուաւ:

Եր Փիլիպպոս ՚ի Բեթսայեթայ ՚ի քաղաքէ Անդրեայ և Պետրոսի:

Իսկ եթէ յետադաս զրուին, հոյովով միշտ համաձայ-
նում են. մարդոց յատուկ անունները նախադաս էլ միշտ հա-
մաձայնում են:

Աս ներնինն իայեբէ զլխատեցաւ Պօղոս ՚ի Հռոմ քաղաքի:

Քիչ է պատահում անսնել անհամաձայն:

Ել հրաման Յօգոստոս իայեբէ աշխարհազիր աւնել ընդ ա-
մենայն արեգերու:

Այս մարդոց յատուկ անունները, երբեմն և սեղերինը,

անուն բառով ու զղական հարովով բացայայտիչ են լինում, ինչ-
պէս. « Այլ մի Մատթէոս անունն », այսինքն Մատթէոս անունն
կամ երկրորդական նախադասութիւնով, որո՞ւմ անունն էր Մատ-
թէոս:

ՁԱտարմիչը ոնն անուն մարդկան հրամայէր թողուլ:

Անցանէր ընդ ձեռն Կուր անունն:

Նախդիրների գործածութիւնը:

1. Եթէ բացայայտեալը նախդրաւոր հոյով է և բա-
ցայայտել մօտ, բաւական է միայն առաջինի վրայ նախդիր զը-
նել, բայց երկրորդի վրայ էլ կրկնվում է, մանաւանդ եթէ միջ-
անկեալ բառերով բաժնուին:

Առին զՅակոբ հայրն իւրեանց:

Ձուսուցող մերոյ աշխարհիս Մեսրոպև զթոռն իմ Վարդան:

Ձմայրն ամենայն բարեաց զխոնարհում թիւն ՚ի ներքս մու-
ծանէ:

2. Եթէ բացայայտեալը անորոշ (ուրեմն և աննախդիր)
հայցական է (§ 41), յետադաս բացայայտիչը որոշուած լինե-
լով՝ շատ անգամ ինքն է առնում զնախդիրը:

Մնաւ նոյ երկիս որդիս, զԱնմ, զՔամ, զՅարեթ:

Կրկին թևս պարտ է մեզ զգնուուլ, զհաւատ և զսրբու-
թիւն վարուց:

Կ Ր Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

1. Այնատր մասնաղիբը հինգերորդի զարու կին է՝ 8-րդն զտառէ. Կիրք
Պետոյից Մուշե- խորենացոյ է գործ, իսկ Պատմութիւն Վարդանանց — Եւէլե
վարդապետի: Արշակ թագաւորեցոյ զեղբայր իւր Վաւուշէ խիկրայ Հայոց: Առա-
ջն հարածունն քրիտոսնից եղև է Տրայիտոս արքայ է: Առ Տէքոնն առաջն Մարք ան-
կան ընդ իշխանութեամբ Հայոց: Պետրոս էր է Հռոմոյ քաղաքէ: Իծովանալ Նեղոս
դետոյ և խառնակը զսահմանս արտօրէից կոխք և կարանունը լինէին: — Պարթև
ոնն Անակ անաւի՛ պան զհայր Տրդատոյ Խորէլ: Կոյս մի Յովհաննա անաւի՛
փրկեաց զՎարդիս Ի ձեռաց Անգղիացոց: Արգար կացոյց բղջիս ի վերայ աշխար-

Հին Աղձնեաց դայր ոմն որսւմ անոն էր Մարիչար:

2. Մի սիրեր դատարկութիւնը ու բարկութիւնը, ամէն վշտակար աստերի պատճառները: Նեղոս դեար ամէն սարի (ամի ամի) եղևոստի երկիր ջրամ է (տեղեւ): Յիսուս մնաց եղևոստում, մինչև Հերովդէս թագաւորի մեռնիլը (վախճան): Հրէաները մասնեցին Յիսուսին Պիլատոս դատարարին: Այդէն անդրանիլը սպանեց իր կրտսեր եղբորը: Բարև արեք (ողջոյն սայ) Պետրոսին և Պողոսին իմ բարեկամներէս: Առաջապոյ՛ճ թագաւորի օրերը գոնուեցան Հայոց գրեթէ (նշա-նաղիլը) Մետրոպ Մարտոյի ձեռքով: Հին հայոց երգիչները բառ մեծի մասին գողթն գաւառից էին: Արտաշէս երկրորդ ամուսնացաւ Արմանց թագաւորի Մարթինիկ ա-նունով դստեր հետ: Արտաշէսի օրդկերանցից մինը, որի անունն էր Ալայր, բանաս-անգձ էր, միւսը, որի անունն էր Մաճան, բրձագետ էր:

Գ. Խնդրատուրիւն մասանց բանի

§ 36. Բայերի խնդիրները:

Բայերի (ինչպէս նաև առհասարակ ուրիշ մասանց — բանի) խնդրատուութեան ընդհանուր կանոնը Հիմնովում է նոցա նշա-նակութեան վրայ, այս պատճառով միևնոյն բայը իր այլ և այլ նշանակութիւններին նայելով՝ կարող է զանազան հորով-ներով խնդիր առնել: Այսպէս, ասվում է. լսել ոչ չայն նորա և լսել (ականջ դնել) չայնի նորա, ասնել քետեւս և ասնել (համբե-րել) նեղրաւեանց, որսումս զքրէնս և որսումս (խորշիլ) յօրնսայ:

՚Ի բաւրասանաց խնայել զլեւոս. — այնինչն՝ արգելուլ զլեզու: Երկչտան միշտ կանխէ զանհարկնս. — այնինչն՝ կանխաւ զու-շակէ զանհնարինս:

§ 37. Ո՞ր հոլովները կարող են խնդիր լինել:

Խնդիր կարող են լինել միայն այն հոլովները, որոնք որ և իցէ կողմից բայերի աղգեցութեան սակ ընկնում են. այսպէս են նախդրիւ և վերջահոլովները. օւստայն, արտայն, հայցայն, փորձնայն, բացասայն և ուրիշ նախդրիւ հոլովներ: Իսկ ուղղա-չուն և նշանայն հոլովները իսկապէս չեն կարող խնդիր լինել,

որովհետև իրանց անվտուրիս ձևի պատճառով՝ անկաս հորով-ներ են և նոցա գործածութեանը վրայ արդէն խօսել ենք: Առ-չական հոլովը բերվում է նախադասութեան մէջ իբրև նշանայն բառ, իսկ ուղղայնը գործ է զրվում իբրև Ենեւայն, երբեմն էլ բացարձեւ բայի կազմութեան մէջ է մտնում: Քիչ անգամ պատահում է, այն էլ հայերէն լիզուի աւանձին յատկու-թեամբ, որ ուղղական հոլովը խնդիր ձև ստանայ, ինչպէս որ ներքեւ կը տեսնենք:

§ 38. Ուղղական հոլովը իբր խնդիր:

1. Հայերէն լիզուի մէջ կան շատ բայեր, որոնք անունից ու բայից են բաղադրված և գործ են զրվում այն ժամանակ, երբ մէկ բառով չեն կարող բացատրուիլ, կամ եթէ կարող են, նոցա գործածութիւնը անսովոր է: Այսպէս, ասում են. կայացայցանել զոմն իշխան, օծանել զըր քահանայ, արարին զամենեսեան շինարար Քրիստոսի, փոխանակ ասելու. իշխանացայցանել զոմն, քահանայացայցանել զըր, շինարարացայցանել զամենեսեան:

2. Բաղադրեալ բայերի մէջ անունը բայի հետ այնպէս սերտ կապակցութիւն ունին, որ չեն կարող միմեանցից բաժ-նուիլ (§ 12): Միայն անասանայն բայերի մէջ, ինչպէս են ասել, նշել, անասնել և այլն, ուղղական հոլովով բառը բայի հետ մէկ միտք չէ կազմում, այլ իբրև խնդիր է զրուած:

Բժիշկը զչափաւ որ կերակուրս մայր առողջութեան ասպին: Համերոս հայր անասնեցաւ ամենայն քերթողաց: Անուն աշխարհիս մերոյ նշէ յանուն նախնոյն մերոյ Հայ-կայ՝ Հայք:

3. Անունից ու բայից բաղադրուած բայերը, իրանց մտքին նայելով, զանազան հոլովներով խնդիր կարող են առնել և ուղղական հոլովով անունը երբեմն նախդրիւ տրականի է փոխ-վում, բայց այն ժամանակ նշանակութիւնն էլ փոքր ինչ փոխ-

վում է, այնպէս որ ոչ ուղղականի և ոչ բուն տրականի միաք է աւնենում, այլ աեղ, փրհանակ է նշանակում:

Արար զին հայր: Արարից զքեզ յապէ մեծ:
Օծանել զոր Լաֆաուր, համ 'ի Լաֆաուր:
Ոչինչ համարել, յոչ ինչ համարել, որ ոչինչ համարել:
Ձառնեղ պարծանաց ձերոց արարից յաւեր և 'ի Լաֆաուր:

4. Եթէ բաղադրեալ բայը ներգործական է և ուղղական հոյովով բառը յոգնական է, * ի տեղ * ով է զրվում, իսկ եթէ բայը կրաւորական կամ չէզոր է, — * ով:

Կայր զնոսա եշխան 'ի վերայ իմոց խաշանց:
Անարփա և Վարկարս զնոսա ցոյցանէին:
Չբաղում անգղամս տեսանեմք զՔծնոցեալս, և զգգօնն անդ Գամէալս:

Դատաւորք ոչ եթէ շարք անտանին և չարարելէ, այլ յոյժ քարիք և քարեփորք:

Մայրք 'ի Սինայիր լեռնէ շինեցան քեզ պահանգք:

Մեհնեցան 'ի միմեանց ողջք և անարարք:

Ընդէր չայք արարելք:

Գնացին յամենայն պատուիրանս և յիրաւունս Տեառն անարարք:

Կ Բ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Փիլիստիսները (խնատասերք) մարդու փոքր աշխարհ ստացին: Ձիվներն յունարն էլէա է կոչվում: Մարդիկ սովոր են օր կոչել միայն տաներկու ժամը, ուրան արեգակը վերին կիսագնդի վրայ է: — Արշակունեաց տան առաջին թագաւորը Վաղարշակ շատ նախարարութիւններ հաստատեց, իւրաքանչիւրին առանձին պաշտօն ու պատիւ տալով. Յազրատունիներին թագապիւ և ասպետ անտանեց, Գնթունիներին թագաւորին հազցնող (զգեցուցանող), Խոսիտունիներին թիկնապահ նայն: Հեթմոտները երկրքին անչափ մեծութեան համար և ասողերին (լուստուոր) իրանց պայծառութեան համար աստուած էին կարծում: Աստուած մեղ կենդանի ու բանական ստեղծեց (արար): Թէ որ ձեր հաւատին մէջ արմատացած ու հաստատուած ճեարք (կալ) զովելի կը լինիր:

§ 39. Սեռական հոլովով խնդիր:

1. Աստիւոս՝ սալա բայերի մօտ, ինչպէս են գնել, սրանալ, վարչել, վաճառել, ասանալ, սալ, սալ տրեմել, սեւառն հոլովով խնդիր են զրվում գնն ու արժէք ցոյց տուող բառերը:

Վաճառեցին զՅովսէփ իմացիալացոցն քսան դանէկանի:

Ոչ արժէկանի միջ սալ տրեմել ընդիս:

Բայց երբեմն գործիւնն, բացասուն և նախորդ սրան էլ են զրվում, ինչպէս:

Գնեցին արծաւեղ զազարախն:

Սոսոցս ես զնոսա 'ի գնոց արծաւն:

Վաճառեաց զմատենանս 'ի մնաս յեռան:

2. Քանի սարեւն հարցման պատասխանն էլ սեռական հոլովով է զրվում:

Աղեքանդը երեսուն և երկուց ամաց եղեալ վախճանի:

Նոյ էր ամաց վեց հարեւուրոց, և Չոհեղեղ Չուրցն եղև 'ի վերայ երկրի:

Կ Բ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Վարդ էր (մարթ էր) այդ խոր երեք հարիւր դահեկանով ծախել: Երկու հաւ շիր դահեկանի հաց նոցա բուական չէ: Տելը իր այգին ծախեց չորս հարիւր դահեկանով: Տոնը վարձու տուց (վարձու տալ) քառասուն արծաթի զնով: Ծէ որ քան դահեկանով բազար արիւր ինձ հետ: — Իմ մեծ (անդամիկ) եղբայրը երեսուն տարեկան է. իսկ փոքր (կրտսեր) եղբայրս տասնութ: Ես քանակը կու տարեկան եմ: Տեսայ մի տղայ տասնհինգ տարեկան: Իմ պապը ութսունը զնեղ տարեկան լինելով մեռաւ: Դախթ երեսուն տարեկան էր թագաւորելու ժամանակը: Մովսէս հարիւր քան տարեկան էր մեռնելու ժամանակը: Սարգիս իր հօր Դաթի աթոռը նստաւ տասնհինգ տարեկան:

§ 40. Տրական հոլովով խնդիր:

1. Նախորդ և վերջահոլով տրականների ընդհանուր գործածութեանը համար հետևեալը պէտք է լմանալ: Այն

չէ վըք բայերը, որոնք շարժմանս կամ դիմամն են յայանում, նախաբնա արտիան հոլովով խնդիր են աւնում: Իսկ վերջնորով արտիան պահանջում են առհասարակ այն ներդրածական ու չէ վըք բայերը, որոնք մէկ բան առ են ցոյց տալի:

Ամենայն ուխը 'ի ծով գնան և ծով ոչ ընու:

Երբ 'ի արան քո, առ ընդանին քո:

Տարբ խնայանոյն պատճառս և իմաստնագոյն ևս լիցի:

Փոխ ասյ Աստուծոյ, որ սղարբի անանիէն:

Երկիր գերակուր և օդ զտուրեւառութիւն օդոց շնորհ են 'ի անարտեաց:

Երանի որք ծարաւեսցին միշտ սիրոյն Աստուծոյ:

Բերան անխրատից արեւելանայ շարեաց:

Բայց շատ տեղ վերջահոլով և նախորիւ տրականը միմեանց տեղն են վարվում, ինչպէս՝ կարելի է տեսլ. « Զանձն աւենել նմա և 'ի նա, մասնել 'ի արտիան և արտիանայ, քարոզել ժողովրդեան և առ ժողովարդս, հարցանել նմա, առ նա, աղօթել Աստուծոյ առ Աստուծոյ ք: Լեզուի ճաշակը և ընտիր զրքերի ընթերցմունքը միայն կարող են առաջնորդել մեզ այդպիսի տեղերում: Ահա մէկ օրինակ. « Կոյր 'ի արեւ յորժամ առաջնորդէ՞ սխալէ, և երկոքին 'ի խորխորստ անկանին ք, որ բողբոլին սխալ կը լինէր, եթէ տէխնք. « Կոյր 'ի նոյր յորժամ առաջնորդէ, երկոքին խորխորստ անկանին ք: »

2. Նախորիւ վերջահոլով և պարզ նախորիւ տրական խնդիր աւնում են ամէն տեսակ բայերը մասնաւորապէս չէ վըքները, երբ հարկ է առարկաների գտնուած տեղը յայանել այս հարցմունքներով. ո՞ր, 'ի ոչ բանի մէջ կամ 'ի ոչ բանի վրայ:

Ինչո՞ք ճարտար տեսանի բողբոլութիւն արեւական:

Հաւու թռուցելոյ յօրո՞ ոչ գտանին նշմարանք զնայից:

Յիտուս ննջէր 'ի խելս նաւին 'ի վերայ բարձի:

Գտանին լերինք բարձունք որպէս 'ի ցամաքի նոյնպէս և 'ի

Ծովու:

Նստաւ տապանն 'ի լերինս Արարտայ:

Պատկեր արքունի զրջմեն 'ի արեւելանի:

3. Տրական հոլովով խնդիր զրվում են ամէն տեսակ բայերի մօտ ժամանակի պարագաները յայանող բառերը, մանաւանդ երբ ժամանակի միջոցն են յայանում և ոչ անընդհատ տեղում թիւնը, ինչպէս. « Գրայք բնաւորեցան յեօթներորդում տնէան հանել զատանունս և յաւն արին փոխել ք: — այսինքն եօթներորդ ամուայ միջոցում և ութերորդ ամուայ միջոցում, և ոչ եօթը ամիս անընդհատ, կամ ութը ամիս շարունակ: »

'ի մանչուրեան առաւել անկի խրատ ծնողաց 'ի միտս մանկանց:

Յառարս Սողոմոնի ոչ էր համարեալ արծաթ, թէ իցէ ինչ:

Դատք 'ի ճեթոյնի հանդէն, 'ի գարնոյնի ծաղկին, յամբարցնի պտուղ սնուցանեն և յանայնի հասուցանեն:

4. Երբեմն տրական հոլովը գործխականի մտքով էլ է բաւնում:

Գատապարտեաց զմեզ Աստուած 'ի քիբն երեսաց ուտել զհաց. — այսինքն՝ քրտամբք երեսաց:

Առաքեալքն 'ի զալ Հոգւոյն Սրբոյ խօսէին յայլ եւ յայլ լեւ ընդարտ. — այսինքն՝ այլ և այլ լեզուք:

Այսպէս ասվում է. 'ի յայն բարձր արտաբանէլ, 'ի սոսք սոսկերի նորոքել և այլն:

5. Այն բայերը՝ որոնք մէկ տեղից ուրիշ տեղ անցնել են նըշանակում, ընդ և ըստ նախորիւ տրական խնդիր են պահանջում այս տրականը աշխարհաբարում բացատրականի ոյժ ունի:

Մտէր ընդ նեղ դռան, զի անձուկ է ճանապարհն որ տանի 'ի կեանս:

Որ ինչ ճարտն ընդ բերան, ոչ պղծէ զմարդ:

Ընդ որ գնաց արեւակն տիւ է, և ուտաի զնայ զիշեր:

Արարածք ոչ երբէք անցանէն ըստ երեսու սահման իւրեանց:

6. Տարածումն ցոյց տուող բառերը ընդ նախորիւ արական հոլովով խնդիր են զրվում՝ ամէն բայերի մօտ :

Եղև սով մեծ ընդ ամէնայն երկիր :

Անուն Քրիստոսի փառաւորեացի ընդ ամէնայն պիեղէրս :

7. Ընդ նախորիւ արական խնդիր պահանջում են զարձեալ այն բայերը, որոնք հոգու այլ և այլ կրօնքն են յայանում, ինչպէս սարսաղութիւնը, սրբաձեռութիւնը, նախնայնը, զարմաշքը և այլն :

Կնոջք բարախանսն ընդ յաստապարձութիւնն որդւոց :

Ոչ նախնայն բարիք ընդ շարս, այլ չարք ընդ Բարեւ :

Կ Ր Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Երբայր նոցա հետ եկեղեցի դնաց: Իմ բարեկամները ծովի եզերք (ծովեզր) եկան, ու նա մտնելով մի կղզի եկան: Ինձ հետ տուն արի ու հոց կեր: Մարք երեպնէ նայում, և Աստուած սրտին է նայում: Իսնարհները երկրքի արքայութիւնն են մտնում: Երբոր եկեղեցու դուռը հասաւ, ժողովուրդը նորա առաջը դուրս եկաւ: Երբոր բարեկամս ինձ մօտ եկաւ, պատեղիքի նորան ինչ որ տեսայ (տեսածս): Եստ ցանկութիւնն ունիմ (անձակ ունիմ) ձեզ մօտ դարս: Ես ձեզ մօտ եկայ, դուք էլ ինձ մօտ եկէք: Մեր մարմինը ամէն օրուայ (համապարօրեայ) կերակուրի կարօտութիւն (պէտ) ունի: Որդի, քո հօր խրատներն սկսանք զիր: Քո փարձապետի սրտունքներին հնարանդ եղիր: Յիստա հրամայեց (աստուել) ծովի ալիքներին, ու նորա հրամանին հնարանդեցան:—Ապէն իր եղբորը դաշտի վերայ սպանեց: Աղիւստա Յիստայն ճանապարհի վերայ տեսաւ: Մարկոս տեսարանը Հստում գրեց: Եսլը իր ձեռքերը ծոցումն է թաքցնում, ու բերանը տանելու դանդաղում է: Ամէն տեղերում սիրով աչքերը դիտում են բարեխնդին և չարերին: Առաջակը խաչի վերայ մէկ խաչով արգարացաւ: Վիրանի գօտին (աղեղն) ձգվում է անդերի վերայ անձրևի օրերում: Միտ կամ կրակով են խորովում, կամ պղինձներով մէջ (կախայ) եփում են: Ամէն ծոց կարօտութեան մէջ է, որովհետեւ նորա ձեռքերը չեն կամենում (յօժարել) մի բան անել (զործել): Արմայն ու ոտին հարցի մէջ (բախք են փորձվում):—Արտաշէս թագաւորի օրերում զորքում երկիր (երկիր անդրով) չկար Հայաստանում (աշխարհ Հայոց): Պարսն ու աշնան ժամանակը աստուաներն ու իրիկունները մէլը շատանում է (յաճախել): Ձմեռն օրերը կարճանում են, և ամառն երկարանում են: Աշունքին ծառերի անրեները թափվում են: Պարսնքին բարեխանս անձրևներով երկիրը կանանջում է (դարբել): Եստ մարդիկ ձայնով են ճանաչվում: Քշնամիները բաղաբի բնակիչներին սրի ծալքով ջարդեցին (սրից անցկացրին): Զօրավարին թաղեցին թագաւորների օրէնքով:—Որ որ կամենում է ծովից անդիկեալ, նախ պէտք ունի: Մի՞ր ճանապարհով դնաց: Պատուհանից ի՞նչ ու փակաւ: Եր որ բարձրացան սարի վերայ (դաս ի վեր), տեսան մէկ բանիսին, որ գալիս էին չար հանելու:—Արեղակը սփում է իր ճառագայթները բոլոր աշխարհ: Տրդատ թագաւորի օրերը Հայաստանի ամէն կողմերը եկեղեցիներ

դնուեցան: Աւետարանը առհասարակ (համատարած) քարոզուեցաւ ամէն երկիր, ամէն ծով ու ցամաք:—Էկթանոնները զարմացան (հրաշմանայ) առաջին քրիստոնեաների համբերութեանը վերայ: Պէտք է զարմանալ Աստուծոյ խորին իմաստութեան վերայ: Բարիները չեն նախանձում իրանց ընկերների յառաջադիմութեան վերայ:

§ 41. Հայցական հոլովով խնդիր:

1. Հայցական հոլովով խնդիր զրվում են առհասարակ այն աւարկաները, որոնց վերայ անց է կենում ենթակայի գործուցութիւնը. այս պատճառով բոլոր ներգործական բայերից յետոյ միշտ հայցական հոլով պէտք է լինի, որ այս պատճառով սեռի խնդիր է ասվում:

Որդի իմաստուն սարախ ասան է պէտք, որդի անմիտ արհամարհ է պէտք իւր :

Մրջիւն յամբարայնի պարտապէ պէլաւնոր և ընդ երկուս պէտքն էտքէ, զև մի բաւանկից:

Զերկիր շուրջ ջուր պտէ. և զճար և զերկիր պտտէ օղն :

Այս հայցականը եթէ անորոշ մարով զրուած է, աննախադիր է բանում, և կոչվում է անորոշ հայցական: Իսկ եթէ որոշեալ է, և նախորդ է զրվում և ասվում է որոշեալ հայցական:

Եթէ հայցականը որոշեալ յօդ ունենայ, կամ մօտը դեբանուն և զցական յատկացուցիչ լինի, որոշեալ է և միշտ նախորդ է վարվում. իսկ այս պայմաններից դուրս սովորաբար աննախդիր :

Անուռ պհացն և տայ նոցա: — Առեալ հայ զոհացաւ, երեկ և ետ նոցա :

Յուցէր ինձ պղահեան հարկին. և նորա մատուցին նրմա պտէնն մի :

Աճ զբօսի բո: — Աճ Գօթի բնդ մէջ բո:

Խաղաղութիւն թողում ձեզ, պխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ :

Յատուէ անուններն ու զոյսկան զերանունները, որովհետեւ

իրանք իրանցից որոշեալ են, միշտ զ նախորիւ են վարվում՝ հայցական. ԴՏեանել զմի, զբ, զբե, զնա, զընտնել, զհայն զն- բում, զՏիգրանն՝:

Այ մի շատ հեշտ միջոց խնամար թէ երբ հայցականը որոշեալ մտքով է զրուեալ և երբ անորոշ: Եթէ հայցական հոլովը աշխարհարար թարգմանաւորով և կամ ը յօդն է աննում, զբարարում միշտ ուով է վարվում. ընհակառակն, երբ առանց յօդի է թարգմանվում, աննախորի է բանում, ինչպէս. Ես տեղի գհար եմ. — Ես տեղի եմ հօլը: Հար տեղի զբարի. — հարը տեղի տեղի: Պարբեան մեծ-մեծ ընկալաւ ՚ի նմանէ. — մեծ մեծ պարբեանի ստացաւ նորանից:

2. Ժամանակի ցոյց տուող բառերը տրականի տեղ հայցականն ինդիք են գրվում՝ ամէն տեսակ բայերի մօտ, երբ ժամանակի անընդհատ պետողութիւնն են յայտնում:

- Զմէց օր արար Աստուած գերկինս և գերկիր:
- Եղև ջրհեղեղ զսաստատան պիս և զսաստատան գիշեր:
- Հող կերիցես զամենայն տառարս կենաց քոց:
- Մառայեաց ամս էօնէ: Թագաւորեաց ամս ասան:
- Լուս եկաց տառարս երէրաստան:

Այս օրինակներըց երևումէ, որ երբ հարկէ գործողութիւնն շարունակ տե- տղութիւնը յայտնել, հայցական է բանում, իսկ երբ գործողութիւնը ընդհատվումէ, տրական (§ 39): Այս զանազանութիւնը աւելի պարզ երևումէ հետո՛ւ եւլ օրինակի մէջ. «Ոչ որպէս նախ քան զյարտութիւնն Քրի ընդ նոսա էր, այսպէս և յետոյ. զի ոչ սակ զտառարս քարաստան. զի յանկարծակի իմն երևեալ, զարձեալ ՚ի բաց թռուցեալ լինէր»:

3. Տրականի և գործիականի տեղ հայցական հոլովով ինդիք են գրվում՝ ամէն տեսակ բայերի մօտ ֆանտիզմութիւն (չավի), աստ- րածութիւն (ճանապարհ) և ֆի ցոյց տուող բառերը:

1) Բանտիզմութեան անունները.

- Բարձին գնչխարս կոտորոցն երէրաստան ասիասի. — այսինքն՝ երկոտասան սակառեօք:
- Արբուցանել ումեր քաթաի մե ջուր. — այսինքն՝ բաժակաւ միով ջուր:
- Շինեաց զբարձրութիւն տանն երէրաստան չանգան:

- 2) Տարածութեան անունները.
 - Տրամութեամբ երթային զերկայնութեան ճանապարհին. — այսինքն՝ երկայնութեամբ ճանապարհին:
 - Հեռացաւ թագաւորն զերկուց տուրց ճանապարհ:
 - Երթիցուք գողողորսն: — Զլեռնալեռնայն գնաջըք: — Երթայր զայս կողմն լերին:

3) Զեի անունները.

- ԶՏարսն զէս և զբրեանի բարիլնի շինէր. — այսինքն՝ ձեով և օրինակաւ բարիլնի շինէր:
- Զբացական տեսին գնոյն օրինակ քանդակեցին:
- Զէ՞նչ օրինակ վկայեցին: — Աստուածակերպ օրինակ բարձրանալ:

4. Գործիականի տեղ հայցական հոլովով ինդիք են պահանջում ամէն տեսակ բայերը իրանց աստիքն կամ իրանցից աս- ճանցուած բառին:

- Զմե սեր սիրեցին զՅիսուս. — այսինքն՝ միով սիրով:
- Անէծ զես անէծս ցասագինս:
- Պսակեցար ՚ի թագաւորէն զանթառամ՝ փառաց զպսակն:
- Տաճարն Աստուծոյ շինեցի շինասածս մեծամեծս:
- Աճալեցի զաճօլ մեծ: — Երէկան երէկու մեծ յոյժ: — Մեծա- ցաս մեծութեան յոյժ:

Բայի մօտիկ նշանակութիւն ունեցող բառն էլ իր ար- մատի պէս հայցական է գրվում. նոյնպէս եթէ արմատի տեղ մէկ որ և իցէ ածական լինի, հայցական է գրվում:

- Ենգասցին յոյժ ուրախութեան մեծ:
- Չանուանի և զլուս ճառ մասանիմք:
- Եւ նորա գնոյն քան անջեցին:
- Զէն յանցանաց քոց ոչ յանցեալս:
- Ո՞չ գնոյն պարտ էր շարժարեւ Քրիստոսի. — այսինքն՝ գնոյն չարչարանս:

Այսպէս էլ որ յարարեալահանը, եթէ բայի արմատին կամ նորա մօտիկ նշանակութիւն ունեցող բառերին է յարարեալում, հայցական հօլովով է զրվում:

Տեսի ես գնեղութիւնսն՝ որք նեղէն զնսսա եղիպացիքն. — աշխիսն՝ որով նեղեն եղիպացիքն:

Գիտես զճառարանութիւնսն զոր ճառարեցիքն:

Ոչ թողից քեզ զանարգանս զիցն՝ զոր Եշտահանէցիք զնսսա:

5. Այն մի քանի ներգործական բայեր, որոնք երկու հայցական հօլով են առնում, որոնցից մինը արիւղ հօլովով պետք է լինի:

Ասնել, առել, իջել, նարձել բայերի հետ այս երկրորդ հայցականը առողջանի միայն ունի:

Գու զո՞վ առնեալ զքեզ. — աշխիսն՝ ո՞վ առնես:

Թագաւոր զմն առնեալ զՅիսուս. — աշխիսն՝ թագաւոր ոմն:

Տարակուսէր թէ զք որ կօչեցէ զՀերմոս. — աշխիսն ո որ:

Զժեցոսցանիւ, աժոսցանիւ, սասոսցանիւ բայերի հետ երկու հայցականից մինը գործիականի կամ պրակտիկ միայն ունի:

Որ զժեցոսցանիւք զչեզ նորմեր՝ հանդերձ զարդու ձերով. — ձեզ կարմիրս կամ զձեզ կարմրօք:

Աժոսցի զչեզ հիւ և նարձիք:

Սասոսցանիւք զնսսա առակօք բողոսմ եւ. — աշխիսն ուսուսցանէր նոցա բազում ինչ կամ զնսսա բազում իւրք:

Սասոսցանիւ առ հասարակ զԲնաս, զպրս և զնսսոս, զսասոս և սասոս և սիւսոս:

Կ Ր Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

1. Մեզու զեւր գործէ: Որթ զեւրը բերէ. Աջը նախանձաւորն զարտաբերէն ծնանի: Երկու թիւն զեւր յառաջն առ զուրս պարտատ ունի: Չերմութիւն արկական ժողովի ՚ի չուրց զեւրս աշխարհիս: Փայտ շատ յարացանէ զբոյ մեծ: Մի խոսակցութ զբնոս սնանոս: Սպան զարիթ զուլեւի և նախանձեալ ընդ այն Սասուրս ջանայր տպանանի Գուսի: Մի յանդիմաններ շուր զի մի աստեղեն զեւր յանդիման նեա կտարանէ, և սիրեցէ զեւր — ի զեւր սասուր գործեցես և արանցն զամենայն

գործս քո, զի ՚ի զեւր սասուր տէր Սասուր զերկիւն և զերկիր: Այսուհետ յառաջն սասուր երկիր սերնն և հունձք, զուրս և տօթ, ամանն և զարուն ՚ի սասուր զեւր և ՚ի զեւր մի գործեցես: Արար հարանիս յասուր շտեպան: — Այր սասուր և սնոգամ զնայ ընդ ճանապարհս Բեբոս: Սղով և արմատիկեամ երկիւրսն ընդ երկնսն ինչն ճանապարհս: Սնախասակ տքնովիկեամ ուրուրեթին ընդ սնուրս զարտան: Արայց զպարտեցն երկրէր սասուր ջուր:

2. Հովիտներ արածեցնում են իրանց ոչխարները (խաշն): Քաղաքի դռները բացին: Մէջը արկի ճառագայթները ծածկում է: Ո՞վ կարող է համարել (թուր) ծոփի առաջը, անձրիի կաթիլները (շիթ) և երկրի աստղերը: Ոչ որ չէ ճանաչում մարդուս սիրտը: Կտանը և աստղերի խումբը (պարթ) բոլոր զիշերը լուսաւորում են: Կորս շինքին (պարանոց) մէկ մեծ քար կապեցին ու ծովը բացեցին: Երկիրը սասուր սերտի ու ջրի չէ կարող պտուղ բերել: Եթէ քո թշնամին քաղցած է, հաց ստար նորան, թէ ծարաւ է, ջուր տուր նորան: — Քառասուն օրու քառասուն զիշեր անձրե կեալ: Խաղալիի պղիլը կերան մանանն քառասուն տարի, մինչ որ եկան շէն երկիրը: Յոջան մնաց ձկան լիւրումը երեք օր ու երեք զիշեր: Յնաս աշխարհի վերայ ման կեալ երեսուն տարի: Տաճարը շինուցալ քառասունը վեց տարի (շարանակ): Քունը վախա (մերձել) իմ աչքերից այս զիշեր: — Բարի մարդիկը առաքինութեան ճանապարհովն են գնում: շարքը մարթեան ճանապարհովը: Ես գնում եմ հօրս (հարեմի) ճանապարհովը: Ով որ չէ լուսմ ծնողաց խրատին և ծոս (թիւր) ճանապարհով է գնում, այնպիսին պատժի արժանի է: Մարդիկը վաղեցին (սիրելի) նորս ետեղ երեք օրուս ճանապարհ, բայց չկարողայան բռնել (ունել) նոցա: ճանապարհի այս կարմիրը դնայ, որ վեր չբնենա: — Քարայց թագաւորը բարկանալով Վասակ սպարապետի վերայ, սասց նորան, աղուկի մահով կը պատնէմ քեզ: Կտար մեծ վախով (սասովի) վախեցան: Ամառիցէր մեծ անօթով զուր, որ պատերազմի դաշտից վախել էք: Ով որ կր անձր գնում է աղբի համար, յախտեալան մահով չէ մեռնում: Աղամ կր որդուն Վայեմին պատի (ցաւացին) անէձքերով անթեց: Չքենըք այն քնով ուր վերը (կասարտմն) մահ է:

§ 42. Բացառական հօլովով խնդիր:

1. Բացառական հօլովով խնդիր է զրվում նախ ներգործական և չէզք բայերի մօտ, երբ նշանակում է մէկից մէկ բան պարս բերել կամ մէկ բանից բաշտել, մէկից հեռանալ:

Եթէ, սասոսցոս ջուր ՚ի ծովէ, ոչինչ երևի պակասութիւն նորս:

Ամբարտաւանութիւն ՚ի յերկնից ընչից զՏրեշտական: Գատաւոր մի էր ՚ի քաղաքի միում, յԱստուծայ ոչ երկնէք և ՚ի Տարբերան ոչ տմայէք:

Սեբեցոսք զԵզուս մեր ՚ի սասուր ՚ի բնից, ՚ի բաժնատնաց և ՚ի սասոսցոսութեան:

2. Բացառական հորովը իբրև խնդիր զրվում է մասնաւորապէս կրաւորական բայերի մօտ և ցոյց է տալի թէ ենթական ունի Գործողութեան է կրում: Այժմ այսպիսի անդերում կրաւորական բայը ներգործականի փոխելը, պարզ կերեայ որ բացառական հորովով զրվում է այն առարկան, որ ներգործական բայի մօտ գրուելով ենթակայ է դառնում, ինչպէս հայր սիրէ զբոլոր և որբն սիրէ ՚ի հօրէ:

Հրէայք խաչեցին զՅիսուս: Յիսուս խաչեցաւ ՚ի Հրէից:
Կայէն սպան զԵղեթայր իւր: Աբէլ սպանաւ ՚ի հորաղաթէն իւրմէ:

3. Պատմական նշանակութիւն ունեցող բայերը, ինչպէս են պատել, խօսել, ստել, գրել, որոնքէլ ևայն զ նախորդիւ բացառական են առնում, որ նշանակում է մէկէ կամ մէկ բանն ընթացան ասել:

Մի սուա ընթացի զԵղեթօրէ Գոմմէ:
Մովսէս ինչ ոչ ճառեաց զՀրեշտակաց լինելութեանէ:
ԻԵրէմի համբաւ չար զՅովսէփոյ կղբարքն նորա աւ հայրն իւրեանց:

4. Ունել, կտել, կտել բայերն էլ զ նախորդիւ բացառական խնդիր են պահանջում, որ աշխարհաբար պարզ բացառականի ցոյժ ունի: Այսպէս ասվում է. կտել զփայտէ, ունել զճեւածն, որ նշանակում է փայտից կամ փայտի ընթաց կտել, ճեւածն բռնել:

Գրէր և կնքէր զԵրզումն և կտէր զստեպարանն:

Կ Բ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Շատ փոտեւոյ (նեխութիւն) որդեր են գոյանում: Մէզը արևի ճառագայթներով զրվում է: Նույնը իր լոյսն առնում է արեգակից: Այլ որ լուսութեան տեղ չարութիւն է անում (հատուցանել), չարութիւնը նորա տանից չի սպակախի: Թէ որ մարդկերանցից ամաչում են, ակել էլ պէտք է ամաչել և վստահալ Աստուծոց, որ անանում արտի ծածուկները: Մրթիւնները զորեւնի հատը որովց հանում ու ցամաքեցնում են: — Հեթանոսները պաշտեցին արեգակն ու լուսինը: Արեգակն ու լուսինը պաշտուեցան հեթանոսներից: Արեգակի ճառագայթները լուսաւորում են աշխարհը: Աշխարհը լուսաւորում է արևի ճառագայթներից: Կոյմպոն Սմբրիկան նոր աշխարհը դատ: Շատ նոր կրկինը գանուցան հնուա նաախարհից

— Չոր մի խօսիր մէկի վրայ: Եղիկը խօսեց (ճառել) մեզ հեթանոսների արանդների վրայ: Աստուած վկայութիւն տուեց Աբելի արդարութեան համար: Բարի մարդը երբէք վատ չէ մտածում որիչի վրայ: — Նորա շրից լուսեց (լուսն հայկանել) ու պատեց: Պարսն վայտի վրայ կախեցին: Տղի ձեռքիցը բռնելով ներս մտաւ:

§ 43. Գործիական հորովով խնդիր:

1. Գործիական հորովով խնդիր զրվում են ներգործական և չէզոք բայերի մօտ այն անունները, որոնք ցոյց են տալի, թէ ինչ Գործիչով, ինչ Բնուով կամ ո՞ւմ ճեւածն է կատարվում զորժողութիւնը:

Ստաննէ այր զընկեր իւր լեզուս:
Երկինս այս ցառն օրով և արեգակն զճիս լուսով պայծառանայ:
Եթաօր իմն կռէր զիւր և զամենեցուն կենցաղս (Տիգրան):
Անտիգոնոս զականջն աստճածն ՚ի բաց կտէր (Հիւրկանու):
Աշխարհս մեր ծովացաւ սրբատուօք:

2. Գործիական հորով, մասնաւոր եթէ շնչաւոր առարկայի անուն է, կրաւորական բայերի մօտ էլ զրվում, երբ հարկ է ցոյց տալ թէ ո՞ւմ ճեւածն է կատարվում զիւրաւոր առարկայի կրած գործողութիւնը և ոչ թէ ումից է ուղղվում, որի համար գործ է զրվում բացառական հորով:

Միեկտի անձն մեր Գոմմ և նորդի յաշխատութիւն:
Չարն բարեաւն ցաղիկ և ոչ չարեաւն:
Կատարեցին ամենայն զրեալքն ՚ի ճարգարեցի կամ ճարգարեալք:

3. Սնորոշ զերբայը գործիական հորովով զրվում է երբեմն իր բայի մօտ գործողութեան հաստատութեանը կամ ստորադասութեանը ցոյց տալու համար:

Աձելով աձէին և բազմաւորով բազմանային:
Երկուով երթայր և զօրանայր: Գալով գայր և մերձենայր:

Յամենայն ճառոց որ է 'ի զբախտիդ՝ ուսելով կերպցես:
 Զամենայն ինչ զոր խօսիցի, շինելով լինի:
 Տեսնելով անպեղծ և մի անպեղծ, լուսիցն և մի իւ-
 մացին:

Պատահում է երբեմն որ անորոշ դերբայը ուղղական է մը-
 նում, կամ աւելի անցեալ դերբայը նոյն մտքով է գործ զը-
 վում:

Ունել ունէր պարծանս, այլ ոչ առ Աստուած. — այսինքն՝
 ունեղով ունէր կամ թէպէտ և ունէր և այլն:
 Սերել սիրեն, բայց ոչ սրտացաւութեամբ:
 Շինեալ շինէին (զաշտարակն) 'ի պաշտօն զիւաց:
 Գողցեալ զողանայ. պահեալ պահեն. հանեալ և հանն:

4. Այն բառերը՝ որոնք ուսուցչ ծածկումը (§ 40, 41) կամ՝
 տեղն են ցոյց տալի զնախորին գործիականն և զըվում չէզոր
 բայերի մօտ:

Յարեաւ Սամիսոն զմէջ Գեղեթու և թափեաց զգրունս քա-
 ղաքին Գաղայ. — այսինքն՝ Սամիսոն վերկացաւ Կեղեթու-
 ծածկումները և այլն:

Զայսու ծածկումնու Լագուորեաց Յունաց ամբարիշան Յու-
 լիանոս:

Բաղեղն միասակար պտտի զծառուղ. — այսինքն՝ բաղեղը ծառու-
 շարժն է փաթաթվում:

Աչք անմտին զմայրօք յածին:

Հայրն անկէալ զարարնոցս անառակ որդւոյն համբուրեաց:

Այս զնախորին գործիականը աշխարհաբար շարժ կամ շարժ
 բոլոր է նշանակում, բայց երբեմն նոյն մտքով միայն է թարգ-
 մանվում: Այսպէս, հարկանել զլեւրս պատմուճանն նշանա-
 կում է իր միայն շարժումն:

Գրիստոս էառ կտաւ մի և արդուս զլեւրս և սկսաւ լուա-
 նալ զոստ աշակերացն:

5. Անցանէլ բայը փոխարեակն մտքով, նոյնպէս և բարոյս-
 ինն պատկառութեան յայնուղ բայերը զնախորին գործիականն ևն
 առնում, որ բարոյսն իմ ի վերայ նախադրու թեամբ ուսու-
 չանի միտք ունի:

Զառակ անարգ է, որ անցանէլ զպատկառութեամբ ճնողաց:

Որք զանց արարին զԼագուորեամբ, զանմառութիւն թողին յի-
 շատակ յաշխարհի:

Մի՛ ծիծաղեացիս զԳեղեթու ընկերին:

Չէ օրէն այսինքն զԼագուորեամբ ճերոց:

Կ Ի Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Գարունն աշխարհը զարդարում է խոտերով ու ծաղիկներով: Ով որ փող (ար-
 ծաթ) է սիրում, փողով չի կշտանալ (յաղենալ): Ոչ աչքը տեսնելով կը կշտանայ և
 ոչ ականջը լսելով կը լքցուի: Չախաղը կերակուրներով բառականանալը (շատանալ)
 մեր կենսքը երկարացնում է: Ինչպէս որ միջինը համբուրելուց իր զորքը զը-
 լուսի է հանում, նոյնպէս դու էլ ինչ որ սիրումես, ձանձրանալով չի որդեհ: — Փըշ-
 նամիները քաղաքի շուրջ բոլորը պատ (պատնէլ) քաշեցին (պատել): Կտակը աշ-
 խարհիս շարժը պատում է (զայ): Յանկարծ կեսօրուայ (միջօր) ժամանակները եր-
 կինքը միջնացաւ: Այն դիշերուայ (հասարակ) ժամանակները քաղաքը մտաւ: Կնը
 ժամի մօտերը Յիսուս բարձր ձայնով կանչեց: — Հրէաները Յիսուսին բռնեցին
 (տնել) ու կարմիր քրամիթ հագցրին (արկանել) նորան: Ազամ Աստուծոյ պատ-
 ոկիւմանց անցկացաւ: Ոչ որ չէ համարձակում (իշխել) թագաւորի խօսքից անդի-
 նալ: Անօրէն մարդիկը երդումը չեն պահում (երդումից անց են կենում): Իմ թըշ-
 նամիները իմ վերայ ծիծաղում են: Թէ որ մէկը մեզ խայտատակե (ձաղել), մեզ
 չէ մասամբ, ինքն էլ օգուտ չունի:

§ 44. Գիտելիք բայերի խնդիրները վրայ:

Բաց ի այս ընդհանուր կանոններից, բայերի խնդիրների
 վերայ մի քանի մասնաւոր գիտելիքներ կան, որոնք զբերում
 յաճախ են պատահում:

1. Իական բայերը իրանց ընդարձակ նշանակութեանը նա-
 յիւով՝ այլ և այլ հարգելներով խնդիր են առնում, բայց այդ
 խնդիրներն իրանցը չեն, այլ զօրութեամբ խնցուող բայերինը:

ՏՐԱՎԱՆ. Ընդէր է Խնչ այդ. — աշխնքն պատահեալ է ինձ:
Քեզ լեցի քոյդ. — աշխնքն՝ քեզ մնացէ:
Լեր դու Խնչ յորդի. — աշխնքն՝ զբեռնի ինձ:

ԳՈՐԾԻԱԿԱՆ. Ամենայն ինչ նովա եղև. — աշխնքն՝ նովաւ կատարեցաւ:

Գանչիւք եղցի ժրկութիւն մեր. — աշխնքն՝ զանձիւք զործեացի:

ԲԱՅԱՌԱԿԱՆ. Ի մէջ ես թէ Ի Եղևմտայ մերոյ. — աշխնքն՝ ՚ի մէջ եղևաւ ես:

Ի քէն է մեծութիւն և փառք. — աշխնքն՝ ՚ի քէն է պարզեալ:

ՈՒՐԻՇ ԽՆԳԻՐ. Որ զԵրեւան էին. — աշխնքն՝ կային կամ պատեալ էին:

Արբաճամ զհարկարմենիւք ուրեմն էր. — աշխնքն՝ հասեալ էր:
Հորի սուրբ Աստուծոյ զոյ ՚ի քեզ. — աշխնքն՝ բնակի ՚ի քեզ:
Վասն էր եղև ընդ քեզ այդ անցք. — աշխնքն՝ անցին ընդ քեզ այդ անցք:

Բանքս զճշարեալ օճելոյն է. — աշխնքն՝ ասացեալ է:

2. Արաւորական բայերը բացառականի կամ զործիականի տեղ երբեմն որսան հօրովով խնդիր են անուում:

Իմաստութիւն զիւրաւ փոսնի խնդրոցայ եւրոյ, — աշխնքն՝ ՚ի խնդրոցայ իւրոյ:

Աստուած ճեախն չգննի, մասայ իմանի, այլ ոչ աւայ քեաննի. — աշխնքն՝ ձեռք չգննի, մտք իմանի, աչք ոչ տեսանի:

Այսպիսի անհաստատ և զանդաշանաց բանից արմարոյ մը որոյ նորոգութեան չէր պարտ ամենեւին բնաւ աննել պատասխանի. — աշխնքն՝ կարկատելոյ ՚ի տխմարաց մտաց:

3. Երբ որ նախադասութեան մէջ հետզհետէ շատ բայեր կան, խնդիրը մերձակայ բայի պահանջած հօրովուն է զրվում:

Նեղեալ անձինք օրհնեն և Գոհանն զԱստուծոյ զերծեալք ՚ի վտանդից. — աշխնքն՝ օրհնեն զԱստուած և զօհանան զԱստուծոյ:

Հայեցաւ և Եպէս զԽնքն լի տկարութեամբ:
Խորհուրդ արարեալ հարցին և քննեցին և ՚ի մէջոյ կասին մասին անշարժութեան:

Վերակացու ասէ լինել Բունն վարդապետութեան, այսինքն՝ ուսանել և զիտել և սրտատարել աստուծոյն օրինոցն քարաւ քաղցրութեան:

Քիչ է պատահում, որ հեռաւոր բայի պահանջած հօրովով զրուի խնդիրը:

Չամբայն որսաւ հաւատացելոյ շրջէր ժողովք:
Ասին զնացին զնոս:
Էւրջոյր անցանէր զԵրեւան:

4. Այլ և այլ խնդիր անող բայերը շատ անգամ մէկ խնդիրը մէկ հօրովով, միւսը ուրիշ հօրովով են անուում:

Նախ չարախոսնոցն Քրիստոսի վնասել և յետ այնորիկ զփոստայն (տր. և չ նախոր. բայ.):

Չորմ և մեռեալ ասնն զնոս ընդ Շամիրամայ:
Նն արգարք՝ որոյ ժամանէն ուս նոսս զործք ամբարշտաց:

5. Այսպէս և զանազան հօրով անող նախադրութիւնները երբեմն այլ և այլ հօրովները միասին են անուում մէկ խօսքի մէջ մինչև բացայայտելին ու յատկացեալը մէկ հօրով, և բացայայտելն ու ածական յատկացուցիչն ուրիշ հօրովով են զրվում:

Ամբաստան լինէին քսութեամբ ուս մեծ Լուսաւորն Պատկայ. — աշխնքն՝ առ մեծ թագաւորն Պապ, նո՛ մեծի թագաւորին Պապայ:

Չի բանս արկցէ ընդ Լուսաւորն Պատկայ ընդ Շապուհ, և ընդ Արշալ. — աշխնքն՝ ընդ թագաւորին Պարսից ընդ Շապուհ և ընդ

Արշակայ, համ ընդ թագաւորն Պարսից ընդ Շապուհ և ընդ Արշակ :

Օրհնեցէք զՏէր ընդ երկնայինսն նմանեալ զասուց. — այսինքն՝ ընդ երկնայնոցն զասուց համ ընդ երկնային զասս :

Ընդ որ առաւել ոք սքանչասցի. ընդ ևօրն, եթէ ընդ որսոյն :

6. Ընդհակառակն նոյն հոլով աւնող նախադրութիւնները, եթէ նշանակութիւնները մէկ է, շատ անգամ միասին են գրվում նոյն անուան վրայ, կամ մէկը գոյականի, միւսը ածականի վրայ :

Բանակեցաւ Տէրչ աս յերուսաղէմ. — այսինքն՝ մերձ առ Երուսաղէմ համ մերձ յերուսաղէմ :

Ընդ գերաշխարհիկս վարուք և քաղաքավարութեամբ խօսեսցուք աս կրօնաւորս. — այսինքն՝ ընդ գերաշխարհիկ ընդ կրօնաւորս զհամ առ գերաշխարհիկ առ կրօնաւորս :

Հասուցին ինձ չար փոխանէ ընդ բարւոյ. — այսինքն՝ փոխանակ բարւոյ համ ընդ բարւոյ :

7. Անորոշ գերբայը շատ անգամ հոլովառու նախադրութիւնների մօտ սեռականի տեղ ուղղական է զրվում յուսական ոճով :

Վասն զուրբ քաղաքն հարթ յատակ և անմարդի հացացանել :

Գողգոթս արդարութեամբ կեալ :

Զինի ճառնել արևու :

Փոխանէ համաօտիւ ասել :

8. Եթէ մէկ նախադասութեան մէջ շատ նախդրու խնդիրներ լինին, նախդրը ամէն խնդիրների վերայ էլ զրվում է :

Վերաւորեալ խոցեցաւ (մարդն) ՚ի հոգս և ՚ի ծուփս, յաշխատութիւնս և ՚ի քրտունս ցաւոց :

Զտեսանելիս և զլսելիս և զլեզու և զամենայն անգամ խրատեցէք ՚ի բարիս շարժել, և ՚ի չարիս անշարժ մնալ :

Զիմաստութենէ և զբաջութենէ և զբարի յիշատակաց

անփոյթ արարեալ (Արտաւագգ)՝ ծառայ և սորուկ որովայնի լինելով՝ արդարեւ զաղբիս մեծացուցանէր :

Քիչ անգամ է պատահում որ միայն առաջինի կամ վերջինի վերայ զրուի նախդրը :

Եւ ետես զփողարան և ամբիս յոյժ :

Ոչ ապարէն ընդ հովիւս և վերոնկարս խօսի :

Կուտէին քաղաք արժախ և ոսկի, զգէնս և զգարգս :

Իսկ եթէ բայի խնդիրը իրանից առաջ խնդիր ունենայ կամ մի ուրիշ բան, նախդրը սովորաբար նախադաս բառի վրայ է զրվում :

Որ բանիւ միայն ունի զառ ՚ի յԱստուած խոստովանու թիւն, այլ ոչ գործով, այնպիսոյն հաւասան մեռեալ է. — այսինքն՝ զխոստովանութիւնս առ Աստուած :

Զընդ լծով կացեալս՝ լծադիրս բազմաց և հարկապահ հանջս կացոյց. — այսինքն՝ զկացեալս ընդ լծով :

Ուսիբ յ՝ զկնի ասացելոցս. — այսինքն՝ յասացելոցս զկնի :

9. Ամէն բայերը խնդիր չեն պահանջում, կամ եթէ կարող են առնել, զօրութեամբ են իմացվում. ոչպէս են շատ չէզոք բայեր, կամ չէզոքի մտքով վարուածները :

Զանամ և ոչ օգտիմ, պնդիմ և ոչ հասանեմ, փու թամ և ոչ ժամանեմ :

Ոչ նորոզի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ. ոչ փոփոխի անյեղ յեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ :

§ 45. Բայանունների խնդիրները :

1. Բայի զօրութիւն ունեցող գոյական և ածական անունները կոչվում են քայտնան, որոնք նոցա արմատը կամ նոցանից ածանցուած լինելով՝ այլ և այլ հոլովներով խնդիր են առնում, նայելով թէ ի՞նչ բայի մտքով են վարվում : Այսպէս, ծնունդ նշանակում է ծնելը և ծնուելը. քրտնելն — աղտուելը, աստուելը և աղտուելը. քաղաքն — քաղաքելը, քաղաքելը և քաղաքել :

2. Այն բայանունները՝ որոնք ներգործական անորոշ դեր-բայի կամ ոչ բայածականի մտքով են վարվում, հայցական խնդրի տեղ յաճախ սեռապէս հարկով խնդիր են առնում, իբր յատկացուցիչ:

Սկիզբն ուսմանց Գրոց աշխատութեամբ լինի. — այսինքն՝ ուսանելոյ զգիրս:

Յնկէրցանէ Գրոց ոչ երբէք ձանձրանամ. — այսինքն՝ յընթեանոյ զգիրս:

Հարց յանձն է խնամածութեան որոց մտնանց. — այսինքն՝ խնամել զողայ մանկունս:

Յետ վախճանին Յովսէփայ նեղէին Յղկատացիքն զիարայել ՚ի շիրտոս Կողտայ և ՚ի գործս սաշտայ. — այսինքն՝ ՚ի շինել զքաղաքս և ՚ի գործել զբաշտս:

Աստուած հանխափեալ է հոնդեբջեւոց. այսինքն՝ կանխաւ զիտող է հանդերձելոց կամ կանխաւ զիտէ զհանդերձեալս:

Խորշակ Լուսամեջուցիչ է Թոսոց և սոնոց. — այսինքն՝ թառամեցուցանող է բուսոց կամ թառամեցուցանէ զբոսս:

Միտք էն մարմնոց և հոգւոց կոտորուցս. — այսինքն՝ միտք են կառավարող մարմնոց, կամ միտք կառավարեն զմարմին:

Քիչ տեղ սեռականի տեղ հայցական խնդիր են առնում:

Օրհնութեան իսահակայ զՅանդէք և Յակովբայ զՅուսոս, ոչ ՚ի նոսա, այլ ՚ի թոռունս նորա կատարեցաւ. — այսինքն՝ օրհնելն իսահակայ զՅակովբ և այլն:

Պահեցէք զմիտս ձեր ՚ի սոսմանէ զընկերն. — այսինքն՝ ՚ի դատելոյ զընկերն:

3. Այն բայանունները՝ որոնք կրաորականի միտք ունին, բացառական հարկով խնդիր են առնում:

Մահն ոչ այլ ինչ է, քան սոսմաբան հողոց ՚ի մարմնոց. — այսինքն՝ անջատելն հողոց ՚ի մարմնոց:

Սուրբն աղօթիւք զմահ խնդրէին, և զլուծուան ՚ի մարմնոց. — այսինքն՝ զլուծանելն ՚ի մարմնոց:

Եղէզն շարժան ՚ի հողոց. — այսինքն՝ շարժեալ ՚ի հողոց:

Երբեմն սեռական հարկով էլ խնդիր են առնում, մանաւանդ եթէ անցեալ դերբայի ոյժ ունենան:

Եմ եմ և ես մարդ մահկանացու ծնունդ նախատեղծին.

— այսինքն՝ ծնեալ ՚ի նախատեղծէն:

Վարդապետութիւն մարդկան սոսմաբան. — այսինքն՝ պատուիրեալ ՚ի մարդկանէ:

Այսպէս ասվում է անխոր. Խոստն յարկ և Ինտն սրկ: Վերսորի ՚ի սրկ և Վերսորի սրկ:

4. Իսկ չեզոքի մտքով վարուած բայանունները, ինչպէս նաև ներգործականները և կրաորականները, տեղին ու մտքին նախելով, այլ և այլ հարկներով խնդիր կարող են առնել:

Անյայտ է ժամանակ ելից մերոց ՚ի մարմնոց տասի. — այսինքն՝ ելանելոյ մերոց ՚ի մարմնոց աստի:

Մի հոս է ամենեցուն յաշխարհս, և մի էլ հասարակաց. — այսինքն՝ ամենեցուն մտանելն յաշխարհս միօրինակ է:

Զհոգալոյն հայցոյութեան մի՛ թողցի. — այսինքն՝ մի՛ թողցի հայհոյել զհոգւոյն:

Աստուած արար զարեգակն լուսաբան սոսմելուն, զլուսին և զաստեղս լուսաբան Գեղեցոց:

5. Այն կամ ս մասնիկով բաղադրեալ ածականները և սոսմաբանութեան ցոյց տուողներին շատ անխոր առնում են բացառական և սրտան, երբեմն էլ Գործխան:

Աստուած անհոս է մոսց կամ ՚ի մոսց:

Աստուած սոսեա է ոչոց կամ յոչոց:

Անարդ զեռուն և ս ոչ մնայ սոսգործ ՚ի խնամոցն Աստուծոց:

Անխոսն ՚ի ըրոց զինին անապական կոչն:

Այրս այս սփեա է Գրոց կամ ՚ի Գրոց:

Այսպէս ամուճէ նոյնպէս. յնարօտ հացի, հացիւ 'ի հացէ. Աղքատ 'ի զիտու թնէ, մաօք. թափուր 'ի բնակչաց, 'ի շնորհաց:

6. Լի վերջացած բայածականները նոյնպէս որոշան և բացասական խնդիր են պահանջում: Այսպէս ամուճէ. յԱչաց սեսանել, ականջաց լսելի, ձեռաց շօշափելի, մտաց քննելի. մերձենալի մարդկան է՞մ 'ի մարդկանէ, երանելի ամենեցուն է՞մ յամենեցունց. ճանապարհ զնալի ոտից և սմբակաց:

Կ Բ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Երկրորդ մտանայը (անյիշատակութիւն) Աստուծոյ ու մարդկանց ատելի է: Մարտիրոսների արին թափելը (հեղումն) կուսպարտութեան խառնը աշխարհից փարատեց: Անասունները մարդուն ճառագելու (պատարտութիւն) համար եղան: Աստուած ստեղծեց ծաղիկները մարդկանց դրօնների ու բժշկութեան համար: Քրիստոս աշխարհ եկաւ կորած ոչխար պտտելու ('ի խնդիր): Միտղ բեր (իշխել) քո աշխարհից դուրս դառ (երթ): Յիսուս Երկրորդից դառնալուց (դարձ) յետոյ բնակեցաւ Նազարէթում: Քրիստոս մեզ հանգատութիւն խոստացաւ իր սրբաշուքեան մէջ: Մարգարէները առաջուց (կանխա) դուշակեցին Քրիստոսի աշխարհ գալը և հեթանոսների հաւատքի դառնալը: — Ո՛ր որ բան չէ սովորում, գրքերին աղէտ է մնում: Փախաւ թշնամութիւնը մեր աչքերից չտանտուած: Աստուծոյ ամենակարողութիւնը մարդկանց անհասկանալի (անհաս) է: Այս քաղաքը բնակիչներից դատարկ (թափուր) է մնում: — Աւետարանի ճշմարտութիւնները ամենքին ընդունելի են: Աստուած ոչ աչքի է երևում (տեսանելի), ոչ ականջից է լսվում, և ոչ ձեռքից է շօշափվում, այլ սիւսն մտքով ըմբռնվում: Հին գիտնի ճին տիրում պէտք է բցոյի (արկանել):

§ 46. Բազդատական ածականների խնդիրը:

1. Բազդատական ածականները աշխարհաբար բացառական խնդիր են առնում, իսկ զրարարում բան նախադրութեամբ հոյցական խնդիր:

Իմաստութիւն պատասխանափոյն է բան զոյննոս պատասխանոս:
Չիք թեժափոյն յաւարինութիւն և կարեօր բան զհամբերութիւն:
Հատն մանանիտոյ փոքր կամ փոքրափոյն է բան զամենայն սերմանիս. բուսանի և լինի թեժ բան զամենայն բանմար:

Վերևի օրինակներից երևում է, որ դրական ածականներն

էլ բան նախադրութեամբ խնդիր առնելով՝ բազդատականի ոյժ են ստանում:

Մեծ է սերն Աստուծոյ բան զամենայն թեժութիւն երկրասոր:
Ոչ է աշակերտ թեժ բան զլարբարափոյն եր:
Առիւծ հոջր է բան զամենայն չէնդունիս:

2. Բայց յաճախ նոյն մտքով սեռական կամ որոշան, երբեմն էլ բացասական խնդիր են առնում:

Տիրան ամենեցուն Լաֆասարայն թերոյ հարստափոյն և խոհեմափոյն էր. — այսինքն՝ քան զամենայն թաղաւորս մեր հարջասաղոյն:

Ողբամ զքեզ Հայոց աշխարհ հանաքոյ հիստորիանոյ մէջ հափոյն:

Աստուած 'ի յօրատապս ճարմոյ 'ի մէք է:

Կ Բ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Երկրից անոյշ բնէ կայ: Արեծից անելի ուժով բնէ կայ: Հին գիտնի նորից անոյշ է: Արարատը բոլոր Հայոց լեռներից բարձ է: Ափան Երուսաղիմ անելի ընդարձակ է: Ոսկին բոլոր մետաղներից ծանր է: Ուղտը փոխի փոքր է: Աչքը ամէն անդամներից հարկատը (կարեօր) է: Գլուխը ամէն մասնից պատուական է: Աչքի տեսածը (անսկի) անելի հատատարիմ է քան թէ ականջի լսածը (լուր): — Կոկորդիտը, ամէն գաղաններից չարը, ծնում ու մեծանում է (մնանի) Նեղոս գետի մէջ: Իմաստասիրութիւնը մարդկանց ամէն զորքերից անելի զեղեցիկ ու պատուական է: Բազդատանիք ամէն նախարարներից մեծ (աւաղ) էին:

§ 47. Դերանունական ածականների և թուականների խնդիրները:

1. Որոշեալ ու անորոշ դերանունները և թուական անունները թէ՛ մնան թէ՛ գոյականի հետ, սովորաբար բացառական խնդիր են առնում:

Իւրաքանչէր եօք ոք 'ի չէնը ընկերին հաճոյ լիցի վասն շինութեան:

Ո՞ք 'ի ճակնապատասց ունիցի կիսնս անարտու մն:

Ոճանք 'ի ներսնեաց կրկակենցաղք են :
Զայլ ոք 'ի բարեխմայ անտի ոչ գտի :

Այլ յայլս ասվում է. յի միում յաւուրց. երկու 'ի ձէնջ. ինն
այլ 'ի նոցանէն :

2. Բայ երբեմն սեռական կամ նախորդ արտիան են առնում :
Եղեցին և բանք քո իբրև զմիոյ նոցա :

Որ ինչ 'ի ճակատագրին գրեալ է հրամանացն, այնմ չէ հը-
նար վրիպել. — այսինքն՝ որ ինչ 'ի հրամանացն :

Որոյ ոչինչ գոյր զքրտնայնն, յանձնէ և յընկերաց մատու-
ցանէր. — այսինքն՝ ոյր ուրուք 'ի զօրականէն :

Ի միում սուրբոց 'ի ասն ուրումն էշխնացն. իւրաքանչիւր
որ սրբոցն :

Ոչ ինչ է յամենայն ախտս չար քան զլրբոսկէնն :

Ոչ որ եղև նման քեզ 'ի Լազարոս :

Ոչ որ յարբիս Արամայ գտաւ տունց մեղաց :

Կ Ի Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Մարդկերանցից ոչ մէկը առանց աշխատելու (անաշխատ) բան չէ կարող ստ-
վորել : Երբեք մէկը եկեղեցին մտած աղօթք էր անում : Ձեզանից մէկը ինձ
պիտի մասնէ : Ձնուտոններից մէկը տեղով կոցեց Քրիստոսի կողք : Որ մէկը հա-
րամներից այս աշխարհի կեանքը (դաստի կենցաղս) անհոգութեամբ անցկացրեց :
Կենդանիներից կէսը մարդկանց հարկատուութեան համար ստեղծուցան : Ձեզանից
մեծը ձեզ ծառայ լինի : Սղբատներից շատերը հայ էլ չունին : Պատուիրանազան-
ցութեան մէջ դանտելով առաջին մարդը դրակտից դուրս քցուցաւ : Տար կոյս
կային. նոցանից հինգը խնաստուն էին և հինգը յիմար :

ՀԱՅՈՒԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

ՆԱԽԱԳԱՍՈՒԹԻՒՒՆՆԵՐԻ

Կ Ա Պ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Ա. Երկրորդական նախադասութիւն-
ների կապակցութիւնը

§ 48. Երկրորդական նախադասութիւնների տե-
սակները :

Երկրորդական նախադասութիւնները (ինչպէս տեսնք § 23)
զիսաւոր նախադասութիւնների կրկրորդական մասունքների
տեղն են բռնում և պարզ հասկացողութիւններից են կազմը-
վում, այսինքն անձական անուններից, գոյականներից և մակ-
բայներից, բայց այս հասկացողութիւնները սկզբնական ժամա-
նակները ամբողջ նախադասութեան միտք ունենին, ինչպէս.
Ըստի նշանակում է որ ասանէ զԹորի, ճշտէ — որ ճշտէ, ըստ երեչն
— իբրև եղև, լինի, ելեցի երեչն կամ յերեչնեան ժամոս : Այն
նախադասութիւնները՝ որոնք անձական անունների տեղ են
բռնում, ասվում են ածական կամ որ նոյն է յարկացուցիչ նախա-
դասութիւններ : Նոքա՝ որ գոյական անունների տեղ են բռն-
ում, կոչվում են գոյական կամ ինքիք և Ենթակայ նախադասու-
թիւններ : Իսկ նոքա՝ որ մակբայների տեղ են վարվում, աս-
վում են պարագայական :

§ 49. Ածական նախադասութիւնների կապակցութիւնը:

1. Երկրորդական յատկացուցիչ կամ ածական նախադասութիւնները զլխաւորների հետ կապվում են որ յարաբերական դերանունով, որին յայտնի կամ աւելի զորութեամբ պատասխանում են այն, այնպիսի ցուցական դերանունները:

Տեղի (այն), որ աւազին է, յստակ և քաղցրահամ բոխէ զջուր:

Են ոմանք (այնպիսիք) որք ոչ գիտեն թէ բնաւ զինչ իցեն դիրք, և կամ յինչ պէտս շարագրեցան:

Ծով մեծ է և անդորր, յորում են ձկունք (այնպիսիք), որոց ոչ դոյ թիւ:

Այս բոլոր օրինակների մէջ երկրորդական նախադասութիւնները որոշում են զլխաւորներին, որոնց հետ կապուած են որ յարաբերական դերանունով:

2. Յատկացուցիչ նախադասութիւնը սովորաբար զլխաւոր նախադասութեան այն բառից անմիջապէս յետոյ է զրվում, որին յարաբերում է: Բայց ընտիր զրուածների մէջ յատկացուցիչ նախադասութիւնը որ յարաբերականով առաջ է զրվում, և յարաբերեալը յետոյ:

Որ քան զամենայն ունայն է մեղու, զերկասիրութիւն պատուէ. — այնինչն՝ մեղու՝ որ քան զամենայն ակար է:

Ո՞ր է որ ծնաւ արքայն ձրէից. — այնինչն՝ ո՞ր է արքայն, որ ծնաւ:

Չոր նախնեացն չէրոց մեծաւ աշխատութեամբ գտեալ էր՝ դա՛ ՚ի միում ամի կորոյս զերկիրն ամենայն. — այնինչն՝ դա՛ կորոյս զերկիրն ամենայն, զոր և այլն:

Դու՛ որ գործէին զամբարանատանիսն զսողոմացիսն խայտառակեցեր. — այնինչն՝ խայտառակեցեր զսողոմացիսն, որ գործէին զամբարանատանութիւն:

3. Որ յարաբերականի համաձայնութեան վրայ ընդհանրապէս պէտք է իմանայ:

1) Որ յարաբերականը զլխաւոր նախադասութեան այն գոյականի հետ է համաձայնում թուով, որին երկրորդական նախադասութիւնը յարաբերում է, իսկ հոլովով համաձայնում է երկրորդական նախադասութեան բային նայելով:

Երէն՝ որ ընկիցէ զանձրև բազում անգամ, ծնանի արդիւնս շահեկանս:

Այս մէ էր յերուսաղէմ, որոց անուն էր Սիմէոն:

Տուր ինչ ձեռն որպէս երբեմն Պետրոսի ՚ի վերայ պիտայ, որ ծիփմն արկոծեալ:

Զամենայն էկէզէցիս՝ որք ըստ առաքելոցն են դաւանութեան, մի եկեղեցի համարեսցուր:

Յամենայնէ, յորոց օրէնքն Աստուծոյ հրաժարեցուցանեն ըզմեզ, պարտ է ժուժկալ լինել:

Բայց շատ անգամ յոգնականի տեղ եզակի է մնում, մասնաւոր նախորիւ հոլովներում, նոյնպէս եթէ յարաբերեալը անեզական գոյական է:

Երանի այնպե՛ն որ սուրբ են սրտիք:

Ապա՛ են՝ որ զբանն Աստուծոյ լսեն և առնեն:

Կատարեաց զամենայն զգործս իւր զոր արար:

Եւ սերմանիք թաղեալք յերկիր մեռանին, մինչև ՚ի ժամանակս զարնանային որոտընդոտս յարութեանն զուարճացեալ պայծառանան, զոր կարգեցեր մեզ ՚ի սպաս պիտոյից մերոց:

Եկեսցեն առաքի՛ յորում թողըն կրօնաւորք զհաստատուն կերակուրս հոգւոյ:

Նայեաց դու ՚ի պարծառան՝ որով զլորեցան արքայքն և ըզգուշացիր:

Են բազումք ՚ի մարտիանէ, որ երեկն բազմաց եթէ սուրբք են և առաքիկիք, և նախատանաց և ոչ միոյ համբերին:

Հասին այնմ աւերակաց, որում ցանկացեալ էին:

Հակառակասէր է բնութիւն ճարտէան, զորս ոչ այնքան բըռնութիւն՝ որչափ խոնարհութիւն և սէր ձգէ:

Արջին օրինակի մէջ երկու այլաթիւ գոյականներ լինելով՝ յարաբերականը ճարտէան յարաբերելոյն համաձայն է զըրուած յոգնակի, որ մաքի շփոթութիւն չպատճառէ:

2) Եթէ յարաբերեալը զերանուն է, շատ անգամ զըրութեամբ է իմացվում, և այն ժամանակ որ յարաբերականը կամ այն ծածուկ յարաբերեալ զերանունն հղովն է առնում, և կամ իր պէտք եղած հղովովն է զըրվում: Երկու ձևին էլ օրինակներ:

Որում խնդրէ 'ի քէն՝ տուր և որ կամի փոխ առնուլ 'ի քէն՝ մի՛ դարձուցաներ զերեսա. — այսինքն՝ տուր այն՝ որ խնդրէ, մի՛ դարձուցաներ յայնմանէ որ կամի:

(Ձև առ.) Դու ոչ մտանես, և զորս մտանեն՝ ընդդէմ կացեալ արդելուս. — այսինքն՝ արդելուս զայնոսի՛ որք մտանեն:

(Ձև երկ.) Դուք ոչ մտանէք, և որ մտանելոյն են՝ արդելուք. — այսինքն՝ զայնոսի՛ որ մտանելոյն են:

(Ձև առ.) Խօսել չհամարձակէին զոր ինչ եղևն. — այսինքն՝ զայն որ ինչ եղևն:

(Ձև երկ.) Առանց նորա եղև և ոչինչ որ ինչ եղևն. — այսինքն՝ ոչինչ յայնմանէ որ ինչ եղևն:

(Ձև առ.) Ոմանք յորոց անդն կային . . . — այսինքն՝ յայնոսի՛ որք անդ կային:

(Ձև երկ.) Մատեայ առ մի ոմն որ անդ կային. — այսինքն՝ ինքն յայնոսի՛ որ անդ կային:

3) Պատահում է որ ուղղական հղովով որ յարաբերականը ամեն հղովի տեղ է բռնում, և շատ տեղ իրանկց յետոյ պէտք եղած հղովով մի զերանուն է աւելացվում. այս ձևը աշխարհաբարի մէջ էլ է երևում:

Սեռ: Իբրև զանաստուած որ, որ չէք այլ ինչ յոյս 'ի միտս նորս. — այսինքն՝ յորոց միտս չէք, և որոյ-ի տեղ աւելացրած է նորս:

Են՝ որ ոչ գոյ բանք 'ի բերան. — այսինքն՝ որոց ոչ գոյ բանք:

Տր. Աստուած զոր զիտէ՛ կամի, և զոր կամի՛ զիտէ. որ առ մերս բնութիւն անհնար է յայն լինել. — այսինքն՝ որում անհնար է լինել:

Գործ. Որ ամենայն ինչ նախ և եղև, հարկ էր զի նովաւ արբեցին. — այսինքն՝ որով ամենայն ինչ եղև:

Բաց. Մտցուք առ Աստուած կենդանի, որ ոչ ևս էլանիցեմք 'ի նմանէ — այսինքն՝ յորմե ոչ ևս էլանիցեմք:

Հայց. Տեսեալ զայն որ յառաջն ուրանային. — այսինքն՝ զոր ուրանային:

Չամենայն բանն որ ուխտեայ նմա. — այսինքն՝ զոր ուխտեայ:

4) Երբեմն յարաբերան էլ իր հղովովը չէ զըրվում, այլ ուղղական է մնում, կամ յարաբերականին համաձայն է զըրվում. և շատ տեղ իր զըրուելու հղովով մի զերանուն է աւելացվում: Այս ձևն էլ աշխարհաբարի մէջ կայ:

Յարաբերեալ որչափն հղովով մնացած:

Բանն՝ զոր ևս խօսիմ ընդ ձեզ, ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսիմ. — այսինքն՝ զբանն:

Պատէր ոսկի և զօրհնութիւնդ զոր ետուք բերել մեզ ընկալաք. — այսինքն՝ զպատկի ոսկի զոր:

Գուքն զոր փորեաց և պեղեաց 'ի նոյն անկղի 'ի Խորհորոս. — այսինքն՝ 'ի գուբն, որի տեղ աւելացրած է 'ի նոյն Խորհորոս:

Յարաբերեալ յարաբերականին համաձայնած:

Ամենայն այր և կէս որ մտանկցէ առ արքայ, չէք փրկուլ թիւն. — այսինքն՝ ամենայն առն և կնոջ չէք փրկուլ թիւն:

Գուք որ մարդականդ ևս աշխարհիս, պարտ է քեզ հօգ յանձին ունել. — այսինքն՝ քեզ որ մարդականդ ևս պարտ է:

Այն ասի Մովսէս որ եհան զմեզ յեղիպտոսէ, ոչ զիտեմք զի՛ եղև նմա. — այսինքն՝ ոչ զիտեմք զի՛ եղև ասոն այնորի՛ն Մովսէսի:

Ամենայն ուրում շատ տուաւ, շատ խնդրեսցի ՚ի նմանէ. — այսինքն՝ յամենայնէ:

5) Սորա հակառակ յարարեալանը իր պէտք եղած հոբովսբ զրուելու տեղ՝ հրբեմն յարարեալի հոյովն է առնում: Մի և նոյն ժամանակ յարարեալն էլ յետոյ զատուելով յարարեալանի հոյովն է առնում, որով միմեանց հոյովն առած կը լինին:

Յարարեալան յարարեալի հոյովն առած:

Ջեբ ասէ որ ոչ իցեն իրաւունք ՚ի դատաւ որաց. — այսինքն՝ որոյ նամ որում ոչ իցեն իրաւունք:

Որգի Աստուծոյ կենդանոյ, որ տկարանայ աս ՚ի քէն և ոչնչ. — այսինքն՝ յորմէ տկարանայ:

Երբ ուսանիցիք զբազմութիւ անուանս աստուծոյ նոցա, այն որ չէք ուրեք և ոչ մի. — այսինքն՝ այնոցիկ աստուծոց, որոց նամ յորոց չէք և ոչ մի:

Յարարեալան ու յարարեալ միմեանց հոյովն առած:

Մարգարէանայ զոր առ յապա ասոց ընդ Ասուրը անցանելոց էին. — այսինքն՝ զանցս որք առ յապա:

Ջորս վասն Արմնոսի և Արամազդայ աստուծոց իցեն, ամաչեմ ասել. — այսինքն՝ զպատմութիւնս որք վասն Արմնոսի:

Ոչ ելի յերուսաղէմ աս որ յառաջագոյն քան զիս Աստուծոցն էին. — այսինքն՝ տա Առաքեալն որ էին:

6) Երբոր յատկացուցիչ նախադասութիւնը այնպիսի բաներ է յարարելում զլիաւոր նախադասութեան մէջ, որ քեզ կամ ծածանուէն նոց յայլ որ զերանուան տեղ կարող են գործ դրուիլ տեղական և ժամանակական մակրայներ:

Փախի՛ր յանապատ, աս և կարացես կեալ օգնականութեամբ Աստուծոյ. — յորում կարացես կեալ:

Գնաց նա յերէկին աստի էր — այսինքն՝ յորմէ էր:

Սորանից երևում է, որ երկրորդական նախադասութեան տեսիլը, ոչ թէ քերականական ձևերից կարելի է իմանալ, այլ մտքից, նայելով թէ երկրորդական նախադասութիւնը զլիաւոր նախադասութեան որ անդամի տեղն է բռնում:

7) Երբեմն որ յարարեալանից, յետոյ, մանաւանդ երբ որ նախադասութեան սկզբումն է, աւելորդ գրվում են քանակ, քան թէ բառերը:

Չամենայն զոր քանակ կամիջեր թէ արացես ձեզ մարգիկ, գնոյն արարէք և գուք նոցա:

Որք քանակ մերձեցանն ՚ի նա, փրկեցան:

Որ քան թէ յիմում իշխանութեանս է:

Որ ինչ քան թէ անցք անցին ընդ մեզ:

§ 50. Ածական նախադասութիւնների կրճատումը:

1. Յատկացուցիչ կամ ածական նախադասութիւնները կրճատվում են.

1) Պարզ ածականի փոխուելով՝ երբ որ նոցա բայը ածականից ու հական բայից է կազմուած:

Տեղի, որ ասողին է, յստակ և քաղցրահամ բղիէ զջուր:

Այս տեղ յատկացուցիչ նախադասութիւնը կարող է այսպէս կրճատուիլ. «Տեղի ասողին յստակ և քաղցրահամ բղիէ զջուր».

2) Պոյական անուան փոխուելով՝ երբ որ նոցա բայը նշանակալ կամ անհոյակ փոյականից ու հանոն բայից է բաղադրուած, ինչպէս.

Փայտն զգործով մեղսն, և եղէզն զքանիս յանցանն ցուցանէ: Ետես Յիսուս այր մի Մատթէոս անուն:

Այս նախադասութիւնների մէջ նշանակած բառերը կրճատուած են հետեւեալ յատկացուցիչ նախադասութիւններից. «Փայտն ցուցանէ զմեղսն, որ գործով լինի. եղէզն ցուցանէ զքանիս».

ցանն, որ Բանիւս լինի: յՆախ Յիսուս այր մի, որոյ անունն էր կամ որ անունն էր Մատթէոս:

3) Անցեալ ընդունելու լեւեան փոխուելով՝ երբ որ նոցա բայը սահմանական եղանակի ներկայ կամ անցեալ ժամանակումն է:

Ամենայն բարիք, որ յԱսորոսացոյ տա մեզ ժամանէն, զիտու թեամբն առ մեզ գոյանան:

Ջերիու ամրոցս, զորս յափշտակեալ է Գո, այսրէն սուր ինձ: Անկար ՚ի փառացն, որ ստատա ՚ի քէն:

Այս տեղ երկրորդական նախադասութիւնները կրճատուում են այսպէս. յԱմենայն բարիք յԱսորոսացոյ տա մեզ ժամանէն. . . . յՋերիու ամրոցս, զյափշտակեալս ՚ի քէն. . . . յԱնկար ՚ի փառացն ստատա ՚ի քէն:

Ինչպէս վերելի օրինակներից երևում է, անցեալ զերբայը, իբրև պարզ ածական, թուուով և հոլովով համաձայնում է զլիաւոր նախադասութեան զոյականի հետ:

2. Յատկացուցիչ նախադասութիւնները չեն կարող կրճատուիլ:

1) Երբոր յարաբերական զերանունը որ ոչ անդրադաս ճորովով ենթակայ է լինում և ոչ հայցական խնդիր, այլ ուրիշ օրեկից հոլովով գրուած է:

Առաքեցաք ընդ նմա վեղբայրն, որոյ զովութիւնն յաւետարանի անդ է:

Լեզու ոչ կարէ պատմել զփառս արքայութեան, որոսմ արժանանան սուրբքն:

Չամենայն կերակուրս, յորմէ (յորոց) ոչ գաշխս, կե՛ր անխափր:

Յիշատակ հեղզութեանն, որով զժամանակն ծախեցաք, ըզմիտս խոցոտէ:

Այս բոլոր օրինակների մէջ յատկացուցիչ նախադասութիւնները չեն կարող կրճատուիլ, որովհետև յարաբերական զերանունը սեռ. որ. Բոց. և Գործ. հարմիրով գրուած է:

2) Երբոր երկրորդական նախադասութիւնների բայը սպասել ժամանակում կամ սպասարարական եղանակում է. որովհետև թէև լոյ վերջացած ապառնի զերբայ ունինք, բայց առանց էական բայի սովորաբար չէ գործածվում, իսկ թէու թիւնը կրճատուած նախադասութեան մէջ անհնար է բացատրել:

Ամենայն որ՝ որ ոչ աշխատեցիք ՚ի գործս, ոչինչ վարձս առցէ:

§ 51. Գոյական նախադասութիւնների կապակցութիւնը:

1. Երկրորդական զոյական ենթակայ ու խնդիր նախադասութիւնները կապվում են զլիաւորների հետ որ յարաբերականով և ղէ, լէ շարկապներով, որոնց յայտնի կամ զօրութեամբ պատասխանում են նա և այն ցուցական զերանունները: Յուցական զերանունը զօրութեամբ իմացուող զոյական անունն հոլովն է առնում. իսկ յարաբերական զերանունը այն հոլով է զրվում, որ պահանջում է երկրորդական նախադասութեան բայը. ուրմն և ցուցական զերանունից իսկապէս իմացվում է թէ երկրորդական նախադասութիւնը ենթակայ է կամ ինչ հոլովով խնդրի տեղ է գրուած:

Որ գարուն ՚ի հանգստեան կայ, (նա) ձմեռն ՚ի սովոյ և ՚ի սառնամանեաց սատակի (երկրորդ. նախ. իբր ենթակայ):

Ոչ կարեմք գովող լինել այնմէ, որ աստուածամարան լինին (երկրորդ. խնդիր նախ. ար. հոլովով):

Ատուած (պայն) զոր կամի՛ զիտէ, և (պայն) զոր զիտէ, կամի (երկրորդ. խնդիր նախ. հայց. հոլովով):

Մեք զիտեմք (պայն) ղէ վերկիր շուրջ ջուք պատէ (երկրորդ. խնդիր նախ. հայց. հոլովով):

2. Երբոր այլևայլ խնդիր նախադասութիւնների մէջ բաժանում երևում է, յարաբերական զերանունը է էական բայով կրկնվում է իւրաքանչիւր խնդրի հետ. — է որ, է որ:

Ստիոց զխաչիւն միայն զմարդոյն առեալք, է որ ՚ի ծակս,

է որ 'ի սորս, և է որ ընդ փապարս երկրի մտալք զօրնն: Երբեմն էական բայր ներգործութեամբ չէ զբլում:

Ամենքեան մեզանչեմբ մարդիկ զպլով, որ ըստ խորհրդոց, որ ըստ բանից, և որ ըստ գործոց:

3. Յաւելեալ նախադասութիւնները, որոնցմով ուրիշի խօսքերը մէջէն բերվում, ինչպէս արդէն տեսանք (§ 21), հայցական խնդրի միտք ունին: Բայց ուրիշի խօսքերը երկու կերպով կարող են մէջ բերուիլ, կամ նոյա բովանդակութիւնը միայն յիշելով, և այն ժամանակ երկրորդական նախադասութիւնը Լէ շաղկապով կապվում է զլսաւորի հետ, իրբև սովորական խնդիր նախադասութիւն. և կամ խօսողի բառերը ձիշդ պահելով, և այն ժամանակ յաւելեալ նախադասութիւնը ոչ մէկ շաղկապով չէ կապվում, այլ միջակեալով և չափերաներով բաժանվում է զլսաւորներէրց, ինչպէս.

Եհարց սմն զլակոնացի. յՈ՞ր սահմանի Ապարտայ: Եւ նորա զնիգակն ցցեալ՝ ասէ. յՅայտ վայրի:

Բայց մի և նոյն հասուածը կարող ենք փոքր ինչ փոխելով այսպէս ասել.

Եհարց սմն զլակոնացի Լէ ո՞ր են սահմանը Ապարտայ: Եւ նորա զնիգակն ցցեալ, ասէ Լէ՞ յայտ վայրի:

Այս տեղ յաւելեալ նախադասութիւններով ոչ այնքան խօսողների բուն խօսքերը, որքան նոյա բովանդակութիւնն ենք մէջ բերում, այս պատճառով զլսաւոր նախադասութեան հետ կապվում են Լէ շաղկապով:

§ 32. Գոյական նախադասութիւնների կրճատումը:

1. Գոյական նախադասութիւնները կրճատվում են.

1) Գոյական սոսոսն փոխուելով.

Ամենայն սրբազան և արտաբն իմաստասէրք վկայեն Լէ՞ է զբոս-Լէան ինն գերագոյն, որ կառավարէ զտիեզերս:

Այս տեղ երկրորդական խնդիր նախադասութիւնը կարող է այսպէս կրճատուիլ. «Ամենայն իմաստասէրք վկայեն զԼէան-Լէան գերագոյն ինն զբոս-Լէան»

2) Անորոշ զերբայի փոխուելով, և այս ձևը շատ ընդունուած է մեր լեզուի մէջ, երբոր երկրորդական նախադասութեան բայը սահմանական կամ ստորագասական եղանակումն է և զի, Լէ շաղկապներով կապուած է զլսաւոր նախադասութեան հետ:

'ի մէջ լերանց աղբւրք զնան արբոսացնէլ զամենայն զանս վայրի:

Հրամայեաց զօրականին իջնէլ, յափշտակէլ զնա 'ի միջոց նոցա և ածէլ 'ի բանակն.

Ննջէլ ասեն զիրք զԱստուած և զարևոտու:

Այս բոլոր օրինակների մէջ անորոշ զերբայը կրճատուած է հետևեալ խնդիր նախադասութիւններէրց. յ'ի մէջ լերանց աղբւրք զնան զի արբոսացնէլ կամ զի արբոսացանիցնէլ յՀրամայեաց զօրականին զի իջնէլ, յափշտակէլ զնա . . . և ածցէն 'ի բանակն: յ'իրք ասեն Լէ՞ ննջէլ և զարևոտու Աստուած:

Անորոշ զերբայը երբեմն նոյն մտքով սեռական էլ է վարվում, բայց այն ժամանակ միշտ ապաստի միտք ունի, ինչպէս և աշխարհաբարում:

Ետ նոցա իշխանութիւն հանելոց զայսս պիղծս և բժշկիլ զամենայն ցաւս:

Նոքա ակն ունէին նմա այնուց կամ անիտնուց և յանկարծակի ձեռնուց:

3) Գոյական նախադասութիւնները կարող են կրճատուիլ երբեմն անցեալ դերբայի և ոչ, եւ վերջացած բայածականի փոխուելով, որոնք այն ժամանակ գոյականի միտք են ունենում: Զոր սերմանեցեր, զնոյն և հնձեսցես:

Այս երկու նախադասութիւններից կարելի է մէկ նախադասութիւն կազմել. «Տնտեսացի պարտաւորութիւնն է քան զարտաւորութիւնն»:

Պարտաւորութեան գոյացումը յանձնարարական է միայն:

Այս տեղ պարտաւորութեան անցնելը զերբայր կրճատուած է եւ՝ որ պարտաւորութեան ենթակայ նախադասութիւնից:

ժողովուրդային, ժողովեալ և զին (ի) ժողովս անդրակաց:

Պարտաւորութեան, պարզեալ իմաց պարտաւորութիւն:

Այս երկու օրինակների մէջ ժողովուրդային և պարտաւորութեան բառերը կրճատուած են հետեւեալ ենթակայ նախադասութիւններից.

Որ ժողովեալ զբարեւ և որ պարտաւորութեան զբարեւ:

2. Երկրորդական նախադասութիւնը միշտ յարմար է կրճատելը, որովհետեւ անորոշ գերբայրը միշտ է կարող ցոյց տալ զիմաւոր բայի գործողութեան ժամանակը ու եղանակը, ինչպէս ժողովուրդն որ կայր և լսէր, ասէին որպէս լինել — որ կարող է նշանակել թէ որպէս լինի, եղբայր կամ լինիցի:

§ 33. Երկրորդական պարագայական նախադասութիւններ:

Երկրորդական պարագայական նախադասութիւնները պարագայական բառերի տեղ են բռնում զիմաւոր նախադասութեան մէջ: Բայի գործողութեան զիմաւոր պարագաներն են քեզը, ժամանակը, որպէստեղիս և պարտաւոր. այս պատճառով երկրորդական պարագայական նախադասութիւններն էլ չորս տեսակ են.

1) Տեղաշին նախադասութիւններ. — Ուր մարմն է, անդր և արծուիք ժողովեցին:

2) Ժամանակական նախադասութիւններ. — Ամենայն ուրիք տկարութիւնն յանդիմանի, յորժամ զբարտաւորութիւնն մերջ կեց:

3) Արտաշին նախադասութիւններ. — Որպէս մեծ է հոգի քան ըն մարմն, այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնաց:

4) Պարտաւորական նախադասութիւններ. — Լրեշտակք չունին պէտս կերակրոյ, զի անմարմնիք են:

§ 34. Տեղական նախադասութիւնների կապակցութիւնը:

Տեղական նախադասութիւնները կապում են զիմաւորների հետ ուր, յուր, ուստի տեղական մակրայներով, որոնց զիմաւոր նախադասութեան մէջ պատասխանում են անդ, անոր, անի, ու մենորեք, ոչ ուրեք, և այլն:

Տեղական նախադասութիւնները ցոյց են տալի զիմաւոր նախադասութեան գործողութեան քեզը կամ ուրիշութիւնը:

Ուր քանիք չէր էն, անդ և սիրտք ձեր եղեցին:

Այս օրինակի մէջ երկրորդական տեղական նախադասութիւնը ցոյց է տալի զիմաւոր նախադասութեան գործողութեան քեզը այս հարցմունքով. «Ո՞ր եղեցին սիրտք ձեր» — անդ՝ ուր քանիք չէր էն:

Գանձեցէք զգանձս ձեր յերկինս, ուր ոչ գող մերջեացի եւ ոչ ցեց աստիանի:

Այս տեղ տեղական նախադասութիւնը ցոյց է տալի զիմաւոր նախադասութեան գործողութեան ուղղութիւնը այս հարցմունքով. «Ո՞ր գանձեցէք զգանձս ձեր» — անդ՝ ուր ոչ գող մերջեացի եւ ոչ ցեց աստիանի:

§ 35. Ժամանակական նախադասութիւնների կապակցութիւնը:

Ժամանակական նախադասութիւնները ցոյց են տալի զիմաւոր նախադասութեան բայի գործողութեան ժամանակը:

Բայց ժամանակական նախադասութեան գործողութիւնը կարող է զլխաւոր նախադասութեան գործողութեան հետ միասին կատարուիլ, կամ նորանից առաջ կամ յետոյ :

1. Եթէ երկրորդական նախադասութեան գործողութիւնը զլխաւոր նախադասութեան գործողութեան հետ միասին է կատարվում, հետեւեալ մակրայներով է կապվում. յորժամ, եթէ, մինչ, մինչքեւ և այլն, որոնց զլխաւոր նախադասութեան մէջ յայտնի կամ աւելի զօրութեամբ պատասխանում է յայնժամ մակրայը :

Յորժամ զաներևութէն . . ճառիցէ որ, պարտի զվիտս յրատակել և զխորհուրդս սրբել, . . . զն յայն զոր առաջի եզ հասանել կարացէ :

Յովսէփի Եօթնուտասնամեայ էր, մինչ արածէր և զբարբքն հանդերձ խաշինս :

Այս օրինակներէ մէջ երկրորդական նախադասութիւններէ գործողութիւնը զլխաւորներէ հետ միասին է կատարվում. — յն՞րբ պարտի որ զվիտս յտակել. — (յայնժամ) յորժամ պատէրևուէն ճառիցէ : — յն՞րբ Եօթնուտասնամեայ էր Յովսէփի. — մինչ արածէր խաշինս :

2. Եթէ երկրորդական նախադասութեան գործողութիւնը զլխաւորից առաջ է կատարվում, հետեւեալ մակրայներով է կապվում. այնինչ, յորժէ հետէ, հապիւ թէ և այլն :

Այն ինչ արեգակն ծայրակարմիր ծաւալէր ընդ երկիր, մըշակք ելին ՚ի դաշտ :

Անք իբր հինգ հարիւր անցին յորժէ հետէ բարձաւ թաղաւորութիւն Հայոց ՚ի տանէն Ռուբինեանց :

Այս օրինակներէ մէջ երկրորդական նախադասութիւններէ գործողութիւնը զլխաւորից առաջ է կատարվում : յն՞րբ ելին մշակք. — այն ինչ արեգակն ծառայէր : յՅորմէ՞ հետէ անցին ամք հինգ հարիւր. — յորժէ հետէ բարչաւ Ռուբինեանց Հայոց :

3. Եթէ երկրորդական նախադասութեան լղործողութիւնը զլխաւորից յետոյ է կատարվում, հետեւեալ մակրայներով է կապվում զլխաւորի հետ. յառաջ քան, նախ քան, մինչև, ըս, ըսու և այլն :

Մինչ ըս բնաւ էր ինչ, . . . Չրուան ոմն անուն էր, որ թարգմանի բախտ կամ փութք :

Յառաջ քան զմարմնոյդ զՏղբոյդ ընկալայ զճանօթութիւն :

Այս օրինակներէ մէջ երկրորդական նախադասութիւններէ գործողութիւնը զլխաւորից յետոյ է կատարվում. — յն՞րբ էր Չրուան. — մինչև բնաւ էր ինչ : — յն՞րբ ընկալայ զճանօթութիւն հոգւոյդ. — յառաջ քան զմարմնոյդ :

§ 56. Որակական նախադասութիւնների կապակցութիւնը :

Որակական նախադասութիւնները, իրանց նշանակութեանը նայելով, լինում են. բուն որակական և համեմատական :

1. Բուն որակական նախադասութիւնները զլխաւոր նախադասութիւններէ գործողութեան լոկ եղանակը յայտնում են երկրորդական գործողութեան միջնորդութեամբ, որ սովորաբար անցեալ պէրբայով է բացատրվում, երբեմն էլ անորոշ դերբայի գործիական հոլովով :

ձօխացեալն Տիտան կործանի՞ յերկր պարտոյցեալ, և փչէ զողին :

Ոմանք խոյս տուեալ փանչէին յահէ անօրինայն, պարաշխարիչ ՚ի հայրենի գոտապայ լինելով :

Այս օրինակներէ մէջ նշանակած կրճատեալ նախադասութիւնները որակական են. — յՈ՞րպէս կործանի Տիտան. — յերկր պարտոյցեալ : — յՈ՞րպէս փախչէին ոմանք. — պարաշխարիչ լինելով ՚ի հայրենի գոտապայ :

2. Համեմատական նախադասութիւնները գլխաւոր առարկայի զործողութեան եղանակը ցոյց են առել, համեմատելով նորան ուրիշ առարկայի հետ : Բայց առարկաները կարող են համեմատուիլ միմեանց հետ որպիսութեան և քանակութեան կողմից. ուրեմն և համեմատական նախադասութիւններն էլ երկու տեսակ են լինում — որակաւոր և քանակաւոր :

Առաջինները կապում են գլխաւորների հետ հետեւեալ մակրայներով. որպէս, զոր օրինակ, որոնց գլխաւոր նախադասութեան մէջ յայտնի կամ զօրութեամբ պատասխանում են. «այսպէս», «այնպէս», «նոյնպէս» :

Որպէս աչաց տկարութիւն յանդիմանի յարեգականս լուսոյ, (այսպէս) և մարդկային օգուց մարտութիւն յատուածայինսն մերձեալ :

Զոր օրինակ անհնար է տղմուտ տեղուջ անուշահոտութիւն բուրել, նոյնպէս բիւրաղատիկ անհնար է յագեալ որովայնի սուրբ խորհուրդս ծնանել :

Այս օրինակների մէջ առաջին երկրորդական նախադասութիւնները համեմատութեամբ ցոյց են առել գլխաւոր նախադասութիւնների զործողութեան որակաւորութիւնը : — «Որպէս յանդիմանի մարտութիւն օգուց յատուածայինսն մերձեալ. — որպէս աչաց այստեղիս, յարեգականս լուսոյ» : — «Որպէս անհնար է յագեալ որովայնի սուրբ խորհուրդս ծնանել. — զոր օրինակ անհնար է տղմուտ տեղուջ անուշահոտութիւն բուրել» :

Երկրորդները կապում են գլխաւորների հետ որպէ, որպէս քանակական մակրայներով, որոնց գլխաւորների մէջ պատասխանում են «նոյնպէս», «նոյնքան մակրայները» :

Որպէ մեծ է իշխանութիւն, (այնպէ) դժուարին է մարան :

Անչառ կուրացեալ (ես) յատելութիւնէն, մինչ զե ոչ միայն կարծիս ազգին, այլ և զազգն ողջն բամբաստս :

Այս տեղ գլխաւոր նախադասութիւնների զործողութեան և որպիսութեան քանակաւորութիւնը յայտնվում է համեմատուելով

երկրորդական նախադասութիւնների զործողութեան հետ : — «Որչառի դժուարին է մարան. — որպէ մեծ է իշխանութիւնս» : — «Որքան կուրացեալ ես. — այնքան մեծ զե . . . զայն ողջն բամբաստս» :

§ 57. Պատճառական նախադասութիւնների կապակցութիւնը :

Պատճառական նախադասութիւնները իրանց նշանակութեանը համեմատ լինում են. բուն պատճառաւոր, Եւտիւն և պէպարտաւոր :

1. Բուն պատճառական նախադասութիւնները գլխաւորների հետ կապում են հետեւեալ շղկակներով. զե, քանզի, վստն զե, որպէս զե, որպէսպէս :

Հրեշտակք չունին պէտս կերակրոյ, զե անմարմինսն :

Ճամ է արդ ՚ի քնոյ զարթնուլ, վստն զե գեշէրն էտոյ ետիւն մեքցեցա :

Կայցես միշտ առաջն աչաց զմահ, որպէս զե մե՛ երէնցես ՚ի Տանուսինէ :

Այս բոլոր օրինակների մէջ նշանակած երկրորդական նախադասութիւնները գլխաւորների զործողութեան պատճառ են ցոյց առել :

2. Թեական նախադասութիւնները, գլխաւոր նախադասութիւնների հետ կապում են եւե, եւ շղկակներով, որոնց զօրութեամբ համապատասխանում են «այս», «այս ապրէն» շղկակները :

Ծանիր և զայս, զե զես եւ ամենայն լեզուք գովեսցեն յայն բարի որ ոչ է առիս, հողմոց հնչմունք վարկանիմ. և եւ պարտաւ է որ և դատի յայն ինչ, որ ՚ի մտացս խղճէ ոչ դատիմ, ոչ վոյթ ինչ առնեմ :

3. Տեղատուական նախադասութիւնները, չնայելով իրանց առաջ բերած արդիւքներին, տեղի են տալի զլիաւոր նախադասութեան գործողութեանը: Այս նախադասութիւնները կապվում են զլիաւորների հետ Լեղէք, Լեղէք և, Լեղէք շաղկապներով, որոնց համապատասխանում են Բայց, սակայն, Բայց սակայն, սակայն և ոչնչացուցական:

Ոսկի Լեղէք և անբան է ձայնիւ, սակայն մեծապէս ազազակէ արդեամբք:

Այն Լեղէք և փոքր է առ մեծամեծ անգամն, սակայն սքանչելի է քան զամենեւեան:

Թեղէք և շաղկապը երբեմն ներգործութեամբ է զրվում, և այն ժամանակ տեղատուական նախադասութիւնը անկախ նախադասութեան ձև է ստանում:

Քաղցր է մեղը, բայց ակտայից մարմնոյ վրաս առնէ. օգտակար է խրատ և յանդիմանութիւն, բայց որ զլէմն յարեմուտ հաստատեալ է՝ նմա անօգուտ է. — այսինքն՝ Պեղէք և քաղցր է մեղը, բայց . . . Լեղէք և օգտակար է խրատ, բայց . . . »:

§ 58. Պարագայական նախադասութիւնների կրօնաւորումը:

1. Պարագայական նախադասութիւնները կրճատուելիս՝ շաղկապներն ու մակբայները զուրս են ձգվում, իսկ զիմաւոր բայը փոխվում է

1) Անցեալ դերբայի, ժամանակական, պատճառական և տեղատուական նախադասութիւնների մէջ:

Ձեռն արտասուաց արժանի, քան ՚ի հօրէ և ՚ի մօրէ և մայի հասցեալ մանկանն (քան յորժամ ամայի մնայցէ մանուկն):

Արդ այժմ սուեալ չեղ տեղեկութիւն, երթայք, արդիւք և խափանեցէք զգործս նոցա (քանզի սուաք ձեզ տեղեկութիւն):

Որ մահահանացու ծնեալ, անմահ զիւրն յիշատակ եթող (որ թէ և մահահանացու ծնեալ էր, սակայն անմահ . . .):

2) Ի, ընդ նախորդիւ տրական անորոշ դերբայի փոխուելով, ժամանակական, թէական և պատճառական նախադասութիւնների մէջ:

Ի ծնունել Յիսուսի (յորժամ ծնաւ Յիսուս) մոզք յարեւելից եկին յերուսաղէմ:

Ընդ յափշտակել նաւին և ՚ի չհանդուրժել (իրեւ յափշտակեցաւ նաւն և ոչ հանդուրժէր) ընդդէմ հողմոցն՝ թող տուեալ երթայք և գայք:

Ի ստանալն Ֆրոնտին (եթէ դառնայցէ մեղաւորն) յանօրէնութենէ իւրմէ և առնիցէ իրաւունս և արդարութիւն, նորիմբք կեցցէ:

2. Պատճառական նախադասութիւնները կարող են կրճատուել նոյնպէս.

ա) Անորոշ դերբայի փոխուելով, ՚ի, սու ՚ի նախորդիւ և վերջապէս արականով, կամ սեռանկանով, երբեմն էլ լոկ սուղանան մնալով:

Հովանի տերեղն պիտոյ է ՚ի պահել զպտուղն: Լուեցուցէ զըթուսն իւր ՚ի չխօսելոյ կամ սու ՚ի չխօսելոյ (որպէս զե մի՛ խօսեցի) զնկնզու թիւն:

Ի մէջ լեբանց գնասցին ջուրք որբոցսն (որպէս զե արբուցանիցեն) զամենայն գաղանս վայրի:

բ) Գոյանան անոսան փոխուելով. «Մանուկ կաթնակեր՝ որ յայլ ինչ կերակուր մտաբերիցէ, ոչ պատժելի է՝ այլ արգասհատելի, որպէս թէ սու ՚ի չհոգնէ կաթին (քան զե ոչ գոյր կաթն) յայն յօժարեաց:

Բ. Անկախ նախադասութիւնների կապակցութիւնը

§ 59. Անկախ նախադասութիւնների կապակցութեան տեսակները:

Բաղադրեալ նախադասութիւնը երբեմն այնպիսի նախադասութիւններից է կազմուած, որոնք քերականօրէն մէկը միւսից ամենեւին կախում չունին, այլ ընդհակառակն իւրաքանչիւրը առանձին առած՝ ամբողջ և անկախ միտք է պարունակում իր մէջ:

Ինչպէս որ իւրաքանչիւր առարկայի վերայ խօսելիս՝ մենք կամ հարցադրուած կամ Բարդադրուած ենք խօսում, այսպէս և բոլոր մեր մտքերը կամ միմեանց համաձայն են և կամ անհամաձայն և մինչև անգամ իրարու հակառակ են: Այս պատճառով և անկախ նախադասութիւնների կապակցութիւնը երկու տեսակ է լինում.

- 1) Բարդադրուած, որով համաձայն նախադասութիւնները իրարու հետ կապվում են, և
- 2) Մերձակէտ, որով անհամաձայն կամ հակառակ նախադասութիւնները միմեանց հետ կապվում են:

§ 60. Բաղձիւսական կապակցութիւն:

1. Բաղձիւսական կապակցութիւնը այն բաղադրեալ նախադասութեան մէջ տեղիք ունի, որի մէջ մասնաւոր ու անկախ նախադասութիւններ մտնում են, իրրե մի ամբողջի մասներ: Այս տեղ կամ նշարագրուած է մէկ որ և իցէ առարկայ նշանակեալ ժամանակում, կամ պարագրուած է նորա կրած փոփոխութիւնները այլ և այլ ժամանակներում:

Բաղում ձևուաց հարկեցան սառնամանիք. եհաս դարուն և եկին նորեկ ծիծեռունք. տեսին և խնդացին կենցաղասէր մարդիկ, և նորա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց:

Ինչպէս այս օրինակից երևում է, բաղձիւսական կապակցութեան մէջ, մասնաւոր նախադասութիւնները ոչ մէկ շարք կապով չեն կապվում, այլ միայն միջնակէտերով են բաժանվում, եթէ ինքն ըստ ինքեան մտքից երևում է կապը. կամ և շարք կապով են կապվում, երբեմն էլ այլ և, նաև շարձակներով:

2. Եւ շարձակը երբեմն դուրս է ձգվում, երբեմն էլ մի քանի անգամ կրկնվում է. դուրս է ձգվում այն ժամանակ, երբ կամենում ենք խօսքին արագութիւն տալ, ինչպէս.

եկի՛, տեսի՛, յաղթեցի՛:
չարցէ՛ք, քննեցէ՛ք, տեսէ՛ք. թող որ լաւն է ընտրեալ կայցուք:

Կրկնվում է այն ժամանակ, երբ կամենում ենք աւելի ծանրութիւն տալ խօսքին, զոր օրինակ.

՚ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին և զերկիր: Եւ երկիր էր աներևոյթ և անպատրաստ, և խաւար ՚ի վերայ անդնդոց. և հողի Աստուծոյ շրջէր ՚ի վերայ ջուրց:

3. Երբոր երկու համաձայն մտքերից մէկին հարկ լինի աւելի ոյժ տալ, և շարձակի տեղ գործ են դրվում ոչ միայն՝ այլ և, կամ այլ նաև, ինչպէս.

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ կացին առ աներևոյթ զօրութիւն յուսոյն յաւիտեանից, այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել ևս բարձին զբուն ծանրութեան:

4. Եթէ մի բան նկարագրելիս՝ կամենում ենք ցոյց տալ թէ ո՛ր են զանվում առարկաները կամ գործողութիւնը ո՛ր կատարվում, նախադասութիւնները կապվում են տեղական մակբայներով, աստ, անո, այստ, անոտ, աստի, անտի, աստաստ, անոտաստ, այլտոտ, այլտաստ, ամբոտոտ, աստ աստի և այլն:

Այլ այն ինչ և դից անմահիցըն պար

Խառն ընդ մահացուաց իջին 'ի գուպար,

Աշխոյժք երկուսոսէր զարթեան արութեան,

Նըրինգն և զայրոյթ, ճապողք արեան:

Աստուսի 'ի ցատու մն Աթենաս Պալլաս

Զիւրոց ելլադեանց բորբոքէր ըզգաս,

Եւ անորոսի Արէս ասհեղաբարբառ,

Խրախոյս տայր անդուլ տեւրեան պատանեաց:

5. **Եթէ** մի բան պատմվում է այնպիսի առարկաների և գործողութիւնների վրայ, որոնք հետեւում են միմեանց նշանակեալ կարգով, նախադասութիւնները կապվում են սովորաբար այս մակերայներով. նախ, նախ աստ՝ յայտ, յետոյ, և ուստի յետոյ կամ աստ՝ յայտ, երբորք, երբորք և այլն:

Թէպէտ և 'ի վերին երեսս կեղծաւորէր (Յազկերտ), այլ 'ի ներքոյ խորհուրդք շարագոյնք ցուցանէին. աստ՝ զազատութիւն կեղեցեւոյն արկանէր 'ի ծառայութիւն. երբորք, միայնակեաց քրիստոնեայք՝ որ բնակեալ էին 'ի վանորայս, ընդ նովին աշխարհազրոյ կարկ. երբորք, զհարկ աշխարհին առաւել ծանրացոյց. երբորք, զնախարարեանն բանսարկութեամբ արկ ընդ միմեանս, և յամենայն տան արար խռովութիւն:

6. **Բայց** երբեմն պատահում է որ գործողութիւնը ոչ թէ միանգամ է կատարվում, այլ մի քանի անգամ կրկնվում է, այն էլ ոչ թէ նշանակեալ կարգով, այլ այնպէս որ իւրաքանչիւրը անխտիր կարող է առաջ կամ յետոյ դասուիլ: Այսպիսի նախադասութիւնները կապվում են հետեւեալ մակերայներով և շարկապներով. Տերն — Տերն, երբեմն — երբեմն, է զէ — է զէ և այլն:

Մերն շանթէր, գալարէր իբրև զօձ թունաւոր, Տերն պարզէր, գոչէր իբրև գառիւծ զայրացեալ. գեղոյր և տապալէր երկզինի մտօք, զխորհուրդս կամացն կամէր կատարել:

է ուրէք զէ քաջապէս յաղթեցար թշնամեացն, և է զէ նորա մեզ յաղթեցին. և Բողո՛ւմ այն է որ յաղթող գտեալ կնք և ոչ յալթեալք:

7. **Հետեւողին** կամ սպառնացողին նախադասութիւնները, որով հետեւները կապվում է նախընթաց պատճառի հետ, միաւորվում են հետեւեալ շարկապներով. Վասն այսորնէ, վասն որոյ, այս աստ պաշտաւ, յայն աստ, ամէն իրէ, որքեմ, այս որքեմ և այլն:

Ոչ կամին 'ի սէրն խոնարհիլ, այլ բուռն հարկանեն զայլ կարծեաց, թէ նօքս գմբս ասեն ազգ, վասն այսորնէ և 'ի մէնջ սանջեացին: Կուփեն և կեղեքեն և հայհոյեն զմեզ, յաղտոս այսորնէ և 'ի մէնջ հայհոյեացին:

§ 61. Ներհակական կապակցութիւն:

1. **Ներհակական** կապակցութիւնը տեղեք ունի այն բաղադրեալ նախադասութեան մէջ, ուր երկու անհամաձայն կամ բոլորովին հակառակ նախադասութիւններ իրարու հետ կապվում են, և այդ հակառակութիւնից պարզվում է ճշմարտութիւնը:

Որդի իմաստուն ուրախ սունէ զհայր, որդի անմիտ տրտամեցուցանէ զմայր իւր:

Ինչպէս այս օրինակից երևում է, ներհակական նախադասութիւնները ոչ մէկ շարկապով չեն կապվում, եթէ կապը մտքից երևում է:

2. **Բայց** առհասարակ ներհակական նախադասութիւնները, եթէ բոլորովին հակառակ են միմեանց, հետեւեալ շարկապներով են կապվում. Ինչ, Բայց, այլ, սակայն, ընդ հակասակն և այլն:

Ոչ որ վարդապետեցան են երանելիք, այլ որք արդիւնասւորեցին զվարդապետեալսն:

Հատած վերք ցաւաղին կակծեցուցանեն, Բայց կարճեն ըզճարակ վերին:

3. **Ներհակական** կապակցութեան մէջ պատահում են և այնպիսի նախադասութիւններ, որոնք բոլորովին հակառակ չեն միմեանց, այլ խօսողը կամքին է թողած ընտրել նոցանից մէկը

կամ միւսը: Այս տեսակ նախադասութիւնները կապուած են կամ — կամ, կամ Եւ շարկապնեցողով:

Մեր կամ բնաւ ոչ առնեմք բարի ինչ, և կամ Եւ հազիւ ինչ առնեմք, և զայն ևս կեղծաւորութեամբ:

Նա արքայութիւն խոստացաւ, նա զեհեան սպառնացաւ. զի կամ 'ի դժնդակացն երկուցեալ զայցեմք 'ի լաւութիւն, և կամ լաւագունաց յոյս ունեցով բարոք զկեանս մեր տը նօրինիցեմք:

ՀԱՏՈՒԱԾ ՉՈՐՐՈՐԴ

ԳԱՍԱԻՈՐՈՒԹ ԻՒՆ

ՄԱՍԱՆՅ—ԲԱՆԻ

§ 62. Սովորական և անսովոր դասաւորութիւն:

1. Գարադրութեան բնական կարգը պահանջուած է դասել նախ ենթական, յետոյ բայը, յետոյ խնդիրը կամ պարագայական բառերը. խնդիրներից տրականը հայցականից առաջ է դառնում, և հայցականը միւս հօրովներից առաջ. ենթականի կամ խնդրի բացայայտիչը և սեռական յատկացուցիչը բացայայտեալից և յատկացեալից յետոյ. իսկ ածական յատկացուցիչը թէ առաջ և թէ յետոյ, նայելով ներդաշնակութեանը: Այս տեսակ դասաւորութիւնը կոչուած է սովորական: Ահա մէկ օրինակ.

Կայսրն Հռոմայեցւոց բարեացապարտն թէոզոս, որ և մեծ, 'ի քսաներորդ ամին իւրում թագաւորեցոյց Հայոց փոխանակ Պապայ զվարագրատ ոմն 'ի նմին տոհմէ Արշակունեաց:

2. Բայց զրողն մտքին նայելով՝ բառերի այս սովորական կարգը փոխուած է, և ենթական զրվում է երբեմն բայից յե-

տոյ, խնդիրը բայից առաջ, բացայայտիչը և սեռական յատկացուցիչը բացայայտեալից և յատկացեալից առաջ և այլն: Այս տեսակ դասաւորութիւնը կոչուած է անսովոր կամ արտուս դասակարգ:

Գրոց լեզուի մէկ առանձին յատկութիւնն էլ այս արտուղի դասաւորութեան մէջն է, որ շատ ուժգնութիւն ու ներդաշնակութիւն է տալի խօսքին: Մեր արդէն տեսանք այս արտուղի թիւններից մի քանիսը, ինչպէս յատկացուցիչ և յատկացեալի, բացայայտիչ և բացայայտեալի, ածականի և գոյականի, յարաբերականի և յարաբերալի միմեանցից հեռու և յետու առաջ դասուիլը: Այս տեղ մնում է մի քանի առանձին յատկութիւնների վրայ խօսել, որ ամենաընտիր զբերում գործ դրուած տեսնուած ենք. մնացած բարակութիւններին միայն ընտիր զբերի ընթերցմամբ կարելի է հմտանալ:

§ 63. Արտուղութեան կանոնները:

1. Ենթական ոչ միայն բայից յետոյ է գաւում, այլ և միջանկեալ բառերով բաժանուած է նորանից:

Մտածաւ և յարգարսն երբեմն փոք ճահու: — Եմուտ առնել խոնկա և ողջակէզս Յէրո:

2. Խնդիրը սովորաբար բայից յետոյ է զրվում. բայց նախնիք աւելի յաճախ առաջ են դասուած. թէ և բայը ու խոնդիրը երկրորդական նախադասութեամբ բաժանված լինին միմեանցից: Այս տեսակ դասաւորութիւնը երեւում է յաճախ եզրիկի և եղջէի մէջ:

Յորժամ զաներիւնէն և զնորին զշնորհեաւոր զբարեւեանն ճառից է որ, քանզի մարմնաւոր լեալ է, պարտի զմիտս յոտակել և զխորհուրդս սրբել, զչոյզս շարժմանց պարզել, զնյայն զոր առաջն եզ՝ հասանել կարացի: (Եզրիկ):

3. Բայց նոյն մատենագրները աւելի յաճախ սովոր են ենթական և բայը փոփոխակի տասլ և յետոյ դասել, կամ մէկը ա-

ուջ, միւսը յետոյ, նայելով թէ ինչպէս է առաջնորդում ընտիր ճաշակը:

Սուգ առին երկնիս ՚ի վերայ ձեր, և թաղծեցաւ երկնս ՚ի ներքուստ սոխց ձերոց. Կրեշտոյն ՚ի վերաստ են ճեղ բարկացեալք և ՚ի յերկնս Տարտարոսն են ճեղ ցասուցեալք: (Նղեշէ):

4. Իսկ եթէ հարկ է եմնան կամ եմնելը սաստիւթեամբ կամ ուրիշ զիմադրութեամբ յայանել, նախադաս են վարձում, և սորանով սովորական պատմական ոճից որոշվում են:

Գոտ սուք զոցա ուսել: — Նա արար զմեզ և ոչ մէջ էար: Տեասն Աստուծոյ քամ երկիր պագցես և զՆա միայն պաշտեցես: — Ինե թագաւորք թագաւորեն, Ինե մեծամեծք մեծանան:

5. Որ կնչ, որ ոչ դերանունները յաճախ բաժանվում են բայի կամ ուրիշ բառի միջադրութեամբ:

Որ վասն իմ կնչ է վճարեալ է: — Որ է ոչ, կամ արարիչ է կամ արարած:

6. Բարբ կամ երկնս մակրայները բաժանվում են միմեանցից միջանկիալ բառերով, կամ մէկ անգամ ամբողջ գրուելով՝ միւս անգամ միայն առաջին մասը յիշվում է:

Միւս նոքա դեռ չէ հասեալ էին (մինչդեռ): — Մօրուքն դեռ տակաւին սեաւ ես էին: — Մի՛ համարիր այլ ինչ աղօ արարեալ առ քեզ յայանութիւն: — Թէ և Բիւր հնար դմա գոյր անգամ մեռանել:

Ոչ եթէ ՚ի չքաւորէն այնչափ կամ այն տաղանդս պահանջեմք (այնչափ): — Ոմն այսպէս խօսէր և ոմն այն: — Որպէս այժմ, այն և յայնժամ: — Մեծին այսպէ՛ ծառայանալ և փորուն այլ:

7. Հարցան մակրայները և մե՛, ոչ բացասականները, որ սովորաբար սկիզբն են զրվում, երբեմն վայելուչ կերպով յետագաս են վարվում:

բնաւ և անուանի իսկ Երկն ՚ի ձեզ պրունկութիւն (ընդէ՞ր բնաւ ևայն): — Տես զարեգակն և զլուսին և զաստեղ, մեծամեծս ուրեմն քան զմարդն իցեն (որչափ մեծամեծք ևայն): — Յայտ է թէ բնաւ և էր իսկ ոչ Զրուանն (ոչ էր): — Բազում աստեղք են զոր և տեսանեմք իսկ ոչ: — Որ ոչն կամիցի զործել և կերիցէ մե՛ (մի՛ կերիցէ): —

8. Համեմատական նախադասութիւնների մէջ սուսուլ — քան, Դասուսուր — քան մակրայները երբեմն վայելուչ արտուղութեամբ միասին են զրվում:

Ասուսուլ քան ընդ ճարտարաբանութիւնն՝ ընդ համարձակութիւն աներկիւղութեանն զարմանային:

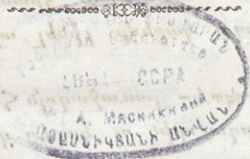
9. Թեղեղ — Բայց, Եղեղ եւ — Բայց սուտն շաղկապները, որոնք տեղատուական նախադասութիւնները զլուսաւորի հետ կապում են (§ 57) յաճախ միասին են զրվում, ու երբեմն սուտն, այլ նորից կրկնվում են զլուսաւոր նախադասութեան սկզբում:

Բայց մէք Եղեղ եւ ոչ ունիմք հրաման բամբասել զընխանն, և ոչ զուղղք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աստուածամարտ լինին:

Բայց վասակ Եղեղ եւ յառաջագոյն հասեալ էր ՚ի դուռն, սուտն ՚ի միաս թագաւորին ոչ կարէր զանձն արդարացուցանել:

ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՍԻԱԼՆԵՐ

Երեւ	Տաշ	Սիւսշ	Ուշիշ
23	25	Ղի. քանչի. ր	Ղի. քանչի. ր
27	8	Ղի. քանչի. ր	Ղի. քանչի. ր

2013

2980

« Ազգային գրադարան »

NL0060653

ՉՆԻ - ՏՆԻ

